

T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Eğitim Programları Ve Öğretim Bilim Dalı

Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinde Eğitim Olgusu

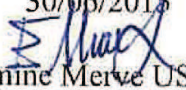
Emine Merve USLU
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Elmaziye TÖRE TEMİZ

Çanakkale
Haziran, 2015

Taahhütname

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Mehmet Akif Ersoy’un Safahat Adlı Eserinde Geçen Eğitim Olgusu” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve değerlere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/06/2018

Emine Merve USLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Onay

Emine Merve USLU tarafından hazırlanan çalışma, 30.06.2015 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez referans No: 10079803

Danışman Yrd. Doç. Dr. Elmaziye TÖRE TEMİZ

İmza (.....)

Üye

Üye Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU

İmza.....

Üye Yrd. Doç. Dr. Hulusi GEÇGEL

İmza.....

Tarih: 07/07/2015

İmza:.....

Doç. Dr. Salih Zeki GENÇ
Enstitü Müdürü

Önsöz

Safahat, İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy'un 1911- 1933 yılları arasında yedi ayrı kitap halinde yayınladığı şiir kitaplarını bir araya getiren eseridir. Şiirlerinde toplum hayatı ve günlük yaşamla ilgili konuları anlatan, sosyal yaralara değinen, eğitici ve öğretici yönü ağır basan konuları ele alır.

Toplumun her kesimine ulaşarak onları aydınlanmaları için eğitimi olmaya çağıran Mehmet Akif, üniversite kürsülerinden cami kürsülerine kadar her platformda eğitim verme görevini üstlenen hakiki bir eğitimcidir. Bu çalışmanın; gerçek bir eğitim gönüllüsü olan İstiklal Marşı şairi; vatan, millet ve istiklal aşığı Akif'in ve ölümsüz eseri Safahat'ın yeni nesiller tarafından daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Bu çalışma Safahat adlı eserdeki şiirlerin eğitim olgusu bakımından şairin yaşadığı dönemin de şartları göz önünde bulundurularak Akif'in bakış açısıyla eğitim felsefesi ve eğitimin amaçlarını ele alışı; eğitim metotları, örgün eğitim, mektep medrese, öğretmenler, yaygın eğitim, halk eğitimi, ailede eğitim, kadın ve eğitim konularını nasıl değerlendirdiği; cehalet, çalışmak, ilim anlayışı Batı hayranlığı, kültüre yabancılaşma, aydınlar ve din eğitimi ile ilgili görüşleri tespit edilmiş ve eğitim olgusu bu alt problemlere dayalı olarak irdelenmiştir.

Çalışmam süresince danışmanlığımı yapan Yrd. Doç. Dr. Elmaziye Temiz'e çok değerli katkılarından ve emeklerinden dolayı teşekkür ederim. Zorlu ve uzun süren yüksek lisans eğitimim süresince desteği ile güçlendiğim eşim Abdullah Volkan Uslu'ya, kocaman gülüşüyle hayatıma anlam katan oğlum Ahmet Furkan Uslu'ya ve eğitim hayatımın en başından beri olduğu gibi yüksek lisans eğitim sürecinde de beni yüreklendirip sürekli destekleyen babam Felahattin Daver ve annem Fatma Daver'e sonsuz minnettarım.

Özet

Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinde Eğitim Olgusu

Mehmet Akif Ersoy, hem kişiliği hem de eserleri hakkında en çok kitap yazılan ediplerimizdendir. Şairin tüm şiirlerini bir araya topladığı Safahat adlı eseri de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 100 temel eserden biri olarak belirlenmiştir. Kişiliği ve sağlam karakteri ile abide bir insan olan Mehmet Akif, bir cihan imparatorluğunun çöküşüne de bir milletin küllerinden yeniden doğmasına da şahitlik etmiştir. Şair, edip yönleri yanında bizzat öğretici, eğitici özelliğiyle de farklı eğitim kurumlarında görev almıştır. Bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından İstiklale giden yolda halkı mücadeleye teşvik etme adına görevlendirilmiştir. Yurdun dört bir tarafında ve farklı ülkelerde gerek cami kürsülerinden gerekse mahalle kahvelerinde halk eğitimi çalışmalarında bulunmuştur.

Bu araştırmanın amacı, Mehmet Akif Ersoy'un 7 şiir kitabındaki şiirlerini bir araya topladığı Safahat eseri eğitim olgusu açısından incelenmesidir. Bu çerçevede araştırmada içerik analizi yapılmıştır.

Mehmet Akif Ersoy, insanı temel alan, bireylerin ihtiyaç ve beklentilerini bilerek, çağın gereklerine uygun, pratik çözümler sunan; insanı eğitirken ahlaki ve manevi değerleri merkeze alan eğitimle birlikte kişilere fazilet de kazandırmayı hedefleyen bir eğitim anlayışına sahiptir. Akif, eğitim ile bireylerin marifet ve fazilet sahibi olmaları gerektiğini savunur. Bunun yanında eğitimin kişilere zulmün karşısında olmak, mazlumları korumak, istiklale düşkün olmak gibi özellikleri de kazandırma gibi bir görevinin olduğunu vurgular.

Akif, eğitimin niteliğini hem sorgulamış hem de eleştirmiştir. Bunu yaparken de öncelikle kullanılan eğitim metotlarının özelliklerini değerlendirir, çağın ve eğitilecek kişilerin özelliklerine göre eğitim metotlarının belirlenmesi gerektiğini belirtir. Ümit ve azim verici, bireylerin ihtiyaçlarını karşılayarak pratik çözümler sunan eğitimin okullarda verilmesinin de öneminden bahseder. Yaşadığı dönem mektep ve medrese ayrımının sıkça

yapılmasına karşın, Akif her iki kurumun da var olan eksikliklerini gidererek eğitime hizmet etmesi gerektiğini savunmuştur. Mehmet Akif'e göre asıl mesele eğitimin niteliğidir. Ona göre nitelikli bir eğitim için iman, edep, liyakat ve vicdan sahibi öğretmenlere ihtiyaç vardır. Böyle eğitimciler sayesinde ilim, irfan, marifet ve fazilet yaygınlaşacak ve cehalet sonlandırılacaktır. Akif cehaletin sonlandırılmasının da halka belli bir seviye kazandırılarak yapılacağına inanmaktadır.

Toplumun tüm kesimlerinin eğitilmesi için mahalle kahvelerinden, camilere halkın bulunduğu tüm mekânlarda eğitimin gerekliliğini savunan Akif, ailede verilen ilk eğitimin öneminden özellikle bahseder. Aile eğitiminde anne ve babanın da eğitilmiş olmasını vurgulayan Akif, özellikle anne rolü olan kadının eğitimine ayrı bir önem vermektedir. Mehmet Akif kadınların eğitilmesini, bunun için gelişmiş olan Batı ülkelerinde eğitim görmelerini destekler ancak eğitim için gidilen Batı'nın bizim kültürümüze uygun olmayan özelliklerinin körü körüne taklit edilerek kendi manevi değerlerine uzaklaşmasına sebep olmasına şiddetle karşı çıkar. İlerleyen bilim ve teknolojiye milletimizden daha önde olan Batı'nın yalnız bilim ve fen ile ilgili özelliklerinin örnek alınması ve bunların da kendi ülkesinin menfaati için kullanılması gerektiğini vurgular.

Cehaleti milletin asıl düşmanı olarak niteleyen Akif, yaşanan tüm toplumsal problemlerin kaynağının cehalet olduğunu savunur. Çalışkan olmanın önemi ve toplum üzerinde oluşturacağı olumlu sonuçlara şiirlerinde sık sık yer vermektedir. Mehmet Akif milletin sahip olduğu manevi değerleri de çok önemser. Milletin sahip olduğu din ve iman hakikatinin doğru anlaşılacak cehalet sebebiyle asılsız hurafe ve yanlış anlaşılmalara kurban gitmemesi için birçok şiirinde uyarılarda bulunmuştur.

Kaleme aldığı tüm eserlerde olduğu gibi Safahat'ta bulunan şiirlerinde de toplumsal sorunlara değinen ve çözüm yolları arayan Mehmet Akif, milletin aydınlanması adına

cehaletten kurtulmanın önemini, eğitim ve çalışma ile ilerlemenin mümkün olduğunu anlatmaktadır.

Çalışmada Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserinde eğitim olgusu ile ilgili ulaşılan sonuçlardan hareketle eğitim uygulamalarında ve ders içerikleri hazırlanmasında bu eserin eğitim programcılarına, öğretmenlere ve araştırmacılara kaynaklık edebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Akif, Safahat, eğitim, şiir, toplum

Abstract

Education Phenomenon in Safahat Named of Mehmet Akif Ersoy Work

Mehmet Akif Ersoy is one of our poets about whose works and personality the most number of books are written. Also his work called as Safahat in which he collected all of his poems is determined as one of 100 fundamental works by the ministry of education with his solid personality. Mehmet Akif Ersoy who is a monumental person witnessed both collapsing of a world empire and re-birth of nation from its ashes. The poet was assigned in various institutions for his scholar abilities in addition to his poetry. He was personally assigned by Mustafa Kemal Atatürk to motivate people in the path to independence war. He started to educate the people in four corners of the country and also in mosques and foreign countries, too.

The aim of this study is to examine his 7 anthologies that he collected in one book the Safahatname in terms of educational approaches. Under the light of this a content analysis is carried out.

In this analysis, Mehmet Akif Ersoy was denoted as a scholar who knows the needs and expectations of individuals and based his teachings on practical and contemporary consciousness aiming to enhance them with virtue. He advocated that individuals are to acquire virtue through education. He also stated that education should provide the individuals the sense of standing against, oppression protect the sufferings and liberty.

Akif did both he questioned and criticized quality of education. While doing this, he primarily targeted the methods used in education. He claimed that those methods should be in accordance with contemporary needs. He also stated that an education that would enable individuals to solve problems practically should be provided in schools. In the era, in which he lived the distinction between medresah and school was made sharply however he suggested that the education had to be carried by both institutions provided that the short

comings of the educations were eradicated. lack of faith, decency, merit and conscience in educators were main problems of the education for Mehmet Akif .The opposite version of those educators would cease ignorance and spread science, skill, knowledge and craft. He believed that by upgrading of people ignorance would disappear.

Akif claimed that all layers of society should be educated by all means such as public places the coffee houses, mosques. He also emphasized that family based primal education is vital. He also be educated and he also suggested that these mothers should receive education preferably in western countries. If not, at least with western country education discipline. However he totally denies imitations of the features of western education that would harm our national values and traditions. He proposed that we would only get science and technology from them use it for the sake of our country.

Akif who was condemned ignorance as the arch enemy of the nation sees as the sources of social problems. He highlighted the importance of being diligent and its positive effects on society in his poems. He also had a deep sense for national values and traditions. He also alerted the society in his numerous poems that people should get the true essence of their religion correctly and should ignore the superstition caused by ignorance.

Like all his works, especially in his poems in Safahat, Akif who mentioned social issues and sought for solutions, paid attention on enlightenment of a nation via education and hard working.

Key words: Mehmet Akif Ersoy, Safahat, education, poem, community

İçindekiler

Önsöz.....	ii
Özet	iii
Abstract	vi
İçindekiler.....	viii
Bölüm I: Giriş.....	1
Problem Durumu	4
Eğitim Olgusu	10
Eğitimin Amacı	12
Eğitimde Toplumsal ve Tarihsel Değerlere Dayanmanın Zorunluluğu	15
Araştırmanın Amacı	17
Araştırmanın Önemi	18
Araştırmanın Sınırlılıkları	19
Bölüm II: Mehmet Akif Ersoy'un Hayatı ve Eserleri	20
Hayatı	20
Kişiliği.....	24
Fikirleri.....	26
Eserleri	29
Şiir Kitapları.....	29
Düz Yazıları	29
Tercümelere.....	30
Safahat	30
Bölüm III: Yöntem	35
Araştırmanın Modeli	35
Evren ve Örneklem.....	36

Verilerin Toplanması.....	36
Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği.....	36
Verilerin Analizi ve Yorumlanması	37
Bölüm IV: Bulgular ve Yorumlar	38
Safahat'ta Yer Alan Eğitim Felsefesi.....	38
Safahat'ta Yer Alan Eğitimin Amacı	42
Safahat'ta Yer Alan Eğitim Metotları	48
Safahat'ta Yer Alan Örgün Eğitim Anlayışı	54
Safahat'ta Yer Alan Mektep-Medrese İle İlgili Görüşler.....	58
Safahat'ta Yer Alan Öğretmenler İle İlgili Görüşler.....	70
Safahat'ta Yer Alan Halk Eğitimi Anlayışı.....	74
Safahat'ta Yer Alan Ailede Eğitim İle İlgili Görüşler.....	81
Safahat'ta Yer Alan Kadın ve Eğitim ile Görüşler.....	87
Safahat'ta Yer Alan Cehalet İle İlgili Görüşler.....	93
Safahat'ta Yer Alan Çalışmak İle İlgili Görüşler.....	97
Safahat'ta Yer Alan İlim Anlayışı, Batı Hayranlığı ve Kültüre Yabancılaşma İle İlgili Görüşler.....	108
Safahat'ta Yer Alan Aydınlar İle İlgili Görüşler.....	122
Safahat'ta Yer Alan Din Eğitimi İle İlgili Görüşler.....	129
Bölüm V: Sonuç ve Öneriler.....	136
Sonuç ve Tartışma.....	136
Öneriler.....	142
Eğitim Programcılarına ve Öğretmenlere Öneriler.....	142
Araştırmacılara Öneriler.....	145
Kaynakça.....	146

Bölüm I: Giriş

Toplum içinde değeri olan yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini kazanma süreci olan eğitimin; birçok kişi tarafından tanımı yapılmış ve önemi üzerinde durulmuştur: Eğitim bireyin doğumundan ölümüne süregelen bir olgudur bu sebeple; sosyal, kültürel ve bireysel boyutları aynı anda içinde bulundurur. Bunun yanında tarih boyunca eğitimin ana amacı, kültürün tüm nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Kültür “Ortak amaçlar, duyuş ve düşüncelere sahip olan insanların bir organizasyonudur” (Aslan, 2001, s. 19). Hilmi Ziya Ülken ise kültürü; “Milletin içinde bulunduğu medeniyet şartlarına göre yarattığı bütün dil, ilim, sanat, felsefe, örf ve âdetler ve bunların toplamıdır” diye tanımlar. Eğitimin temel amaçlarından olan kültür aktarımının en önemli kaynaklarından biri de o toplumun edebi eserleridir. Edebiyat eserleri, ruh, fikir, davranış, zevk ve değer eğitimi veren bir araçtır. Bu nedenle eğitimin de temel materyallerindendir” (Özbay ve Tayşi, 2011, s. 30).

“Edebiyat eseri, insanı ve çevresini tanıtır. İnsanın kendisiyle, başkalarıyla, doğal ve toplumsal çevresiyle çatışmalarını yansıtır. Edebiyat eserleri hem bireysel hem de toplumsal hayatla ilgili olarak iyiye, güzele, doğruya yönelme ve yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunur, insanları bunlar doğrultusunda eğitir” (Kavcar, 1999, s. 6).

“Mehmet Akif Ersoy edebiyat ve düşünce tarihimizin büyük isimlerinden ve düşünür kimliğiyle toplumun önünde yürümüş, derin izler bırakmış bir şahsiyettir” (İldeniz, 2010, s. 99). “Mehmet Akif, çağdaşı birçok şair ve yazardan farklı bir sanat anlayışına sahiptir. Edebiyatı içtimai ve ahlaki faydalar sağlayan bir vasıta olarak gören Akif, içinde yaşadığı toplumun bütün problemleriyle ilgilenmiş, bunları yazı ve şiirlerinde dile getirmiş, daha önemlisi uygun çözümler göstermiştir (Özer, 1986, s. 177).

“Bir özge edip, vakar ve haysiyet abidesi Mehmet Akif Ersoy sadece İstiklal Marşı adlı eseri ile değil, Safahat adlı kitabı ve diğer edebi eserleri ile Türk tarihinin altın sayfalarında

yerini almış bir münevverdir” (Önal, 2010, s. 34). Bu büyük edebi kişiliğin en önemli eseri olan tüm şiirlerini topladığı Safahat adlı eseri de toplumumuza ışık tutacak en önemli edebi eserlerden biridir.

Edebî eserlerin öğrenciye estetik düşünce kazandırmanın yanında toplumsal bilinç kazandırma işlevi de vardır. Birey yaşadığı çevreyle olan ilişkilerinde doğru olana yönelirken, edinmiş olduğu edebî davranışların kendisine kazandırdığı sosyal değerleri de dikkate almaktadır. İşte edebi eserlerin bu özelliği Akif’in Safahat’ında çok açık şekilde yer bulmuştur. Akif, yaşadığı dönemde toplumun içine düştüğü olumsuz durumun toplumsal olarak bilinçlenerek olumluya döneceğinin bilincindedir. Toplumsal bilinçlenmenin de eğitim ile mümkün olduğunu düşünür. Mustafa Kemal Atatürk’ün de önemle üzerinde durarak belirttiği gibi bir toplum için en önemli, en esaslı nokta eğitim meselesidir. Çünkü eğitim bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüce bir toplum halinde yaşatır, ya da bir milleti esarete ve sefaletle terk eder. İşte büyük önder ve başöğretmen Atatürk ile bu konuda aynı düşünceleri paylaşan Akif bunu şiirinde şu dizeleriyle anlatır. (Mehmet Akif Ersoy’un Safahat adlı eserindeki şiirlerden alıntılar A.Vahap Akbaş’ın Beyan yayınları Şubat 2007 baskılı eserinden yapılmıştır)

Çünkü milletlerin ikbali için evladım
Ma’rifet bir de fazilet, iki kudret lazım.
Ma’rifet, ilkin, ahaliye sa’adet verecek
Bütün esbabı taşır; sonra fazilet gelerek,
(Asım, s. 862)

Bu dizelerde ma’rifet kavramı ilim, fen, metot, teknik ve hüner mevhumlarını içine almaktadır. Akif ma’rifet sahibi olmanın refah ve saadet yolunu halka açacağını belirtir. “Akif’e göre, bilgisiz ahlak, miskinlik ve zayıflığa; ahlsız bilgi ise, milletlerin ruhunun zehirlenmesine sebep olur” (Pepe, 2008, s. 448). Mehmet Akif milletin uzun yıllar boyunca çağın ilerleyen bilimsel gelişmelerini takip edemeyerek ilerleyen teknoloji ve bilimsel

gelişmeler gibi alanlarda geri kaldığını, bu geri kalmışlığın sebebinin de bu durumdan kurtulma yolunun da eğitim ile mümkün olduğunu düşünür.

Eğitim yalnızca okullarda sistemli şekilde yapılan etkinliklerden oluşmaz toplumun tüm kurumlarında kişinin doğumundan ölümüne devam eden bir olgudur. Akif toplumun tüm kesimleri için ve her platformda eğitimin gerekliliğini savunmuştur. Bu sebeple Safahat'ta terbiye kelimesini de eğitim olgusu içinde kullanmaktadır. Terbiye “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiye” (TDK, 2005, s. 605-606) olarak açıklanmıştır.

Tanpınar (1977, s. 105) a göre Akif, Kendini millete hizmete adayan İslamcı yönü yanında çağın müspet ilimlerine de sahip olan bir şairdir, Akif millet olarak ilerlemenin yolunun kendi değerlerine sahip çıkarak bilim ve teknolojinin hızlı ilerleyişine ayak uydurmak gerektiğini savunur. Birçok şiirinde toplumun tüm kesimleri için eğitimin gerekliliği, çalışmanın önemi, geri kalmışlığın sebepleri ve ilerlemenin yollarına değinen Akif, gelecek nesillerin hangi özelliklere sahip olması gerektiğini de özellikle vurgular.

Millî Eğitim Temel Kanunu incelendiğinde Atatürk İnkılâp ve İlkelerine ve anayasada ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar yetiştirmeyi amaçladığı görülmektedir. Türk Eğitim Sistemi'nin bu temel amacına ulaşabilmesinde tarihimizde önemli yeri olan edebi eserlerin de çok büyük katkısı vardır. Tarihimizde Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet dönemine kadar bir milletin çözülüşünü anlatarak milleti uyandırmaya çalışan Mehmet Akif Ersoy Safahat adlı eserinde toplumun geri kalış sebepleri

ile bunlardan çıkış yolları hakkında bilgiler vermiş, kendi kültüründen, değerlerinden uzaklaşarak çağın gelişen bilim ve teknolojisine sahip olma fikrinin yanlışlığını anlatmıştır. Farklı ülkelerinden de örnekler göstererek kendi öz değerlerine sahip çıkan şair, ilim ve fende ilerleyen toplumların örnek alınması gerektiğini düşünür.

Bu çalışmada Mehmet Akif Ersoy'un tüm şiirlerini topladığı Safahat adlı eserinde yer alan şiirlerdeki eğitim-öğrenme-öğretimle ilgili süreçleri, eğitim ortamları ve eğitim sisteminin iki asli unsuru olan öğretmenlere ve öğrencilere ilişkin tespit, görüş ve değerlendirmeleri irdelenmiştir.

Problem Durumu

Eğitim; milletlerin sahip oldukları değerleri yetiştirdikleri bireylere aktarmak için uygulaya geldikleri sistemli kurallar bütünüdür. Bireylerin toplumun standartlarını, inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir. Eğitim bireyin doğumundan ölümüne süregelen bir olgu olduğundan; sosyal, kültürel ve bireysel boyutları aynı anda içinde bulundurduğundan tanımının yapılması zor bir kavramdır. Bunun yanında tarih boyunca eğitimin ana amacı, kültürün tüm nesillere aktarılmasını sağlamaktır.

Toplum içinde değeri olan yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini kazanma süreci olan eğitimin; bu özelliklerinden dolayı çok kişi tarafından tanımı yapılmış ve önemi üzerinde durulmuştur.

“Eğitim denince hemen herkesin aklına okul, öğretmen, öğrenci, ders kitapları vb. gelir. Bu çağrışım yanlış değil fakat eksiktir. Okulun öğretmenin olmadığı yerde de eğitim vardır. Okul eğitimi, yeri, zamanı, programı, yöntemi gibi boyutları önceden planlanarak yapılan faaliyetleri kapsar. Okulun dışında insanı etkileyen, onda davranış değişikliğine etki eden başka kurum ve etkenler de vardır. Bunların başlıcaları; aile, radyo- televizyon, basın, cami, dernek, sinema, tiyatro gibi kurumlar; ayrıca ilim ve fikir adamları, edebiyatçılar, politikacılar ve devlet adamları gibi nüfuzlu kişilerdir. Eğitim, Bir bakıma etkilemek ve

değiştirmek demektir” (Özcan, 1986, s. 179). Eğitim yalnızca okullarda sistemli şekilde yapılan etkinliklerden oluşmaz. Toplumun tüm kurumlarında kişinin doğumundan ölümüne devam eden bir olgudur. “Edebiyat ve eğitim, insanla ve insan topluluklarıyla ilgilenip uğraşma bakımından birbirini tamamlayan, birbiriyle yakından ilişkili olan iki alandır. Çünkü edebiyatın da eğitimin de konusu insandır. Edebiyat eseri, insanı ve çevresini tanıtır. İnsanın kendisiyle, başkalarıyla, doğal ve toplumsal çevresiyle çatışmalarını yansıtır. Edebiyat eserleri hem bireysel hem de toplumsal hayatla ilgili olarak iyiye, güzele, doğruya yönelme ve yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunur, insanları bunlar doğrultusunda eğitir” (Kavcar, 1999, s. 2, 6). Esasen “Edebiyatın insanları eğitirken kullandığı yol dildir. Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli kaynaktır. Kültürün ve eğitimin olduğu kadar bunların genç kuşaklara aktarılmasında da en önemli vasıtası dildir. Diğer bir ifade ile dil kültürün en önemli taşıyıcısıdır. Aynı zamanda en güçlü kültür unsuru olarak kültürel kimliklerin ve eğitimsel değerlerin oluşmasında önemli bir yer tutar” (Moğul, 2012, s. 3-4).

“Edebiyat eserleri, toplumların maddi ve manevi bütün değerlerini dünden bugüne taşıyan sihirli söz hazineleridir. Edebiyat, değişik ilgi alanları, değişik kavgaları, değişik sevinçleri, kısaca değişik dünyaları olan insanları, kendi dünyası içinde birleştirip onların ortak duygular içine girmelerini, bu dünyalarla bütünleşmelerini sağlar”(Karaşah, 2009, s. 18).

“Mehmet Akif, Türk edebiyatında sanatını toplum ve ülke sorunlarını deşmek ve sosyal meselelere dikkat çekmek için kullanan şairlerden biridir” (Babacan, 2011, s. 456).

Kurtuluş savaşı dönemindeki eğitim faaliyetlerinden bahsederken Mehmet Akif’in bir halk eğitimcisi olarak, halkı milli dava yolunda bilgilendirmek ve birleştirme amaçlı gönüllü görev üstlenenlerden olduğunu belirtmiştir. Kastamonu Nasrullah Camisinde ve Balıkesir Zağnos Paşa camisindeki hutbeleri bunların başında gelmektedir. Akif, yaşadığı yıllarda yaptığı faaliyetlerle, bir fikir odağı haline gelmişti. Konuşmaları, yazıları ve şiirleri okunan ve

tartışılan bir insandı. Etkili kişiliğiyle, gençliğin ve halkın düşüncelerini şekillendirmekteydi. Mehmet Akif bu etkileyici, yani eğitici şahsiyetiyle, bir halk eğitimcisi, bir yaygın eğitim odağıdır (Akyüz, 2015, s. 324). Bir başka ifadeyle “... Bize lazım iki şey var: Biri mektep, biri yol...” diyerek ailede, mahallede, okulda, toplumun tüm kurumlarında eğitimin, çalışmanın ve gayretin önemini vurgulayarak halkı eğitimi için bilinçlendiren ve milleti çalışkan olmaya çağırın; eğitimin, eğitimi olmanın, çalışkanlığın önemi üzerinde durmuş; cehalet ve tembelliği en hakiki düşman olarak görmüştür. (Bakiler, 1986).

“Ekim 1912 - Kasım 1913 tarihleri arasında tüm Balkan halklarının Osmanlılara karşı giriştikleri Balkan Savaşı, yenilgi ile sonuçlanmış; bunu izleyen günlerde düşman eline geçen topraklarda yaşayan yöre insanımızın perişan bir durumda anayurda göç edişleri, açlık ve hastalıklarla uğraşmaları, o dönem birçok Türk aydınını olduğu kadar Mehmet Akif’i de derinden etkilemiştir. Bu tarihten sonra özellikle de basın yoluyla halka ulaştırdığı yazılarında eğitimi olmanın önemine vurgu yapmıştır” (Babacan, 2011, s. 465).

Eğitimin önemini vurguladığı birçok eserinde Akif yalnızca tespitler yapmamış bu konuda milletçe yapılması gerekenler konusunda da düşüncelerini belirtmiştir. “Mehmet Akif şiirlerinde toplum sorunlarına değinmiş ve çareler aramıştır. Akif sokaktaki şairdir” (Okay, 2005, s. 64). Yaşadığı dönemin belli başlı açmazlarına tanık olmuş, bunları aşmaya yönelik tavsiyelerini Safahat’ında çarpıcı bir biçimde dile getirmiştir. “Akif için önemli olan sanat yapmak değil, şiir aracılığıyla toplumun dertlerini dile getirmek, sorunları gözler önüne sererek insanlarda toplumsal bir bilinç uyandırmaktır. Zira ona göre sanatın mutlaka toplumsal bir işlevi olmalıdır (Baş, 2011, s. 194). “Mehmet Akif’e göre edebiyatın amacının sadece güzellik veya yine edebiyat olacağı zamanlar vardır, fakat toplumun birçok meseleyle karşı karşıya bulunduğu bir zamanda bu meselelerin çözümü için fayda sağlaması mümkün olan bir sanatın kendisini her şeyin dışında tutması doğru değildir. Kısacası, edebiyat devrin

ihtiyaçlarına göre çerçevesi çizilmesi gereken bir faaliyettir” (Gökçek, 2005, s. 50). Akif, edebiyat bazı özelliklere sahip olmalıdır bu özellikleri şu şekilde tarif eder:

“Biz bugün hey'et-i içtimâiyemizin gözünü açacak, hissiyatını yükseltecek, hamiyetini galeyana getirecek, ahlâkını tehzîb edecek, hülâsa bize her ma'nâsıyla ders-i edeb verecek bir edebiyata muhtacız...”(Şengüler, 1990, s. 9). Kısacası Akif'i yalnız güzel söz söyler, güzel yazar bir şair diye muhakeme etmemeli; aynı zamanda onu muayyen ideal sahibi, muayyen yol ve meslek sahibi bir adam olarak tetkik etmelidir (Edip, 2010, s. 328).

Yine Mehmet Akif'in konu ile ilgili düşüncesini Gökçek (2005) şöyle aktarmıştır: Bir mısrasında "Gül devrinde gelseydim bülbül olurum" diyen Akif bir konuşmasında da "Bazen içime çok güzel düşünce ve duygular geliyor, ama bunları yazmıyorum" der. 1925 sonlarında "Hicran şiirini Akif'ten dinleyen Hasan Basri Çantay'ın, "Üstat, siz vadiyi değiştiriyorsunuz, sanırım" sözü üzerine şu karşılığı verir: "Hayır, kardeşim. Hayır. Benim asıl vadim budur. Neşrettiklerim cemiyet-i beşeriyeye hizmet için yazılmış manzumelerdir.” diyen şair yazdığı tüm şiirlerinde milletin dertlerini tespit etmiş ve bunlara çözüm önerileri sunmuştur. Edebiyatın yalnız sanat için olduğu yargısını hiçbir zaman kabul etmeyen Akif, ülkenin o dönem içinde bulunduğu zor durumdan çıkış yolu olarak eserlerinde hep eğitimi ve çalışmayı işaret etmiştir.

Mehmet Akif Ersoy'a göre toplumun kalkınması için yapılması gereken gayet açıktır: Bağnazlıktan, batıl inançlardan, cehaletten, sorumsuzluk, kendine güvensizlik ve ümitsizlikten kurtulmak; bunların yerine eğitilmiş, iyi, doğru ve güzel ahlakla donanmış bir nesil yetiştirmek, toplumu eğitim-ahlak- bilim-gayret ayakları üzerinde yeniden tasarlamaktır. Akif'in yeni bir toplum inşasında toplumun kurtulması gereken en önemli öge cehalettir, cehaleti toplumların en büyük düşmanı gören şair, cahil kimse ile ilim sahibi, eğitilmiş kimseyi karşılaştırdığı şiirlerinde iki kimsenin farkının karanlık ve aydınlık, ölü ve diri ve hatta insan ve hayvan kadar büyük olduğunu söylemektedir:

Olmaz ya... Tabi'i... Biri insan, biri hayvan!
 Öyleyse, <<cehalet>> denilen yüz karasından,
 Kurtulmaya azmetmeli baştanbaşa millet.

(Hakkın Sesleri, s. 412)

Akif yine bu konu ile ilgili Hasbihal adlı şiirinde cahil olan ile eğitilmiş kişinin; karanlıkla aydınlık; ölü ile diri gibi birbirlerine zıt olduklarını anlatır (Hasbihal, s. 290) Çağın ilimlerine sahip bir aydın kişilik olan Akif ayrıca dindar yönüyle de ön plana çıkmaktadır. Ömrünün büyük bölümünü cami kürsülerinde halkı aydınlatmak için geçirmiştir. İşte Süleymaniye Kürsüsünde şiirine de konu olan Süleymaniye Camii'ni anlatırken de külliye şeklinde inşa edilen bu yapının en önemli bölümlerinden birinin medrese olması sebebiyle Allah'a iman etmenin dahi eğitim ve ilimle değerine ulaşabileceğini savunmaktadır.

“Dur da Ma’buduna yükselmek için ilme basan,
 Ma’bedin halini gör, işte ser-a-pa iman!..”

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 310)

Mehmet Akif, eğitimin önemsenmediği, cehaletin baş gösterdiği bir toplumda önce bölücülüğün baş gösterdiğini, sonra da ahlakın bozulduğunu belirtir. Bu sebeple de eğitimin amacının fazilet sahibi bireyler yetiştirmek olduğunu düşünür. Eğitimin toplumun değer yargılarını bireylere aktarma rolünü önemli bulan Akif, yaşadığı toplumun içinde bulunduğu ilim, fen ve teknoloji alanındaki geri kalmışlığın bu konularda ileri olan Batı toplumunun tüm özellikleri ile taklit edilmesi gerektiğini savunan düşünürlerle aynı fikirde olmadığı görülmektedir. Akif Batı'nın ilim ve sanatının alınabileceğini yalnız bunun kendi değerlerimize sahip çıkılarak yapılması gerektiğini vurgulamaktadır:

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini,
 Veriniz hem de mesainize son sür'atini.
 Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız;
 Çünkü milliyeti yok san'atın ve ilmin; yalnız,
 İyi hatırdan tutun ettiğim ihtarı demin:
 Bütün edvar-ı terakkiyi yarıp geçmek için,

Kendi “mahiyet-i ruhiye”niz olsun klavuz.
 Çünkü beyhudedir ümmid-i selamet onsuz.
 (Süleymaniye Kürsüsünde, s. 376)

Yaşadığı dönemde toplumun içine düştüğü sıkıntıların kaynağının halkın okuryazar olmayıp ülkede ve dünyada olup biten gelişmelerden bihaber olunması ve toplumun cehaletine bağlayan Akif, bu cehalet ve geri kalmışlığın Batı’yı tüm yönleriyle taklit ederek gidermeye çalışan milleti uyarır ve kalkınmanın yolunun gelişmiş ülkeleri aynen taklit etmek değil, çalışmak olduğunu birçok şiirinde anlatmaktadır.

“Davran artık karbanın arkasından durma, koş!
 Mahvolursun bir dakikan geçse hatta böyle boş.”
 (Durmamalım, s. 21)

Eğitimli olmanın çalışmak ile birlikte milletleri ileri taşıyacağına inanan şair, şiirinde çalışmanın ne denli önemli olduğunu anlatmaktadır.

“Cemaat intibah ister, uyanmaz gizli yaşlarla!
 Çalışmak! Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla, başlarla.”
 (Umar mıydın, s. 387)

Eğitimin, çalışmanın, azim ve gayret gibi hasletlerle kendi yaşadığımız toplumun manevi değerlerini benimseyerek gelişmenin önemli olduğu anlayışı toplumları ileriye taşıyacaktır. Toplumun en küçük parçası olan ailede başlayan eğitim öncelikle bireylerin en temel değerleri öğrendikleri, ilk eğitim gördükleri yerdir. Bireylerin milletin ilerlemesinde çok önemli bir yere sahiptir.

Safahatta ailede eğitimin önemi, birey yetiştirmede anne ve baba rolleri üzerinde de durulmuştur. Eğitimin önce aileden başlaması gerektiğini şu mısralarla belirtmektedir:

“Bu cehalet yürümez; asra bakın asr-ı ulum!
 Başlasın terbiyeniz, aileden, oğlum.”
 (Köse İmam, s. 260)

Ailede yeni yetiştirilecek olan nesillerin iyi yetiştirilmesinde eğitimin rolünü anne ve babanın sorumluluklarını doğru şekilde yerine getirmesini bu sorumlulukların başında anne ve babaların çocuklarına iyi eğitim vermeleri gerektiğini söyler. İyi eğitimin ilk şartının da güzel örnek göstermek olduğunu belirtir. Yine çocuk yetiştirirken anne ve babanın da kendilerini geliştirmelerini ve ilerlemeye açık olmalarını tembihlemektedir.

Yalnızca eğitimin okul dışında kalan kısmı ile ilgilenmemiştir, Akif;
Muallim” diyen olmak gerekir, imanlı,
Edepli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı,
Bu dördü olmadan olmaz. Vazife, çünkü büyük.”

(Fatih Kürsüsünde, s. 528)

diyerek yeni nesilleri yetiştiren öğretmenlerin de sahip olmaları gereken özellikleri sıralamıştır. İşte Türk edebiyatı şiir sanatındaki önemli yeri kadar, kuşkusuz yüksek karakteri ile dikkat çekmiş olan Mehmet Akif; toplumu çok iyi gözlemleyerek topluma gerekli olan tüm özellikleri tahlil etmiş bir düşünce adamıdır. Onun toplumun her kesimindeki insanına hitap eden, her kesiminin sorunlarına değinen şiirlerini topladığı Safahat adlı eserindeki birçok şiirde eğitime verdiği önem açıkça görülmektedir.

Yukarıda sayılanların tümü dikkate alındığında Mehmet Akif Ersoy’un Safahat adlı eserinde eğitim olgusunu bir yüksek lisans tezi çerçevesinde ele alıp, Türk milletinin belli bir dönemine onun bakış açısıyla tarihsel bir yolculuk yapıp, Türk sosyal yapısındaki sorunları eğitimle ilişkili olarak ortaya koymak önemli bir durum arz etmektedir.

Eğitim Olgusu

Türkçe sözlükte “Belli bir bilim dalı veya sanat kolunda yetiştirme, geliştirme ve eğitim işi” ve “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etme, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiye” (TDK, 2005, s. 605, 606) diye tanımlanan eğitim, daha kapsamlı olarak ise, kişinin belli bir yaşam tarzını öğrendiği toplumsallaşma süreci olarak tanımlanmıştır. Toplum içinde değeri

olan yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini kazanma süreci olan eğitimin; bu özelliklerinden dolayı çok kişi tarafından tanımı yapılmış ve önemi üzerinde durulmuştur.

Tezcan (2006, s. 4)'a göre “Eğitim, bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki diğer davranış biçimlerini geçirdiği süreçler toplamıdır.” Bu tanımda eğitimin sosyal ve toplumsal yönü üzerinde durulmuştur. Diğer bir tanımda ise “Eğitim, genç kuşakları yetişkinlerin elinde yetiştirmek, topluma ve geleceğe kazandırmak için bir araçtır” (Ergün, 2009, s. 3) şeklinde belirtilmiştir.

Ertürk (2013, s. 8) e göre eğitim “Bireyin davranışlarında, kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak istendik davranışlar meydana getirme sürecidir.”

Başaran'a (1999, s. 141) göre eğitim, “Yeni kuşakların toplumsal yaşamda yer almaları için, gereken bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etmek etkinliğidir. Eğitim önceden saptanmış amaçlara göre insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizgesidir.

“Eğitim ister kasıtlı olarak okullarda yapılsın (formal eğitim) isterse gelişigüzel bir biçimde bireyin içinde yaşadığı tüm çevrede yapılsın (biçimsel olmayan eğitim), sadece istendik nitelikte davranış değişmelerinin oluşturulmasını yani geçerli öğrenmeleri kapsar” (Senemoğlu, 2012, s. 86).

Yukarıda da belirtildiği gibi eğitim, her felsefi sisteme ve psikolojik yaklaşıma göre değişik şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlar eğitimin bir amacı olduğunu belirtir. Örneğin idealist felsefeye göre eğitim, Allah'a ulaşma süreci için yapılan tüm etkinlikler olarak tanımlanır. Realistlere göre, insanı toplumun değerlerine göre yetiştirme süreci, Marksistler çelişkiyi en aza indirip üretimde bulundurma süreci, Pragmatistler, yaşantılar yoluyla kişide istendik davranış değişikliği oluşturma süreci, Varoluşçular ise insanı sınır durumuna getirme süreci olarak ele almışlardır (Sönmez, 2005, s. 2). Bu yaklaşımların toplumda oluşturduğu etkiler eğitim sistemlerini de şekillendirmiş, bu felsefi yaklaşımların meydana getirdiği siyasi

oluşumlar da eğitim sistemlerine yön vermiştir. Tüm felsefi yaklaşımlar ideal insan tipi yetiştirmeyi amaç edinmiştir. Bunun da tek yolu eğitimidir.

Eğitimin en bilinen tanımı ise; “bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla planlı ve kasıtlı istendik değişiklikler meydana getirme sürecidir” (Ereş, 2007, s. 4). Şeklinde olan tanımıdır.

Eğitim en genel anlamıyla insanları belli amaçlarına göre yetiştirme sürecidir. Bu süreçten geçen insanın kişiliği farklılaşır. Bu farklılaşma eğitim sürecinde kazanılan bilgi, beceri, tutum ve değerler yoluyla gerçekleşir. Günümüzde okullar eğitim sürecinin en önemli kısmını oluşturur. Eğitim yalnız okullarda yapılmaz. Günlük hayattaki eğitim-okul bitişikliği, eğitim denince okulu anımsatır. Oysa okul dışında da gençleri ve yetişkinleri bir mesleğe hazırlamak ve onların hayata uyumlarını kolaylaştırmak için açılmış kısa süreli eğitim veren kurumlar vardır. Ayrıca eğitim ailede, iş yerinde, asker ocağında, camide ve insanların oluşturdukları çeşitli gruplar içinde de yer alır. En geniş anlamı ile eğitim toplumdaki "kültürleme" sürecinin bir parçasıdır. “Kültürleme, insanın kişilik yapısı içinde doğduğu ve yetiştiği kültür tarafından belirlenir. Her toplum kendi kültürünün özelliklerini yeni kuşaklara geçirir. Toplumun bireyleri, kendi kültürünün istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilemesi ve değiştirmesine "kültürleme" denir. İnsanın çocuk, genç ve yetişkin olarak kendi toplumuyla bütünleşmesi toplum içinde etkinlik kazanması ve yetişmesi sırasında karşılaştığı bilinçli ve bilinç dışı öğrenmeler bu süreç sonunda elde edilir” (Fidan, 2012, s. 4).

Eğitimin Amacı

Bilim, teknik, sanat ve genel anlamıyla kültür bir toplumun bilincidir. Eğitim bu bilinci meydana getiren ve nesillerden nesillere aktaran çalışmalar olarak adlandırılır. Bir milletin varlığı, başarısı, birlik ve beraberliği kültürel değerlerinin gücü ve eğitimindeki başarısıyla ölçülür. Tarih boyunca her toplumda eğitim, ferdi, sosyal, kültürel ve siyasî

amaçların odak noktasında bulunmuştur. Çünkü yeni bir ideoloji veya görüşü yerleştirmenin en kolay ve en kalıcı yönü eğitimle mümkün olabilir.

Ergün'e göre (2009, s. 17)

Her eğitici hareketin bir amacı olmalıdır. Amacı olmayan bir eğitim düşünülemez. Ancak 'eğitime muhtaç ve eğitilebilir' insan niçin ve hangi yönde eğitilmelidir? Eğitime esas olan örnekler, ölçüler ve kurallar nereden kaynaklanmaktadır? Eğitim amaçlarını belirlemesi gerektiğini söylenen tabiatın ve tarihin kültürel zenginliği içinde, eğitimin yönünü ve hedefini kim belirleyecektir? Eğitici hareketi doğrudan veya dolaylı olarak, bilinçli veya bilinçsiz olarak etkileyen örnek insan şahsiyetleri var mıdır, hangileridir? Eğitimin amacı ve eğitim idealinin özü nedir? Belli bazı eğitim amaçlarının geçerlilik süresi ne kadardır? Yüzyıllardır değişmeyen eğitim amaç ve idealleri var mıdır? Eğitimin amaçları değişmez, kalıcı mı olmalı, yoksa sürekli değişmeli midir? Eğitimin amaçları nasıl değişmektedir? Soruları eğitimin amacı konusunun anlaşılması için cevaplanması gereken sorulardır.

Eğitimin amaçları belirlenirken yalnız öğrencilerin şahsiyet, yetenek ve becerileri değil, toplumun ve kültürün de arzu edilen iyi bir düzeye çıkartılması esastır. Eğitim, toplumu iyileştirici ve geliştirici rol oynamalıdır. Eğitim vasıtasıyla toplumun durumunu iyileştirmek politik hedeflerdendir. Gökçe'ye göre (1999, s. 15) "Amaçlar, ulusal yaşam ve değer yargılarının paylaşılması kadar evrensel ve yerel kaynaklara ait güç biçimlerini de yansıtmalıdır. Eğitim amaçlarının oluşturulmasında evrensel, ulusal ve yerel her türlü değer yargılarının üretilmesi, paylaşılması ve yaşatılması temel alınmalıdır. Çünkü göz ardı edilen her değer yargısı, demokrasinin ve insanın gelişimini engelleyecek biçimde ve toplumsal gruplar arasında duvarları kalınlaştırarak toplumsal iletişimi sınırlayan inanç, ırk, cinsiyet ya da sınıf odaklı ideolojiler ortaya çıkarabilir"

“Eğitimin, amaca yönelik bir hareket olduğu hemen bütün eğitim yaklaşımlarında ve tanımlarında vardır. Ama bu amacın ne olması gerektiği hakkında daha amaç kelimesinin anlam yükü ve yakın anlamları olan diğer kelimeleri seçerken farklılaşmalar başlamıştır” (Ergün, 2009, s. 17).

Eğitimin amaçları genel amaçlar altında bireye yönelik ve sosyokültürel yönelimli olmak üzere iki bölümde incelenmektedir, bireye yönelik amaçlar, bireyin bedenen, ruhen gelişimini hedefleyen ve kendini gerçekleştiren insan tipini yetiştirmeyi hedeflemektedir. Sosyokültürel yönelimli amaçlar ise ulusun bekasını ve gelecek kuşaklara kültür aktarımını içermektedir (Tezcan, 2006, s. 28- 29)

“Eğitimin amacı olarak öğrencilerde/ kişilerde esas yaratılmak istenen, ideal bir kişinin ana şahsiyet özellikleridir. Eğitim amaçları, genellikle, eğitim vasıtasıyla ulaşılmak istenen ve denenen sonuçların formüle edilmesi, öğrencilerde henüz var olmayan ama eğitim vasıtasıyla ulaşılabilecek ve gerçekleştirilebilecek olan bir durum yaratmaktadır” (Ergün, 2009, s. 19).

14.06.1973 tarihinde kabul edilen 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda” Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları şöyle sıralanmaktadır. (www.mevzuat.meb.gov.tr)

Türk Milletinin bütün fertlerini,

1. Atatürk inkılâplarına ve Anayasanın başlangıcında ifadesini bulan Türk Milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;
2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan

haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak.

Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.” diye belirtilmiştir.

Eğitimde Toplumsal ve Tarihsel Temellere Dayanmanın Zorunluluğu

Sosyolog Aslan’a göre (2001, s. 27-28) Toplumsal bir süreç olan, eğitimin temel işlevi toplumsal yaşamın ürünü olan kültürü yeni kuşaklara aktarmaktır. Öyle ise, eğitim hem kökeni, hem de işlevi bakımından toplumsal bir olgudur. Eğitimin içeriğinin toplumdan topluma farklılık ve çeşitlilik göstermesi, her toplumun kendi coğrafyasında ürettiği sosyal, siyasal ve ekonomik değerlerinin yani kültürünün farklılığından ileri gelmektedir.

Her toplum varlığını sürdürmek için eğitim kurumuna gereksinim duyar. O halde eğitim, toplum yaşamının kurallara göre ve düzenli olarak sürdürülmesi için toplum tarafından oluşturulan temel toplumsal kurumlardan biridir. İşte bu sebeple toplum ve eğitim birbirlerini tamamlayan iki kavram haline gelmiştir. Bilindiği gibi eğitimin işlevlerini yerine getirebilmesi için mutlaka bir toplumsal ortam ve atmosfere gereksinimi vardır. Yani ancak toplum varsa eğitim vardır. Fakat öte yandan yukarıda tanımda da belirtildiği üzere toplum da ancak eğitimle, yani insanlar arası ilişkiler ve etkileşimi varsa varlığını sürdürebilir. Dikkat edilecek olursa, bu kaçınılmaz ve olmazsa olmaz ilişki bir toplumun oluşumundan itibaren

başlar. Öyle ise, mutlaka bir öncelik ya da sıralama yapmak gerekirse, toplum bir amaç, eğitim de bu amacı gerçekleştirmenin vazgeçilmez bir aracı olarak görülebilir. Bu nedenle hemen her toplumun meydana gelme sürecinde kendine özgü değerlerle oluşturduğu bir yapısı vardır. Bu yapı ulaşılması gereken amaç ise, eğitim de bu amacı gerçekleştirmede en önemli ve doğrudan araçtır. Öyle ise, eğitimin en belirgin özelliği toplumsal yönüdür. Çünkü her toplumda eğitim, o toplumun yapısına yani toplumsal özelliklerine bağlıdır. Eğitim bir toplumdan diğerine büyük değişiklik gösterir. “Eğitim millidir, milli olmalıdır” ifadesi bunu anlatır.

Geçmişte ve şimdi olduğu gibi en ince ayrıntılarına kadar eğitim ideali ve fikri toplumun eseridir. İnsana olmak istediği tasviri çizen, bu tasvirde, resimde teşkilatlanmış bütün özelliklerini yansıtan toplumdur (Durkheim, 1950’den akt Sönmez, 2005, s. 95).

O halde, bir ülkenin eğitim sistemini toplumsal yapısından soyutlamak olanaksızdır. Eğitimi resmi kurumlar (okullar) aracılığı ile toplumdan etkilenmeden, toplumsal değerlere karşın uygulamak hiçbir ülkede mümkün olmamıştır. Eğitim ancak bireyin toplumun değerlerine ve yaşam biçimine uyum sağlaması amacıyla uygulandığında toplumsal ahenk ve uyuma katkıda bulunur. Bireyin uyum göstermesi söz konusu olan bu değerlerin iki tür oldukları söylenebilir. Bunlar kazanılması istenen değerler ve gerçek değerlerdir. Bir toplumun yasaya geldiği ve o an için sahip olduğu norm ve değerler, o toplumun gerçek tercihlerini gösterirler. Ancak dinamik, ilerlemeci ve yeniliklere açık toplumlar ise bireylerde bazı ideal ve beklentilerin oluşmasına olanak sağlarlar. İşte bu noktada organize eğitim kurumlarının işlevi daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Bir yandan toplumun mevcut değerlerini aktarırken, öte yandan toplumun geleceğe yönelik ideal ve beklentilerini karşılayacak yetenekte bireyler yetiştirmek. “Eğitim uygulamalarının toplumun gerçek norm ve değerleri ile kazanılması istenen norm ve değerler arasında bir denge oluşturması

toplumsal istikrar ve düzen açısından çok önemlidir. Zira dayanakları toplumsal olan eğitim uygulamaları sonuçta toplumu oluşturacak, toplumun varlığını sürdürecektir bireyleri yetiştirecektir. Bu nedenle bir toplumda eğitimin amaçları saptanırken bireysel ve sosyo-kültürel yönlerine dikkat edilmeli ve toplumsal yeterlik ölçütü göz önünde bulundurulmalıdır” (Tezcan, 2006, s. 39). Toplum-eğitim ilişkisinde en birincil amaç, eğitim kurumlarının yeni kuşaklara toplumun kültürünü tanıtmasıdır.

Toplumun temel işlevlerinden birisi, toplumun kültürel mirasının birikimini ve sürekliliğini sağlamaktır. Bu miras yoluyla, her kuşak, kültür birikimi sürecini önceki kuşağın bıraktığı yerden devralarak sürdürebilmektedir. Buna öncülük edenler de o ülkenin düşünürleri, aydınları, eğitimcileri, yazarları ve şairleridir.

Bir ülkedeki eğitimin gelişip, beklenen hedeflerine ulaşabilmesi için öncelikle geçmişten ders çıkarılarak eğitimsel gelişmelere yön verenlerin tecrübe ve birikimlerinden yararlanılmalıdır. Alınan dersler doğrultusunda eğitime tekrar bir yön çizilmelidir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Mehmet Akif Ersoy’un Safahat adlı eserinde eğitim olgusu ile ilgili bölümlerin saptanarak; şiirlerdeki eğitim felsefesi, eğitimin amacı, eğitim metotları, örgün eğitim, mektep medrese, öğretmenler, halk eğitimi, ailede eğitim, kadın ve eğitim, cehalet, çalışmak, ilim anlayışı, Batı hayranlığı ve kültüre yabancılaşma, aydınlar, din eğitimi konularını nasıl ele aldığı irdelemektir.

Araştırmanın amacına bağlı olarak yanıt aranan alt sorular şunlardır:

1. Safahat’ta yer alan eğitim felsefesi nasıl ele alınmıştır?
2. Safahat’ta yer alan eğitimin amacı nasıl ele alınmıştır?
3. Safahat’ta yer alan eğitim metotları nasıl ele alınmıştır?
4. Safahat’ta yer alan örgün eğitim anlayışı nasıldır?

5. Safahat'ta yer alan mektep-medrese ile ilgili görüşleri nelerdir?
6. Safahat'ta yer alan öğretmenler ile ilgili görüşleri nelerdir?
7. Safahat'ta yer alan halk eğitimi anlayışı nasıldır?
8. Safahat'ta yer alan ailede eğitim ile ilgili görüşleri nelerdir?
9. Safahat'ta yer alan kadın ve eğitim ile ilgili görüşleri nelerdir?
10. Safahat'ta yer alan cehalet ile ilgili görüşleri nelerdir?
11. Safahat'ta yer alan çalışma ile ilgili görüşleri nelerdir?
12. Safahat'ta yer alan ilim anlayışı, Batı hayranlığı ve kültüre yabancılaşma ile ilgili görüşleri nelerdir?
13. Safahat'ta yer alan aydınlar ile ilgili görüşleri nelerdir?
14. Safahat'ta yer alan din eğitimi ile ilgili görüşleri nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Şiir genellikle toplumsal meselelerin daha az ele alındığı bir yazı biçimi olmasına karşı Akif, toplumun sosyal meselelerini şiirlerinde usta bir anlatım tarzı ile aktarmıştır. Birçok şiirinde eğitimin öneminden ve eğitimsizliğin toplumun en büyük düşmanı olduğundan bahseder Akif sanatın sanat için değil milletin aydınlanmasına katkı sağlaması amacıyla yapılmasını savunur. “Safahat” MEB’in 15 Temmuz 2005 tarihinde yayınlamış olduğu “100 Temel Eser” serisinde yer almaktadır. Metinlerin toplumsal bakış açısını oluşturma ve onları yönlendirme anlamında çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Millî ve manevî değerlerin yeni nesillere tanıtılması ve benimsetilmesi edebi metinler yardımıyla mümkün olabilir.

Mehmet Akif Ersoy İstiklal Marşı şairi olarak tüm kesimlerce bilinmesine rağmen, araştırmacıya göre, Safahat adlı eseriyle sosyal sorunlar içinde, bilhassa eğitime verdiği önem yeterince bilinmemektedir ve yeterince incelenmemiştir.

Bu çalışma Mehmet Akif Ersoy’un Safahat adlı eserindeki şiirleriyle, tarihsel dönemde var olan birçok olumsuzlukları eğitimle ilişkilendirmesini ve bu sorunlara yine eğitimle

özüm önerileri getirmesi açısından dikkate değer bulunmaktadır. Araştırma bulgularının formal eğitim sürecinde eğitim programcılarına değerler eğitimi programlarının hazırlanmasında, eğitimin sahadaki uygulayıcıları olan öğretmenlere ve ilk eğitimciler olan anne-babalara ise eğitim materyali olarak katkı sağlayabileceği öngörülmektedir. Ayrıca bu araştırmayla Türk Eğitim Tarihinin önemli bir safhasının, kalemi güçlü bir şahsiyet üzerinden izlenmesi önemsenmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerini topladığı Safahat adlı eserin eğitim olgusu açısından incelenmesi ile sınırlıdır.

Bölüm II: Mehmet Akif Ersoy'un Hayatı ve Eserleri

Bu bölümde önce Mehmet Akif Ersoy'un yetiştiği sosyo-kültürel çevreyi tanıyabilmek adına hayatından bahsedilmiş, sonra kişiliği, fikir dünyası, eserleri (şiiirleri, düz yazıları, tercümelere ve Safahat) olmak üzere alt başlıklar halinde verilmiştir.

Hayatı

Türk edebiyatına kazandırmış olduğu nadide eserleriyle ve Türk milletine hediye ettiği İstiklal Marşı'yla edebiyatımızda önemli bir yeri olan Mehmet Akif Ersoy, Hicrî 1290 yılı Şevval ayında (Aralık 1873), İstanbul'da Fatih'in Sarı Güzel mahallesinde, ailesine ait evde doğmuştur. “Akif'in babası, imparatorluk sınırlarındaki İpek (Bugün Arnavutluk sınırları içerisinde) kasabasından temiz lakabıyla da tanınan Tahir Efendidir” (Yetiş, 2006, s. 11). Tahir Efendi, zamanın meşhur ilim merkezi olan Fatih medreselerinde müderrislik yapmıştır.

Ertuğrul Düздаğ (2006, s. 24) Akif'in anne ve babasının özellikleri hakkında su bilgileri verir: Mehmet Akif'in babası Fatih medresesi müderrislerinden Mehmet Tahir Efendi (1826 / 1888), annesi Emine Şerife Hanım (1836 / 1926) dır. Babası tahsil için küçük yaşında Suşisa'dan İstanbul'a gelmiştir. Suşisa, Osmanlı ülkesinin Arnavutluk bölgesinde İpek Kazasına bağlı bir köydür. Tokat'ta doğan annesi aslen Buharalı bir aileye mensuptur. Tahir Efendi, Emine Hanım'ın ikinci kocasıdır. İlk zevci ile ondan olan üç çocuk vefat etmişlerdir. Ailenin oturduğu Sarıgüzel'deki ev, vefat eden kocadan kalmıştır. Tahir Efendi, Emine Hanım'ı aldığı sırada kırk beş yaşlarında bulunuyordu. Karı kocanın Akif'den iki yıl sonra Nuriye ismini verdikleri bir de kızları olmuştur. Akif'in birinci Safahat'ta ölümünü nazm ettiği ‘ Selma’, bu hemşiresinin kızıdır.

Âlim ve Nakşibendî tarikatına mensup dindar bir zât olan Tahir Efendi medrese tahsili ve hocalığı sırasında temizliği ile tanındığı için kendisine temiz lakabı verilmiş ve İpekli Temiz Tahir Efendi diye anılmıştır. Annesi de hassas ve dindar bir hanım olan Mehmet Akif, Çocukluğumda, evet, bahtiyar idim cidden, Harim-i ailenin farkı yoktu cennetten mısralarıyla

ifade ettiği bir muhit içinde büyümüştür. Babası Akif'e, hicri doğum tarihini göstermesi için Rağif adını verir. "Babası, Akif'e "Rağif" ismini verse de bu adın telaffuzu zor olduğu için kullanılmaz ve herkes ona Akif diye seslenir" (Yardım, 2006, s. 20).

Mehmet Akif, ilk tahsiline dört yaşında, doğup büyüdüğu mahallenin mektebinde başlar. Daha sonra Fatih'teki Emîr Buharî ilkokuluna, burayı bitirince Fatih Merkez Rüştiyesi'ne devam eder. Mehmet Akif, Fatih Merkez Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra İlk ve ortaokul yıllarını mükemmel bir şekilde değerlendiren Akif, kendisine meslek seçme aşamasına geldiğinde, babası onu serbest bırakmıştır. Çünkü o, oğlunun en iyi kararı verebilecek bir olgunluğu ulaştığına inanıyordu. Bu durum, aynı zamanda ona verilen bilgi ve karakter eğitimine olan güvenin de bir göstergesiydi.

Akif, böylesi önemli bir konuda hiç tereddüt etmeden kararını vermiş ve dönemin gözde okullarından birisi olan Mülkiye Mektebi'ni (Siyasal Bilgiler) seçmiştir. Bir müddet sonra, Mehmet Akif 14–15 yaşlarında iken, babası Tahir Efendi vefat eder (1887/1888). Aynı yıl Sarıgözel'deki evleri yanar ve Mehmet Akif'in öğrenimini sürdürmesi zorlaşır. Aynı zamanda da annesi ile kız kardeşi Nuriye'ye bakmak zorundadır. Bu yüzden Halkalı'daki Mülkiye Baytar Mektebi'ne yatılı öğrenci olarak geçer. Mülkiye Baytar Mektebi'ni birincilikle bitirir. Mehmet Akif'e Arapça ve Farsçayı, ilk dinî bilgileri öğreten babası Tahir Efendi'dir. Ayrıca o Fatih baş imamı Arap Hoca'dan hıfz ve kavaid, Rüştiyede okurken Fatih Camiindeki Selanikli Esad Dede'den Farsça dersleri alır. Hâlis Efendi ise ona Arapça dersleri verir. Baytar Mektebi yıllarında Fransızca öğrenmeye başlar. İleride Fransızcasını kendi çabalarıyla geliştirir.

Okul yıllarından sonra da Arapça ve Arap edebiyatıyla ilgilenmeyi sürdüren Mehmet Akif, meşhur İslam Tarihi ve Arap edebiyatı uzmanı Hersek Müftüsü Ali Fehmi Efendi'den de yararlanmıştı.

Babasının yakın alakası sayesinde daha küçük yaşlardan itibaren, dini ve edebi bilgilerde, Arapça ve Farsça'da hızla ilerleyen Mehmed Akif, tahsil hayatı boyunca daima sınıflarının birincisi olmuştur. Çeşitli sporlara meraklı olması ve ondört yaşından itibaren yağlı güreş yapmaya başlamış bulunması, onun ilim ve fikir sahasında ilerlemesine engel olmamıştır. Fatih'ten Halkalı'ya yürüyerek gidip gelir; koşar, yüzer, gülle atardı. Boğaz'ı yüzerek geçmişti. Bu sağlam ve zinde hali, Mısır'da hastalandığı son yıllara kadar devam etmiştir. (Düzdağ, 2006, s. 22)

Mehmet Akif, baytar mektebinden çok olgun ve dolgun fen bilgileriyle çıkmıştır. Mezun olduktan sonra da kendini geliştirmeyi sürdürmüş, Doğu ve Batı'nın fen ve sosyal bilimlerini, akımlarını takip etmiş, incelemiştir. Mehmet Akif, Baytar Mektebi'ni bitirdikten sonra 1893 yılında, Umur-i Baytariye ve Islah-ı Hayvanat Şubesi memurluğuna ve Müfettiş Muavinliğine tayin edilir. Burada çalışırken Anadolu'nun Edirne ve Adana gibi illerinde ve Arabistan'da bulunur ve bulaşıcı hastalıklar üzerine çalışmalar yapar. 1894 yılında İsmet Hanım'la evlenir. Baytar müfettişi muavinliği görevini sürdürürken bir taraftan da Halkalı Ziraat Mektebi'ne (1906) ve Çiftçilik Makinist Mektebi'ne (1907) öğretmen olarak tayin edilir. Kasım 1908'de Dârülfünun'da Edebiyat öğretmeni olarak göreve başlar. “Mehmed Akif Bey, son olarak, Mısır'da bulunduğu sırada, Kahire Üniversitesi'nde Türkçe hocalığı yapmıştı” (Düzdağ, 2006, s. 23).

Balkan Savaşı'ndan sonra baytar müfettişi muavinliği görevinden ve Darülfünun'dan istifa eder (1913). Aynı yıl 1913'de kurulan Müdafaa-i Milliye Heyeti Neşriyat Şubesi'ne üye olarak seçilir. 1914'te Harbiye Nezareti tarafından kurulan Teşkilat-ı Mahsusa'nın verdiği bir görevle Berlin'e gider. Adı geçen teşkilat, onu 1917'de Arabistan'a gönderir. 1918–1920 yılları arasında Darü'l-Hikmet'il İslamiye Cemiyeti'nin başkâtipliği görevini üstlenir.

Mehmet Akif, İstanbul'un işgalinden sonra Millî Mücadele'ye katılmak için İstanbul'dan ayrılır ve Ankara'ya geçer. O, Konya'da başlayan isyanın bastırılmasına yardımcı olur ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, Millî Mücadele'yi destekleyen vaazlar verir.

“O, bütün İslam âlemini ve bu âlemin başı olarak gördüğü Türkiye'yi, hürriyetine kavuşturmak ve yükseltmek için düşünen ve çırpınan bir vatan fedaisi olmuştu. Başyazarı bulunduğu, Sebilürreşad dergisini Milli Mücadele yıllarında Ankara, Kastamonu ve Kayseri'de yayınlamış, yazılarıyla millette cihad ruhunu uyandırmıştır” (Düzdağ, 2006, s. 23-24). Mehmet Akif, 1920'de Ankara'ya gelir ve Taceddin Dergâhı'na yerleşir. 25 Aralık 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine Burdur milletvekili olarak seçilir. Bu yılın sonunda Maarif Vekâleti'nin (Millî Eğitim Bakanlığı) açtığı millî marş yarışması için yazdığı şiiri, 12 Mart 1921 tarihinde birinci seçilir ve 25 Mart 1921'de TBMM' de İstiklâl Marşı olarak kabul edilir.

Mehmet Akif, arkadaşlarının ısrarlarına rağmen millî marş yarışmasına katılmak istememiştir. Ona göre millî marşın yazılma sebebi bir yarışma ve 500 liralık ödül olmamalıdır. Maarif vekili Hamdullah Suphi ile Hasan Basri Çantay'ın çabaları sonucunda ve ödülü almamak kaydıyla Mehmet Akif millî marşı yazar Mehmet Akif'in yazdığı şiir, Büyük Millet Meclisinde okunmadan önce “kahraman ordumuza” ithafıyla Sebil'ür Reşad dergisinde yayımlanır.

1922 yılında Şer'iyye Vekâleti tarafından kurulan Te'lifat-ı İslamiye Heyeti'ne üye seçilir. 1923'te, Millî Mücadele tamamlanınca İstanbul'a döner. 1923 yılının sonbaharında Abbas Halim Paşa ile birlikte Mısır'a gider. 1926 yılına kadar kışı Mısır'da, yazı İstanbul'da geçirir. 1926'dan sonra Mısır'a yerleşir. Mısır'da Kahire Üniversitesinde Türk Edebiyatı dersini okutur (1926- 1936). Bir taraftan da Kur'an-ı Kerim tercümesi ile meşgul olur.

“Mehmet Akif, 1935 yılında hastalanır. Vatanından uzak bir yerde ölmek istemediği için 1936 yılının başlarında memleketi İstanbul'a döner. İlerleyen karaciğer rahatsızlığı tedavi

edilemez durumdadır ve 27 Aralık 1936 tarihinde vefat eder. Resmi cenaze merasimi yapılmaya da kalabalık üniversite gençliğinin eşliğinde, Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilir” (Biçer, 2013, s. 43).

Kişiliği

Kabaklı'ya göre (2012, s. 57) “Mehmet Akif, şiirlerinin de ilerisinde bir karakter anıtidir. Öyle halis yaratılış ve fazilet adamıdır ki, bunu şiir ve yazıları kadar 63 yıllık ömrünün nice davranışları içinde bilhassa görmekteyiz. Son yüz yıllık tarihimizde özü sözüne, eylemi sözüne uyan kimseler fazla olmadığı için, Akif'in bu örnek kişiliği üzerinde durulmalıdır.”

Mehmet Akif kişinin ağzından çıkan her sözün doğru olması gerektiğini savunur. Aşağıda anlatılan Mehmet Akif'in bir arkadaşıyla yaşadığı olayı anlatan bir anısı şöyledir: Konuşma sırasında arkadaşı, Akif'e sordu:

_Sahi mi? Bu çoğu kere konuşurken, hatta dalgınlıkla birbirimize sorduğumuz gibi bir soruştu. Akif, birdenbire durdu. Çok kızdığı ve gücendiği anlaşılıyordu. Bir zaman sonra, sakın fakat ciddi bir ses tonuyla şöyle dedi:

_ Bana bir daha bu soruyu sorma!

Onun doğruluğu, karşısındakinin, kendisinin doğru söylemeyebileceği ihtimalini düşünmesinden bile alınacak kadar, kesindi. (Düzdağ, 2006, s. 29)

Yakın arkadaşı Mithat Cemal, Akif'i anlatırken “O'na, şunu düşünmesi, bunu beğenmesi tenbih edilemezdi. Kendisiyle konuştuğunuz zaman, ayrı bir adamla görüştüğünüzü anlardınız. Ne politikada bir partinin, ne de edebiyatta bir cereyanın adamı idi” (Düzdağ, 2006, s. 30).

Yine Mithat Cemal Mehmet Akif adlı eserinde: “Gün oldu ki onu sevmek bir cesaretti. Dostları bile bazen onu gizli sevdiler.” diyerek Akif'in o dönem kendi fikirlerini cesaretle savunarak bazı kitlelerce tehdit olarak görüldüğünü anlatmaktadır.

Hiçbir devirde uzun süre rahat etme imkânı bulamayan Akif, ne yazık ki, bu devrede de her zamanki kaderiyle baş başadır. İstiklali gerçekleştirmenin mutlu sonucunu kutlarken, inanç ve düşüncelerinin uzun süre söz konusu edilmeyecek şekilde tarihe gömülmek üzere olduğunu görmek bahtsızlığına uğradı. Ve o, artık fikri mücadeleyle günlerini geçirecektir. Çünkü o, hiçbir zaman davasından vazgeçmedi (Çakan, 2006, s. 43). “O, içtimai bir kabadayı idi. Kendi fikrinden korkmak, kendi yüzünden korkmak, onda yoktu. Ne fikri ne yüzü hayat boyunca onun için değişmedi” (Kuntay, 2007, s. 7).

Akif’in bazı huylarını, hususiyetlerini ve kültürünü yine Mithat Cemal şöyle anlatıyor: Boğaziçi’nde yüzme yarışı kazanan, Çatalca’da güreşen, Veliefendi Çayırı’nda adım atlayan, İbnülfariz’i ezbere bilen, Dağıstanlı hoca ile Kitabülkamil’i hasbihal eden, Musa Kazım Efendi ile Bedrettin’in Varidat’ını okuyan, sonra Emile Zola’nın romanlarında, insan yığınlarını idaredeki kudretini seven... Bu kadar değil, Halkalı’da ineklerin karnından trocart ile su alan, aruzun orkestrasyonunu yapan Akif, kendi kendine kaldığı zaman nısfıye de üflüyordu. (Kabaklı, 2012, s. 65)

Mehmet Akif ile uzun yıllar beraber bulunan Eşref Edip, Akif’i anlatırken; Akif sadece bir köşeye çekilip düşündüklerini ve duyduklarını yazmakla kalan bir şair değildi. Aynı zamanda doğru bildiği şeyleri yapmaya çalışan, hareketlerini, samimi duygularına uygun düşürmeye uğraşan, bir cemiyet adamı idi. Çok azim sahibi idi. Bir kere bir şeye azmetti mi, artık onu yapmak mes’ele değildi. Vefakârlığı müstesna derecede idi. Çok mütevazı idi. Gösterişi hiç sevmezdi. Sırası gelmeyince ilmini bile açığa vurmazdı. Çok metanet sahibi idi. Yeis, korku bilmezdi. Hissiyatına karşı soğukkanlılığını muhafaza ederdi. Çok mert adamdı. Çocukluğundan beri mertliğe meftundu. Acze düşmüş adamdan intikam intikam almayı mertliğe aykırı görürdü. Söze büyük kıymet verir, verdiği sözü kat’iyyen yerine getirirdi. Meğerki ölüm yahut ona yakın bir mani zuhur ede. Sözü tutmayanlara insan nazarıyla bakmazdı. Yalan nedir

bilmezdi. Her sözü doğrudu. Hiç kimse müddet-i ömründe onun bir kere olsun yalan söylediğini görmemiştir. Yalan söyleyenlere çok kızardı. Utangaçtı. Ona faziletinden, kudretinden bahsederseniz kızarır, başka tarafa bakardı. Halkın ızdıraplarına alaka gösterirdi. Halk sıkıntıda iken zevk ve sefahat içinde yüzenlere müthiş hasım kesilirdi. Eskiye kayıtsız bağlı değildi. Yeniye de körü körüne taraftar değildi. Düsturu şu idi: eski, eski olduğu için atılmaz, fena olursa atılır. Yeni, yeni olduğu için alınmaz, iyi olursa alınır. Çok hür fikirli ve müsamahakâr idi. Geniş düşünürdü. Onun müsamaha etmediği yalnız bir şey vardı: Dini. (Düzdağ, 2006, s. 31-32)

Kabaklı'ya göre (2012, s. 61) Akif'in hayat ve karakterini, Mithat Cemal, Emin Erişirgil, H. Basri Çantay ve Eşref Edip beylerin tarafsız kalemlerinden okuyanlar, gençliğin özlediği insan örneğini bulacaklardır. O Türk istiklalinin yücelerden alarak "Doğacaktır sana vaat ettiği günler Hakk'ın" diye haber veren adamdır. Bir ölüm kalım devresinde manevi değerlerimizi temsil etmiştir. O, halkın üstüne titrediği ilme ve ahlaka bağlı faziletleri yurt ölçüsünde bir heyecan ve hareket haline koymasıyla Hint kurtuluşunun Gandhi'sine benzer. Dürüstlüğü, yalan söylemezliği, gözünü budaktan esirgemez mücahitliği ve halk kitleleri üzerindeki tesiri bakımından da Gandhi'yi hatırlatmaktadır.

Fikirleri

Akif'in fikirleri iki esas noktaya dayanmaktadır (Kabaklı, 2012, s. 69).

1. Millet ülküsü
2. İslamlık ülküsü

Bu iki düşünce, Safahat'ta iç içe olarak birbirini tamamlar. Çünkü Akif, Türk milletini, İslamlığın öncüsü, kurtarıcısı olarak benimser. Türklük yıkılırsa İslamlık da sönecektir. Türkiye İslam'ın en güçlü, en ileri ve son kalesidir. "Fikr-i kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber" diye milliyetçiliğim değil ırkçılığın üstüne yürümesi bundandır. Mehmet Akif ve

arkadaşları için İslami- milliyetçi deyimini kullanmak doğru olacaktır. “Mehmet Akif için İslam dini her şeyden önemlidir. İslam bütün dünyevi hayatı düzenlemeye yeter. Mehmet Akif’in düşünsel gelişiminde en belirleyici öge onun çağdaş bir İslamcı oluşudur” (Duran ve Salkın, 2008, s. 348).

Müslüman dünyasının içerisinde bulunduğu geri kalmışlık ve ayrışmanın nedenlerini analiz etmeye çalışarak bunları çözmek isteyen şair, eserlerinde İslamcı kimliğini ön plana çıkarır. İslam dünyasında ses getiren düşünürlerin eserlerini inceleyen Mehmet Akif, başta *Safahat* olmak üzere eserlerinde İslamcı fikirleri çağdaş bir yorumla dile getirmiştir (Moğul, 2012, s. 20).

“Mehmet Akif Ersoy, Cemalettin-i Efgani ve Mısırlı Muhammed Abduh’un fikirlerinden istifade ile Türk Edebiyatında İslamcılığın biricik temsilcisi olmuştur” (İdben, 2008, s. 220). Ne var ki, Balkan ve Büyük harp yıkımlarından İstiklal Savaşına geçerken onu artık gerçekte ve hayalde bile yeri kalmamış olan Türk-Arap-Arnavut birliği fikrinden uzaklaşmış görüyoruz. Bundan sonra İstiklal Marşı’nda da iki kere “ırk” kelimesini kullanarak son ümidi olan İslam- Türk’ü yüceltmektedir. (Kabaklı, 2012, s. 70).

Akif’in millet anlayışına bakacak olursak Akif milleti tanımlarken Var olmayı hak sayan, çalışmayı vazife telakki eden, var olmayı çalışma ile elde eden varlıktır. İfadelerini kullanıyor. Akif’in hayatın gayesi çalışmaktır anlayışını da burada görmekteyiz, bu yüzdendir ki *Safahat*’ta en çok çalışma, gayret, azim ve umut kelimelerini kullanmıştır. Akif’e göre milletin kurtulması için tek tek kişilerin değil, tüm millet olarak çalışmaya ihtiyaç vardır bunu

“Nedir üç dört alın, bir yurdun alından boşansın ter!” (Alınlar Terlemeli, s. 884) mısrasıyla vurgulamaktadır.

“Akif’in *Safahat*’ta yer alan fikirleri onun tasavvur ettiği cemiyetin heyecanlı bir beyannamesi görünümündedir” (Doğan, 1989, s. 29). Mehmet Akif’e göre sanat dava içindir. Şiirle düşünmeyi edebiyatımızda en ileri noktaya vardirmiştir. Toplum hayatında bir insanın

ömrü boyunca basından geçenleri şiirle anlatmak onun tutkusu gibidir. Bu yüzden şiirleri Müslüman Türk halkının, özellikle de İstanbul'un belli bir dönemdeki günlüğü, vakâyinamesi daha da yeni bir tabirle gazetesidir (Biçer, 2013, s. 46). Şiirlerinde günün gerçeklerine değindiğini, hayalden ibaret olan unsurlara yer vermediğini şöyle anlatmaktadır:

“Hayır, hayâl ile yoktur benim alışverişim

İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.

(Fatih Kürsüsünde, s. 342)

Mehmet Akif, çağın gerçekleriyle uyum içinde olmayı çok önemsemektedir. Bu yüzden toplumsal ve ideolojik konuları şiir içinde sergilemiştir. Bütün gerçekleri olduğu gibi göstermekteki amacı okuyucuyu toplumsal sorunlarına yönlendirmektedir. Memleketin sosyal meseleleri, şahit olduğu çeşitli olayları ve zorlu bir dönemden geçen Anadolu insanının durumunu şiirlerine konu edinerek ele almıştır ve toplumu iyiye ve doğruya yönlendirmek için tavsiyelerde bulunmuştur. Toplumsal olaylara duyarlılığını her zaman hissettiren şairin, Osmanlı Devletinin çeşitli sosyal olaylarla kısa zamanda tarih sahnesinden silinmesi, dünyadaki Müslümanların ilim, fen ve teknikte Batı dünyasının gerisinde kalması ve milletin çağın gereklerini yerine getirmek için gayret göstermesi gerektiğini vurgulayan şiirleri vardır (Moğul, 2012, s. 21).

“Edebiyata sosyal bir fonksiyon yükleyen Mehmet Akif, realist bir şair olarak karşımıza çıkar. Şair, şiirlerindeki samimiyeti Bir yığın söz ki, samimiyeti ancak hüneri mısraıyla, şiirlerinin gerçekle bağıntısını ise Sözüm odun olsun gerçek olsun tek mısraısıyla özetlemiştir” (Tonga, 2008, s. 621). Toplumun içerisinde bulunduğu gerçeklerden kopmadan eser verme amacıyla olan Mehmet Akif, samimiyeti ön planda tutarak edebiyatın sosyal yönüne değinmiştir.

“Akif, şiir ve makaleleriyle Millî Mücadele hareketini sonuna kadar destekleyerek sıkıntılı günler geçiren meclisin Kayseri'ye nakli fikrine kesinlikle karşı çıkmış; Biz buradan

geriye gitmektense Sakarya Cephesi'ne askerimiz gibi vuruşup şehit olmaya gideriz diyerek "Büyük Zafer" in kazanılmasında etkili olmuştur” (İldeniz, 2006’ dan akt Moğul, 2012, s. 22).

Akif’in en çok üzerinde durduğu konulardan biri birlik ve beraberliktir. O, dağılmakta olan, toplumu birliğe çağırır. Düşmanın amacının parçalayıp yutmak olduğunu ve birlik içinde olunması gerektiğini söyler.

Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!
 Post üstüne hem kavgaların hepsi nihayeti;
 Hala mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet!”
 (Hala mı Boğuşmak, s. 894)

“Akif, millî birliğin sağlanabilmesi için okullarla millî kültür arasında tam bir birlik olması, aydınların etrafında buluşacağı bir değerler manzumesinin kurulması gerektiğini ve okullarda aynı kültürün verilmesiyle bunun mümkün olacağını belirtir” (Biray, 2011, s. 22).

Eserleri

Şiir Kitapları

- 1.Safahat (1911)
- 2.Süleymaniye Kürsüsünde (1912)
- 3.Hakkın Sesleri (1913)
- 4.Fatih Kürsüsünde (1914)
- 5.Hatıralar (1917)
- 6.Asım (1924)
- 7.Gölgeler (1933)

Mehmet Akif Ersoy’un Safahat dışında kalmış şiirleri de bulunmaktadır.

Düzyazıları

- 1.Kastamonu Nasrullah Kürsüsünde (1921)
- 2.Kur’an’dan Ayetler ve Nesirler (1944)

3.Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri (1990, Yrd Doç. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu ve Nuran Abdülkadiroğlu tarafından hazırlanmıştır.)

Tercümelere

1.Müslüman Kadını (Ferid Vecdi'den, 1909)

2.Hanotaux'nun Hucumuna Karşı Şeyh Muhammed Abduh'un Müdafası (Muhammed Abduh'tan, 1915)

3.İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler (Abdülaziz Çaviş'ten, 1923)

4.Anglikan Kilisesine Cevap (Abdülaziz Çaviş'ten, 1924)

5.İslamlaşmak (Said Halim Paşa'dan, Fransızca'dan çevrilmiştir, 1919)

Tezde ele alınıp çalışma yapılan Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı yedi şiir kitabından oluşan eseri olduğundan bu bölümde Akif'in yalnızca Safahat adlı eseri hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Safahat

Mehmet Akif Ersoy 1911-1933 tarihleri arasında kaleme almış olduğu şiirlerden oluşan *Safahat* isimli eserinde, geliştirdiği dil anlayışı ve içerdiği eğitim öğelerini, vatanseverlik, sorumluluk, çalışkanlık ve bilimsellik gibi çeşitli değer kavramlarıyla harmanlamıştır. Türkçe eğitiminin de dört temel becerisi haline gelmiş olan dinleme, konuşma, yazma, okuma etkinliklerini eserine yansıtmış olan Mehmet Akif Ersoy, değer aktarımı bilinciyle yazmış olduğu Safahat'la geniş kitlelere ulaşmıştır. Metinlerin toplumsal bakış açısını oluşturma ve onları yönlendirme anlamında çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Millî ve manevî değerler, metinler aracılığıyla bir sonraki nesle aksettirilebilir.

“Metinler içerisinde toplumun duyuş, düşünüş ve estetik zevkini yansıtan edebî metinlerin ayrı bir yeri vardır. Türkçe derslerinde Türk edebiyatının da seçkin eserlerinden örnek metinlere yer verilmelidir. Bu metinler, Türk'ün hayata bakışını öğrenciye sezdirmesi bakımından önemlidir” (Özbay ve Tayşi, 2011, s. 25).

“Yedi bölümden oluşan bu eser, içinde bulunulan tarihî devrin koşulları da ele alınarak düşünüldüğünde, halka verilmesi zaruri hale gelmiş değerleri edebiyat ve eğitim bağlamında öğrencilere ve halka aktarmada etkili rol oynamıştır. Safhalar, evreler anlamına gelen *Safahat*, Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerini topladığı yedi kitaplık külliyatın genel adıdır. Birinci kitap, yalnız *Safahat* adını taşır. Sonraki kitapların ayrıca isimleri vardır. Yedi kitabın ilk altısının bütün baskıları İstanbul'da yedinci kitabınki ise Kahire'de yapılmıştır” (Moğul, 2012, s. 25).

Karakoç, neredeyse bir tarih vesikası olabilecek kadar bir cemiyetin muayyen bir devrini ifade eden nitelikteki *Safahat*'ı sosyolojik bir bakışla şöyle incelemektedir:

1. Birinci *Safahat* (Genel Sosyolojik Çizgiler-Denemler): Toplumun alelade günlerinin cepheleri.

2. İkinci *Safahat* (Süleymaniye Kürsüsünde, Spekülatif Yapı Şiirleri): Cemiyetle çarpışan veya geç ona bir biçim verecek olan alternatif fikir ve görüşlerin tenkidi ve kurtuluş yolunun ifadesi.

3. Üçüncü *Safahat* (Doktrin Şiir, Hakkın Sesleri): Değer hükümleri ve idealinin, İslâm'ın, Kur'ân yolunun anlatılması.

4. Dördüncü *Safahat* (Fatih Kürsüsünde): Siyasî yapı, kadro. Halkın ve aydınların genel bir incelemesi.

5. Besinci *Safahat* (Hatıralar): Karşılaştırmalı tarihî-sosyolojik çizgiler. Akif'in Doğu ve Batı'ya bakışı.

6. Altıncı *Safahat* (Asım): Tarihî-destansı yapı, savaş sosyolojisi, potansiyel halinde gelecek zaman. Yazılış zamanları aynı olduğu için, içine İstiklal Marsı ve Bülbül de eklenirse, bir yandan bir nevi destan şiiri, diğer yandan sairin özlediği geleceğin şiiridir. “Asım'da şair fiili bir tezi ortaya koyar. Asım'ın neslinin pırıl pırıl heyecanlı aktivitesinden umutludur. Bu genç ülkü erleri, toplumu karanlığından; aydınları yanılgılarından sıyırıp, İslam toplumunu inançla yükseltecektir” (Doğan, 1989, s. 29).

7. Yedinci Safahat (Gölgeler): Metafizik. Bu kısım artık öteye bakış şiirleridir. Hicran, Gece ve Secde gibi şiirleri, sairin ebedilik içinde kendini unutma denemeleri ve geri dönüşünde kendini avutan ahenkler getirmesini arzuladığı yankılar adına yolladığı dalgalarıdır. (Karakoç, 1974)

“Safahat’taki parçalar, şairin sağlığında, eliyle seçtikleridir. Hepsisi de 1908’den vefatına kadar yazdığı manzumelerdir” (Kabaklı, 2012, s. 93).

Safahat I. Kitap. 1911, 1918, 1928 tarihlerinde basımları yapılmış 44 şiir, 3084 mısradan oluşur. ”1908 ile 1910 arasında yazılmış sosyal ve tarihi manzum hikâyeleri, bazı manzum tasvirleri ve istibdadı kötöleyen şiirleri içine alır (Kabaklı, 2012, s. 93).

Süleymaniye Kürsüsünde: 1912, 1914, 1918 tarihlerinde basımları yapılmış tek şiir ve 1002 mısradan oluşur. “Türk bayrağı altında İslam birliğini telkin amacıyla yazılmış uzun bir şiirdir. Rusya Türklerinden Abdürreşid İbrahim Efendi adlı bir İslam ülkücüsünün, Süleymaniye Kürsüsünde verdiği bir vaaz şeklinde düzenlenmiştir. Şiirde, Süleymaniye’nin nefis tasvirleri ile birlikte bazı manzum fıkralar ve İslam dünyasının o zamanki geriliğini acı acı anlatan parçalar vardır. Bir cami kürsüsüne, hayat safhalarını ve aydınları meşgul eden yurt ve dünya meselelerini sokmak şiirimizde önemli bir yenilik olmuştur. Akif, din-cami-halk ve edebiyat arasında görülmemiş yakınlıklar kuran ilk büyük şairimizdir denebilir” (Kabaklı, 2012, s. 93, 94).

Hakkın Sesleri: 1913, 1918, 1928 tarihlerinde basımları yapılmış, toplam 10 şiir ve 482 mısradan oluşur. Şair burada bazı ayet ve hadislerin yorumlarını manzum olarak ele almıştır. “Halkı iyimserliğe ve İslam birliği içinde kurtuluşa, yükselişe çağırılmaktadır. Balkan bozgununun bölünmekten, tembellikten doğan acı sebeplerini göstermekte ve milli haysiyetimizin aldığı yaraları onarmaya çalışılmaktadır” (Kabaklı, 2012, s. 94).

Fatih Kürsüsünde: 1914 yılında iki baskı, 1918 ve 1924 yıllarında basımı yapılmıştır. Tek şiirden oluşan bu kitap toplam 1692 mısradan oluşur. Süleymaniye Kürsüsünde şiiriyle

yapı olarak benzerlik gösterir. “Vaiz Abdürreşid Efendi, kürsüde, daha olgun ve sistemli olarak miskinçe tevekkülün zararlarını anlatmakta Marifet ve Fazilet konularını işlemektedir. Balkanlı ve Hristiyan vahşetini tasvir eden şiirler de bu kitapta yer almaktadır” (Kabaklı, 2012, s. 94). Şiirlerinde kürsülerde vaizin ağzından söylediği mısralarını Akif, yurdun dört bir yanında halkı uyandırmak için cami kürsülerinden cemaate bizzat kendi okumuştur.

Hatıralar: Baskıları; 1917, 1918 ve 1928 tarihlerinde yapılan 10 şiir ve 1314 mısradan oluşan eser Safahat’ın beşinci kitabıdır. “Bu kitap şairin I. Dünya Savaşı boyunca yaptığı Berlin, Mısır ve Necid seyahatlerinin ibretli hatıralarını toplamaktadır. Özellikle Berlin Hatıraları, Akif’in Batı medeniyetini hangi ölçülerde değerlendirdiğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir” (Kabaklı, 2012, s. 94). Manzumelerde toplumsal felaketler karşısında Allah'a yakarılmakta, İslamiyet gerektiği gibi ve geri kaldığı için tembel halk ve aydınlar suçlanmaktadır.

Asım: 1924 ve 1928 yıllarında basımı yapılan tek şiir ve 2292 mısradan oluşan eseridir.

Dil sadeliği, fikir ve söyleştirme gücü, aruzu halk Türkçesine uydurması yönlerinden Akif’in şaheseri sayılan bu kitapta, memleketi kurtaracak gençlere ve eşsiz Mehmetçiğe bağlanan umutlar coşkunlukla anlatılmaktadır. Asım adındaki ideal genç, Mehmet Akif’in Marifet ve Fazilet ülkülerinin sembolüdür. Şair, onun vasıtasıyla Türk gençliğine seslenmektedir. Kuruluşu bakımından çoğu bölümünde manzum diyalogu andıran bu eser, Hocasade (Mehmet Akif), Köse İmam (Akif’in babasının öğrencisi Ali Şevki Hoca), Asım ve Emin (Akif’in oğlu) arasında bir sohbet tarzında düzenlenmiştir. Memleketin sosyal, siyasi, iktisadi, edebi meseleleri ve o zamanın başlıca fikir cereyanları ele alınıp tenkit ve tahlil edilen Asım, Akif’in şöhretini son genişliğe ulaştırmıştır. Bazı tenkit ve yergileri ustalıkla benimseten bir mizah havası, Asım’a ayrı bir değer katmaktadır. Bu kitapta Akif, gençliğinin sembolü yaptığı Asım’ı,

elden kaçırmış bulunduğumuz üçyüz senelik ilmi edinmek üzere Avrupa'ya yollamak istemektedir. Avrupa'dan dönecek Asım'ın yükselteceği Türkiye ve İslam dünyasını hayal ederek planladığı "İkinci Asım" eserini yazmasına ömrü vefa etmemiştir. (Kabaklı, 2012, s. 94)

Gölgeler: 1933 yılında basılmış, 41 şiir ve 1374 mısradan oluşan eserdir.

Safahat'ın bu yedinci kitabı Anadolu kurtuluşunu müjdeleyen umut ve iman dolu şiirleri ile birlikte mısır'da yazılmış karamsar, bezgin manzumeleri de içine almaktadır. Bu kitabın başka bir özelliği de şairin ilk defa toplum konularından sıyrılarak dini- lirik şiirleri burada toplamasıdır. Bu şiirlerinde Tanrı'yı, tasavvufi bir vecd ile anar ve özler. Bu ilahi anıslarda, çok sevdiği ve Mısır'da iken tüm eserlerini yeniden okuduğu Pakistanlı Muhammed İkbâl'in mistik ve derin havası sezilmektedir. Öbür eserlerindeki azimli ve ümit dolu havadan uzaklaşarak, yıkılmışlığını açığa vuran ve artık ölmek istediğini seziren bazı kıt'aları da Gölgeler'de bulunmaktadır. (Kabaklı, 2012, s. 94)

Son baskılarına göre, *Safahat*'ta 11.240 mısradan oluşan 108 manzume bulunmaktadır. Bu sayıya başkalarına ait olmakla beraber, alıntı şeklinde metnin içine alınmış mısralar ve "Acem Şahı" manzumesinin Mithat Cemal tarafından yazılmış olan ilk kısmı dâhildir. Başlık altına veya dipnotlara konulmuş mısralar sayılmamıştır.

Bölüm III: Yöntem

Bu bölümde araştırmada izlenen bilimsel yöntem anlatılmıştır. Bölüm Araştırma Modeli, Evren ve Örneklem, Verilerin Toplanması, Verilerin Analizi ve Yorumlanması alt başlıklarından oluşmaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma alt problemlere yanıt bulabilmek amacıyla literatür taramasına dayalı, metin inceleme tekniğinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır. Nitel araştırma türünde belge tarama, içerik çözümleme yoluyla yapılmıştır. Bu araştırmada Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eseri eğitim olgusu açısından taranmış, amaç ve alt sorular için içerik çözümlemesine gidilmiştir.

İçerik çözümlemesi yazılı metinler (kitap, dergi, gazete, afiş, sloganlar, radyo ve TV programları) üzerinde uygulanır. Genel olarak içerik çözümlemesi bir iletişim incelemesidir (Gökçe, 1999, s. 101). Bu araştırmanın içerik çözümlemesi Safahat (Akbaş, 2007) üzerinden yapılmıştır.

Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39). Bu çalışmada yapılan metin çözümlenmeleri bu çerçevede şiirler aslına sadık kalınarak, yazıldığı gibi aktarılmış ve bütünlüğün korunmasına dikkat edilmiştir.

“Nitel araştırmada üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır” (Altunışık ve Diğerleri, 2010, s. 302). Bu araştırma ise Mehmet Akif'in eğitim ile ilgili unsurlara yüklediği anlamlar üzerinden tahlil edilmiştir.

Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserindeki şiirler eğitim olgusu açısından incelenmiş ve konuya uygun olan şiirler belirlenmiştir. Safahat'ta yer alan şiirlerdeki eğitim felsefesi ve eğitimin amacı, eğitim metotları, örgün eğitim, mektep- medrese, öğretmenler, halk eğitimi, ailede eğitim, kadın ve eğitim, cehalet, çalışmak, ilim anlayışı, batı hayranlığı ve kültüre yabancılaşma, aydınlar ve din eğitimi temaları esas alınarak incelenmiştir. Şiirler; okuma, kaynak tarama, not alma ve değerlendirilip yorumlama işlemleri ile son haline kavuşturulmuştur.

Evren ve Örneklem

Araştırma evreni Mehmet Akif Ersoy' olup, eğitimle ilgili görüşleri örneklem olarak Safahat adlı eserindeki şiirlerle sınırlıdır. Bu çalışma yapılırken Mehmet Akif Ersoy'un hayatı, kişiliği, fikirleri, eserleri, yetiştiği çevre ve şairin yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal olaylarına değinilmiştir.

Verilerin Toplanması

Yapılan araştırmanın veri toplama sürecinde Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eseri baştan sona okunmuş, eğitimle ilgili unsurların geçtiği şiirler tespit edilmiştir. Belirlenen araştırma sorularına bağlı olarak şiirler yeniden okunmuş, alt problemlere göre şiirler gruplandırılmış ve notlar buna göre tutulmuştur.

Ayrıca Mehmet Akif Ersoy ile ilgili kitaplar ve akademik bildirilerin yer aldığı Sempozyum kitapları da incelenmiştir.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirlik tespiti kapsamında inceleme konusu olan Safahat adlı eserin piyasada bulunan tahrif edilmemiş, tam olan nüshasının hangisi olduğuna karar vermek için, daha sonra ise araştırmanın geçerliğini sağlamak için, metin okuma/içerik çözümlemesinde Mehmet Akif Ersoy hakkında da akademik çalışma yapmış olan Çanakkale

Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nde görev yapan bir öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır. Uzman desteği aynı zamanda metin inceleme, içerik çözümlemesi konusunda da devam etmiştir. Mehmet Akif'in eğitim görüşlerini içeren konuya ait alt problemlerin belirlenmesinde ise Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri bölümü öğretim üyesinden görüş alınmıştır. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda görev yapan Türk Dili ve Edebiyatı alanında yetişmiş iki öğretmenden görüş alınmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini kontrol için ise Akif ile ilgili çalışma yapan başka akademisyenlerin çalışmalarında elde edilen sonuçlarla karşılaştırılmıştır. Özellikle Mehmet Akif Ersoy adına yapılan üç uluslararası sempozyum bildirilerine ulaşılarak Akif'in eğitim ile ilgili görüşleri hakkında yapılan bilimsel çalışmalar incelenmiştir.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserindeki birçok şiir eğitim olgusunu içermesi açısından mısra mısra incelenmiştir. Şiirlerden elde edilen veriler, belirlenen problem ve alt problemler açısından analiz edilerek yorumlanmıştır. Verilerin işlenmesinde konu ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmış, daha sonra eserden ilgili mısralar verilip açıklamalar yapılmıştır. Şiirlerden alınan kısımların orijinalliği korunmuştur

Şiirlerde geçen eğitim felsefesi, eğitimin amacı, eğitim metotları, örgün eğitim, mektep-medrese, öğretmenler, halk eğitimi, ailede eğitim, kadın ve eğitim, cehalet, çalışmak, ilim anlayışı, Batı hayranlığı ve kültüre yabancılaşma, aydınlar, din eğitimi temaları eğitim bilimlerinin bulgularına dayanılarak; karşılaştırma, analiz ve değerlendirme yapılarak yorumlanmıştır.

Bölüm IV: Bulgular ve Yorumlar

Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserinde geçen eğitimle ilgili unsurların yer aldığı şiirlerinden elde edilen verilerin alt problemlere göre tasnifi aşağıda verilmiştir.

Mehmet Akif Ersoy'un çalışmamızın temelini oluşturan eseri olarak ele alınan "Safahat" adlı eserindeki şiirlerde eğitim olgusuna ilişkin bulgu ve yorumlar; Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerde yer alan eğitim felsefesi, şiirlerde yer alan eğitimin amacı, şiirlerde yer alan eğitim metotları, örgün eğitim, mektep-medrese, öğretmenler, halk eğitimi, ailede eğitim, kadın ve eğitim anlayışları ile cehalet, çalışmak, şiirlerde yer alan ilim anlayışı, batı hayranlığı ve kültüre yabancılaşma, aydınlar, din eğitimi başlıkları altında aşağıda verilmiştir.

Safahat'ta Yer Alan Eğitim Felsefesi

Eğitim Felsefesi, bazı bilim adamlarınca, ahlâkî ve sosyal felsefenin bir parçasıdır; amaç, yöntem, program vs. gibi eğitim ile ilgili konuları ahlâkî ve sosyal felsefenin bir problemi olarak ele alır. (Ergün, 2009, s. 5)

Kilpatrick, eğitim felsefesini, eğitimin ne yapması gerektiğini belirlemeye çalışan bir çaba olarak görürken; Dewey, çağdaş sosyal hayatın güçlüklerini, bunlara uygun zihnî ve ahlâkî alışkanlıkların kazanılması sorunlarını çözmeye yarayan bir dal olarak görmektedir. Brauner ve Burns ise eğitim felsefesini, bir bakıma felsefî düşüncenin eğitim hareketlerine uyarlanması olarak kabul etmektedirler. Eğitim felsefesi, eğitimi engelleyen sorunları, eğitime yön veren kavram, düşünce ve ilkeleri açıklamaya çalışmaktadır. Eğitimde neler öğretilene cevap verir. Eğitim felsefesi eğitim programlarının hazırlanmasına ışık tutar. (Ergün, 2009, s. 5)

Eğitim felsefesi, eğitim politikalarına ve uygulamalarına yön veren varsayım, inanç, karar ve ölçütleri inceler, tutarlık ve anlam yönünden kontrol eder. Eğitim sistemlerinin temeline konan insan anlayışlarını değerlendirir. Eğitimde kullanılacak yeni hipotezler oluşturmaya çalışır. İnsanın tabiatı, toplum, öğrenme gibi konulardaki felsefî ve eğitsel

yaklaşımları bir araya getirir; bunlardan bir bütün çıkarmaya çalışır. Bu tanımlardan hareketle Mehmet Akif Ersoy'un eğitim felsefesi de eğitim sistemlerinin temelinde olan insanı tanıyıp, ihtiyaçlarını bilerek bulunduğu durumdan daha iyi duruma getirmek için onu eğitmeyi amaçlar. "Akif'e göre insanı eğitirken; eğitimden beklenen en önemli unsur ahlâklı nesiller yetiştirmektir. Ahlâken çöken milletleri Akif ölü olarak adlandırır" (Çelebican, 2008, s. 655).

Akif, büyük bir idealist ve dava adamıdır. İdealizm felsefi akımına ait görüşleri benimsemiş bir düşünürdür. Pragmatist bir felsefeyi savunmakla birlikte, idealist bir şahsiyet olan ve hayatı boyunca inandığı gibi yaşayan Akif için eğitim hem akıl ve ilmi esas almalı hem de, erdemli insanlar yetiştiren bir eğitim olmalıdır. Mehmet Akif İlerlemeci bir eğitim yaklaşımını benimsemektedir. İlerlemecilik, pragmatizmin eğitime uyarlanmış biçimidir. Pragmatizmde değişme, gerçeğin özü olarak görülür. Bu nedenle de eğitim felsefesindeki ilerlemecilik akımında, eğitimin sürekli bir gelişim içinde olduğu öne sürülür. Bu bağlamda eğitimciler yeni bilgiler ve çevredeki değişmeler ışığında politika ve yöntemlerini değiştirebilmelidirler. Eğitimin özü, tecrübenin sürekli olarak yeniden inşa edilmesindedir. Mehmet Akif bilginin yarar sağlaması fikrini de savunmaktadır. Bu düşüncesiyle pragmatik bir düşünceye sahiptir. Kendi devrini gözlemleyerek dile getirdiği eğitim ile ilgili sorunların bir kısmı ise bu gün bile çözüm beklemeye devam etmektedir (Cerrah, 2011, s. 296). Akif'in ülkedeki eğitim sistemi ile ilgili belirlediği sorunlardan başlıcası ve en önemlisi eğitimin niteliğinin nasıl olması gerektiği sorunudur. Eğitimi yalnız başına değerli bulmayan Akif, fazilet gibi hasletlerle donanmış eğitimin önemini birçok şiirinde sıkça tekrarlar. Bunlardan biri de Asım adlı şiirinde Asım karakterine ettiği nasihattir;

Hadi tahsilini ikmale tez elden, hadi sen!
Çünkü milletlerin ikbali için, evladım,
Marifet, bir de fazilet... İki kudret lazım.

(Asım, s. 862)

Akif yukarıdaki mısralarda Asım karakteri üzerinden tüm yeni yetişen nesle eğitimlerine önem vermelerini ve aynı özenle eğitimlerini tamamlamalarını öğütler. Çünkü Mehmet Akif, bir milletin ilerleyebilmesi için iki güce ihtiyaç olduğunu bunların toplumun seviyesini yükseltecek teknik ve ilim yani marifet bununla birlikte o toplumun kültür özellikleri yani fazilet olduğunu belirtmektedir. Milletlerin kalkınması için bu iki temele dayanmaları gerektiğini vurgulayan Akif, insanları meleklerden daha üstün varlıklar olarak tanımlar. Eğitimin insanın bu değerli varlığına daha da değer katarak yücelteceğine inanmaktadır. Birçok şiirinde halkın kurtuluşu ve ilerlemesi için yol gösteren şair bu özelliği ile milleti için eserlerini kaleme alan milliyetçi bir şairdir. Özellikle Balkan Savaşları sonrasında, etnik temel üzerinden Osmanlı Devleti'nden kopmalar dönemin tüm aydınları, edipleri gibi Mehmet Akif'i de etkilemiş, düşündürmüştür. Kalemler milliyetçi duygularla yazmaya başlamıştır. Mehmet Akif de bu milliyetçi düşünceye hâkim eğitim anlayışını benimseyerek şiirlerinde milli ve manevi değerlerle birlikte eğitimin gerekliliğinden bahseder.

Bilinçli ve güçlü bir iman, tükenmez bir mücadele azmi ile ilim ve eğitime önem vermek. İşte Mehmet Akif'in hayat düsturu kabul ettiği İslam anlayışına göre eğitim, fert ve cemiyeti gerçek inanca, doğru bilgiye ve erdemli yaşayışa ulaştırmayı gaye edinir; her yaştaki farklı tecrübelerle zenginleşerek hayat boyu devam eder (Kazıcı ve Ayhan, 2010).

İdealist eğitim felsefesine göre “Eğitimde derslerin içerikleri, akla dayalı önermelerden ve mutlak doğrulardan oluşmalıdır. Üstelik bunlar, öğrencinin aklını çalıştırıp kullanmasını sağlayacak biçimde verilmelidir” görüşünü savunmaktadır. (Sönmez, 2005, s. 45) Bir idealist olan Akif'in eğitim felsefesi de Kur'an ve Sünnete dayanan, fakat bunların yorumunda akli ve ilmi esas alan bir eğitim olması yönündedir. Süleymaniye Kürsüsünde adlı şiirinde eğitimin insanı Allah'a ulaştırma süreci olduğu düşüncesini Akif şu mısralarla anlatır:

Dur da Ma'bûduna yükselmek için ilme basan

Ma'bed'in halini gör, işte serapa iman!

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 310)

Burada ayrıca Akif'in Mabet ile mektebi, din ile dünyayı ayırmadığı açıkça görülmektedir. Hatta ilim temeline dayalı mabetlerin insanı Allaha götürme yolunda ilimi rehber olarak aldıklarına dikkat çekmiştir. Mehmet Akif'in anlayışına göre eğitim, doğrudan doğruya ilmin arabasına koşulmalıdır. Fatih Camii gibi heybetli bir mabetten ilham alarak bu konu ile ilgili düşüncelerini yine şöyle dile getirmektedir.

Evet, medaris o vahdet-seray-i muhteşemin
 Önünde; hürmetidir dine her zaman ilmin.
 Bütün şu kubbelerin mevce mevce silsilesi:
 Huzur-i Hak'ta kapanmış sücud kafflesi!
 (Fatih Kürsüsünde, s. 456)

Bu mısralarla en büyük dehaları yetiştiren medreselerin, Hakk'ın muhteşem tapınakları önünde baş eğdiğini belirtir. Akif'i bu düşünceye iten dönemin en büyük mabetlerinin etraflarında eğitim ve ilim merkezleri olan medreseler ile birlikte inşa edilmiş olmalarıdır. Süleymaniye Kürsüsünde ve Fatih Kürsüsünde şiirlerinde de Akif, Allah'a ulaşmanın yolunun bilgidен geçtiği düşüncesini dile getirmektedir.

İman ile ilmi bir bütün olarak nitelendiren Mehmet Akif ait olduğu toplumun fazilet ve marifet ışığında eğitim ile ilerlemesi idealine sahip bir şairdir. Akif, kendi ailesinde de çocuklarını fazilet sahibi kişiler olarak yetiştirmek isteyen bir baba; farklı eğitim kurumlarında öğretmenlik yapan bir eğitimci; köyleri ve kasabaları dolaşarak hayvansal verimliliği halka öğretmeye çalışan bir veteriner; ülkenin düşman işgalinde olduğu o zor zamanlarda camilerde insanları istiklal ve kurtuluş adına aydınlatmak üzere vaazlar veren bir aydın, İstiklal Savaşı'nda halkı milli mücadele hakkında bilinçlendiren bir dava adamıdır. Mehmet Akif yalnız doğruları söyleyen gerçekleri olduğu gibi aktaran bir şairdir, onun bu özelliğini anlatan aşağıdaki dizeler şairin bu özelliğini açıkça anlatmaktadır.

Hayır, hayal ile yoktur benim alış verişim;
 İnan ki: her ne söylemişsem görüp de söylemişim.
 Şudur cihanda benim en sevdiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek

(Fatih Kürsüsünde, s. 442)

Fatih Kürsüsündeki dizeleriyle Akif, ideal ile gerçek arasında mükemmel bir denge kurmuştur. Belirlenen hedeflere ulaşmak için gençlere ve çocuklara sunulan eğitim içeriğinin, tümüyle üretime ve pratik yaşama uygun olmasını talep etmektedir. Bu hususta Süleymaniye Kürsüsünde şöyle söyler:

Nazariyâta boğulmakla geçen ömre yazık;

Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 368)

Bu mısralar aslında milletin geri kalma sebeplerini gözlemlemiş, onu aşmak isteyen bir kişinin özleminin ifadesidir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mustafa Kemal Atatürk'ü eğitimde pragmatizm ilkesini uygulamaya iten de aynı nedendir.

Safahat'ta Yer Alan Eğitimin Amacı

Amaçsız faaliyet olmaz. Elbette eğitimden beklenen faydalar, eğitimin amacıdır, işlevleridir. Ülkesinin tüm toplumsal yaralarına merhem olmayı amaç edinmiş olan Mehmet Akif bu dertlerin en önemli sebebini çoğu zaman eğitimsizlik ya da eğitim uygulanmalarındaki yanlışlar olarak görmektedir. Sorunların çözümü için yine eğitimi işaret eder. “Akif, memleketin hükümet darbeleriyle değil, yeni bir nesil yetiştirerek yani eğitimle kurtulacağına inanır” (Özcan, 1986, s. 182). Akif eğitime öyle büyük bir işlev yüklemektedir ki, döneminin Prusya'sının ve Almanya'sının bilim ve teknolojideki hızlı gelişiminin temeline eğitimi oturtmaktadır. Türk milletinin ilerlemesi için farklı ülkelerden örnekler vererek uyarılarda bulunan Akif, böylelikle eğitim tartışmalarına da ışık tutmaktadır. Ülkenin aydınlanmasına ve ilim ve teknolojide ilerleyerek gelişmesine giden yolda aydın kesim farklı çözüm yollarını savunmuşlardır. Aydın kesimden bir grup, askeri alanda ilerlemeyi ön plana çıkarmakta, diğer grup, donanmaya vurgu yapmaktadır. Akif bunların hepsinin milletin

kalkınarak ilerlemesinde önemli olduğunu fakat eğitimin yaygınlaştırılmasına bunlardan daha fazla önem verilmesi gerektiğine inanmaktadır:

“Sonunda: Kuvvetimiz, şüphesiz ilerlemeli;
Fakat düşünmeli her şeyden önce temeli.
Teammüm etmesi lazım ma’arifin mutlak:
Okuryazarsa ahali, ne var yapılmayacak?
Donanma, ordu, birer ihtiyac-ı mübrimdir,
O ihtiyacı, fakat, öğretene, muallimdir!
Deyip kararını vermiş ki, aynen icrâya,
(Fatih Kürsüsünde, s. 526)

Mehmet Akif, toplumsal kalkınmanın başlıca şartının her alanda eğitime önem vererek iyi yetişmiş, yeterlik sahibi nesiller yetiştirmek olduğunu savunmaktadır.

Eğitimin amacı nedir sorusuna verilecek cevaplardan biri de yetiştirilecek nesillere kazandırılacak niteliklerde kendini gösterir. Her toplum, eğitimi kendi “ideal insan” tipini yetiştirmek üzere düzenler. İşte Mehmet Akif’in eğitim yoluyla yetişmesini beklediği ideal insan tipini şiirinde Asım adında genç ile tanımlamaktadır. Yeni yetişecek neslin örnek bir şahsiyeti olan Asım’ı Akif, şiirde şöyle tarif eder:

Görmedim ben bu kadar dört başı ma’mur insan.
Ne büyük hilkat o Asım, ne muazzam heykel
...
Dalgalandıkça içinden taşan iman denizi
Dökülen hisleri gör: incilerin en temizi.
...
O ne ifrat ile rikkat! Hani, etsen ta’mik
Bir kadın ruhu değildir o kadar belki rakik
Sonra, irfanı için söyleyecek söz bulamam;
Oğlanın bildiği, öğrendiği her şey sağlam.
Boynu dehşetli, evet, beyni de lakin zinde;
(Asım, s. 836)

Mehmet Akif'e göre Asım, hem fiziki yapısı düzgün, bilgisi sağlam, irfanı mükemmel bir gençtir, hem de bir kadında bile görülemeyecek zarif/ ince bir ruha sahip, adeta mükemmel bir insandır. Akif, Asım karakteri ile toplumumuzda yetişmesini umduğu ideal insan portresini okuyucuya betimler. Bunun yanında Asım şiirinde Akif, Asım adlı genci anlatırken onun birçok yönden çok iyi vasıflara sahip olduğunu ancak; bazı meseleleri kaba kuvvet kullanarak çözebileceğini inandığını belirtmektedir. Akif bu tür hareketleri onaylamaz ve şiirin aydın karakteri Köse İmam'ın ağzından Asım'ı uyarır. Kişilerin sahip oldukları tüm güzel vasıflar eğitim ile desteklenmeli ve milletin yararına kullanılmalıdır. İşte Akif eğitim kurumlarının hem yaygın hem de örgün eğitim ile bu tipte insanlar yetiştirmeyi hedeflemesini istemektedir. Eğitimin toplumun tüm kesimleri için gerekliliğini birçok yerde vurgulayan şair halk eğitimini, ailede eğitimi ve kadın ve çocukların eğitimini de çok önemsemektedir.

Akif, Türklüğü kurtaracak ve yarınları kuracak Türk gençliğini ise “Asım” şiirinde somutlaştırmış ve adeta ideal Türk gencinin taşıması gereken nitelikleri olarak sıralamıştır. Bu anlayışla yazdığı dizeler şunlardır:

Hadi tahsilini ikmale tez elden, hadi sen
Çünkü milletlerin ikbali için evladım.
Ma'rifet, bir de fazilet... iki kudret lazım.

...

Ma'rifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer
Tek fazilette teali edemez, za'fa düşer.

(Asım, s. 862)

Akif eğitilmiş, ülkesine yararlı bir gençlik yetiştirme ideali içerisinde. Bunu Asım'ın şahsında düşünmektedir. Asım onun gençlik düşüncesinin dışı yansıyan bir tezahürüdür. Asım'ın neslini özler, ülkenin geleceği ve ileriye gidebilmesi için Asımların sayısının artması gerektiğini söyler. Asım sadece ülkemizin değil baştanbaşa bir İslam coğrafyasının geri kalmışlığının ıstırabını taşımaktadır. Akif, Asım'ın ağzından bilim ve eğitimde geri kalmış

ülkenin bir kaç yüzyıldır ilerleyemeyip geri kalmasını da bunlara bağlar ve şiirde şöyle anlatmaktadır:

Yazık hala biz,
 Dünkü ilmin bile bigânesiyiz, cahiliyiz.
 İşte fıkdanı bu ihmal edilen ma'rifetin,
 Nesli bir acze düşürmüş ki, bugün memleketin,
 (Asım, s. 866)

Mehmet Akif, çocuklara ve gençlere kişilik olarak kazandırılacak özellikleri de belirlemektedir. Zulme karşı olmak, mazlumları korumak ve gözetmek, milletin geçmişine saygılı olmak, istiklâle düşkün olmak ve onu hiçbir şeye değiştirmemek, hakkını hukukunu korumak için gerekirse hayatını bile tehlikeye atacak cesaret ve kararlılığa sahip olmak gibi özellikler, Akif'in genç nesilde görmeyi arzuladığı kişilik özellikleridir. Ayrıca Akif'e göre kişi öncelikle ilmi kazanmak için çalışmalı ve kazandığı ilmi hayatına yansıtmalıdır. Çünkü insan zevzekliği bırakıp, ilmi kazanıp hayatına uygularsa “adam olacaktır, hür olacaktır, kimse onu sürü gibi güdemeyecek, istemediğini yaptıramayacaktır.” Asım'da bu konuda açık öğütler vardır:

Nasihatım sana: “herzeyle iştigali bırak!
 Adamlığın yolu nerdense, bul da girmeye bak!
 Adam mısın: ebediyen cihanda hürsün, gez;
 Yular takıp seni bir kimsecik sürükleyemez
 (Asım, s. 776)

Hem modern, hem de muhafazakâr yönleri olan Akif; bu iki yönünü Asım'ın şahsında bir araya getirmek suretiyle aradığı, beklediği genç profilini bizlere sunmaktadır. Yaşadığı müddetçe ahlaklı bir insan olmayı temel bir ilke olarak kabul eden Akif; gençliğe örnek olmasını istediği Asım'ın da bir ‘Ahlak İnsanı’ olmasını arzulamaktadır. Toplum meselelerini adalet ekseninde çözmeye çalışacak, hukuksuzluğa ve ahlaksızlığa prim vermeyecek, haksızlıklara karşı sesi gür çıkacak bir kişidir Asım. İşte geleceğin neslini Asım adı altında

tanımlayan Akif; Asım'ın nesli diye seslendiği neslin çağın gerektirdiği bilim ve eğitimle donatılmış olmasından yanadır. “Ma’rifetten yoksun nesillerin ülkenin ümidi olması bir yana aciz duruma düşeceklerini belirtir” (Cerrah, 2011, s. 296).

Mehmet Akif'in eğitimden bir başka beklentisi de çocukların ve gençlerin eğitim yoluyla günün ihtiyaçlarına uygun biçimde yetişmesidir. Akif'in eğitim anlayışı aile fertlerini eğitmek üzere gösterdiği çabaları, örgün eğitim çalışmaları ve ülkenin farklı yerlerinde ulaşabildiği halkın tamamını eğitmek üzere halk eğitimi için gösterdiği faaliyetlerini kapsar. Akif ülkenin yıllar süren büyük savaşlardan çıkmış haliyle girdiği İstiklal mücadelesinin de halkın bilinçlendirilip aydınlatılmasıyla mümkün olacağına inanmaktadır. Akif, bunun da en uygun yolunun okullar ile birlikte cami kürsüleri, mahalle kahveleri gibi halkın bulunduğu yerlerde halkı eğitmek olduğunu düşünmektedir.

Mehmet Akif'in Safahat adlı eseri yeni neslin yetişmesinde olduğu kadar halkın tüm kesimleri için tümüyle eğitici bir özelliğe sahiptir. Gündelik hayatın her yerinde, her mekânında, makamında onun sorunlarından, kıssalarından örnekler bulmak mümkündür. Örneğin mahalle kahvesi şiirinde, mahallenin o dönem içinde önemli buluşma yerleri olan cami ve çevresi Köse İmam gözü ile anlatılır. Mehmet Akif'in birçok şiirinde onun eğitim anlayışının işlevselci bir eğitim anlayışı olduğu anlaşılmaktadır. Akif'in şiirlerinde kuramsal anlayışların yanında pratiğe, hayata dair her şey mevcuttur. Sosyal alan ile ilgili konulara dair tespitler yapıp bunları okuyucuya aktaran Akif, Fatih Kürsüsünde şiirinde ülkede birçok yüksekokul bulunmasına rağmen farklı iş kolları için yetişmiş, yeterli ve uygun elemanların bulunmamasını, ülkede uygulanacak olan projeler için Fransa, Almanya ve İngiltere'den uzmanlar getirilmesini eleştirir. Mehmet Akif yüksekokulların bu özelliklere sahip eleman yetiştiremediğini belirtir ve buralarda verilen eğitimin pratikte de kullanılabilir bir eğitim olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Milletin kalkınması için gençlerin eğitiminin yanında çocukların eğitimini de çok önemli bulan Akif, çocuk eğitiminde çağın gereklerine göre eğitim verilmesini doğru bulur. Ülkenin geri kalmışlığının sebeplerini tahlil eden Akif, eğitim ve öğretim çalışmalarını eski geleneksel anlayışla devam edemeyeceğini bunun yerine günümüz eğitiminin vazgeçilmez unsurlarından olan ders araç gereçlerinin, ders kitaplarının çok önemli olduğu vurgular. Örnek olarak silahsız asker olamayacağı gibi kitap olmadan da eğitimin olamayacağını belirtir (Barut, 2008, s. 818). Mehmet Akif, iyi bir eğitimde de, öğretmenler kadar iyiye uygun yazılmış ders kitaplarının da önemini belirtir. Akif, çocuklar için yazılan birçok kitapların, büyükler tarafından bile zor anlaşıldığını, öğretmenlerin ise bunları anlatmakta güçlük çektiğini dile getirir. İlköğretim ve lise kitaplarının Maarifçe yapılacak bir yarışma ile yazdırılması gerektiğine inanır (Ersoy, 2009, s. 274-275).

Mehmet Akif'in tüm şiirlerini topladığı eseri Safahat bir bütün olarak dikkate alındığında, eserin eğitici niteliğinin ağır bastığı anlaşılmaktadır. Akif, eğitimin teorik ve pratik boyutları ile ilgili durumlar tespit edip bunlara ait çözüm yolları da göstermiştir. Okuyucunun şiirinde edebî sanatlar ve süslü söyleyişler bulamayacağını ifade eden Akif, yazdıklarının ise ancak aczinin gözyaşları olduğunu ifade etmektedir (Oğur, 2008, s. 237).

Safahat'ta dürüstlük, cömertlik, ilim sahibi olmak, çalışmak, azim, ümit gibi kavramların en fazla yer alması, Mehmet Akif'in birey ve toplumun eğitilmesine verdiği öneme işaret etmektedir. Akif'e göre, gerek bilim ve teknik alanındaki ilerleme, gerek tarım ve sanayideki problemler, gerekse dinin yanlış algısına dayanan hurafeler ancak eğitimi yaygınlaştırmayla çözülebilir. Eğitimi yaygınlaştıramama, geri kalmışlığın, hurafeler içinde yüzüşünün, modernize olamamasının en temel nedenidir (Aydın, 2008, s. 334). Sonuç olarak Mehmet Akif eğitim adına söylediği tüm sözler ile eğitimin güzel ahlak, fazilet, faydalı bilgi ve teknoloji gibi değerleri kazanmaktan ibaret bir çalışma olduğuna dair inancını ortaya koymuştur (Özgen, 2013, s. 4).

Safahat'ta Yer Alan Eğitim Metotları

Belirlenen eğitim hedeflerine ulaşmak için eğitim durumlarının düzenlenmesi aşamasında öğretimi etkili kılmak için dikkate alınması gereken bir takım uygulamalar vardır. Her yaş ve düzey için genel kabul görmüş bu uygulamalara öğretim ilkeleri denmektedir. Öğretim ilkeleri öğretmenlere, öğrenme-öğretme süreci olan öğrenme yaşantılarının seçimi ve düzenlenmesi aşamasında rehberlik yapar. Öğretim sürecini rastgele olmaktan çıkarır ve öğretimin nitelikli olmasına yardımcı olur. Öğretim ilkeleri, ders konularının seçilmesinde, ders kitaplarının hazırlanmasında, dersin işlenmesinde ve öğretimin değerlendirilmesinde dikkate alınır (Ergün ve Özdaş, 1997).

“20.yüzyılın ilk onbeş yılı bütün dünyada eğitim düşüncesinin hızla değiştiği, eski okulu ve eğitim sistemini yeren çağdaş eğitim akımlarının doğduğu bir dönemdir” (Ergün, 2009, s. 263). Bu dönemde Batı'dan alınan birçok uygulama Osmanlı eğitim sisteminde denenmiş ama sorunlara kalıcı çözümler bulunamamıştır. Geleneksel yöntemlerin terk edilmesi ve yeni metotlar arasında bağ kurulamamasıyla bilimsel dünyada ve eğitim sisteminde zorluklarla karşılaşmıştır. Mehmet Akif eğitim sisteminde geleneksel metotların artık çağın gereksinimlerini karşılamadığını bu sebeple de millet olarak eğitim alanında geri kaldığımızı anlatmaktadır:

Dünkü ilmin bile bîgânesiyiz, câhiliyiz.

İşte fıkdanı bu ihmâl edilen ma'rifetin”

(Asım, s. 866)

Bilim ve teknikte uzun yıllar önde olan bir milletin son yıllarda gelişen ve ilerleyen bilimsel gelişmelere karşı farklı sebeplerle kayıtsız kalması, eğitim- öğretim metotlarının da çağın gereklerine uymaması şairin bu mısralarda yakındığı konulardandır. Mehmet Akif, yeni yetişen neslin çağın gereklerine göre yetişmesinin önemini, eğitim ve öğretim merkezleri olan

mektep ve medreselerin de günün bilimsel gelişmelerine göre eğitim vermeleri gerektiğini belirtmektedir. Buralarda eğitim veren öğretmenlerin de çağın ilerleyen bilim anlayışına sahip olmaları gerektiğini savunmaktadır.

Mehmet Akif'in çocuk eğitiminde kullanılan eğitim metotları ile ilgili görüşlerine baktığımızda öncelikle bu konuda ülkede uygulana eğitim metotlarının yanlışlarını tespit ettiğini görülmektedir. Akif öncelikle eğitimde ümitsizliğin olumsuz sonuçlar doğurduğunu, eğitimde yapılan en önemli yanlışın da bu olduğunu düşünmektedir. Bu konuda şunları söyler:

Acaba biz Müslümanlar niçin bu hale düştük? Bunun illetini ben şöyle görüyorum: Doğduğumuz günden babalarımız, analarımız, hocalarımız, siyasilerimiz, şairlerimiz ve muharrirlerimiz bize istikbal için ümit verecek bir şey söylemediler. Ben çocukluğumdan beri: Biz yaşayamayız. Avrupalılar terakki eylemiş. Siz çok fena günler göreceksiniz! Nakaratından başka bir şey işitmedim. (Demir, 2011, s. 194)

Oysaki Akif, ümitsizlik aşlamak yerine çocukların çalışmaya teşvik edilerek yetiştirilmelerini doğru bulur. Şimdiye kadar gençliğe hep ümitsizlik ezberletilmiştir. Hâlbuki Akif'e göre ürkek ve korkak nesilden hayır yoktur. Onun için gençliğin ümitleri kırılmamalıdır. Her fırsatta onların azimlerini bilemek gerekir. Gençliğe doğduğu günden itibaren aile ve çevresinin, istikbal için mücadele ruhu telkin etmesi, ümitsizlik ruhu aşlamaması gerekir Yeni yetişen nesle Batı'nın gelişmiş yönlerini anlatılırken bunun yanında gelişmiş ülkelerle aramızdaki farkın çalışarak kapanacağı hatırlatılarak neslin çalışmaya teşvik edilmesini öğütlemektedir.

Mehmet Akif'e göre devletimizin çökmeye yüz tutmasının nedenleri arasında ümitsizlik aşlayan bir eğitim anlayışının yanı sıra, beşikten itibaren çocukların kulaklarına fısıldanan ve daha sonra öğretmenler, yazarlar ve devlet adamları tarafından işlenen karamsarlık ve korkak bir hayat ve eğitim felsefesini görmektedir. Ayrıca dayakla terbiye

vermeyi amaçlayan öğretmenler, öğrencilere cesaret aşılayacak ve özgüvenlerini arttıracakları yerde, korkak, ürkek, hareketsiz ve karamsar nesiller yetiştirerek devletimizin ayakta durmasını engellemişlerdir. Akif'e göre eğitimde yapılan en büyük hata budur.

Şair, Safahat'ın altıncı kitabında ideal bir Türk gencini temsil eden Asım'ın diliyle bu konu ile ilgili duygu ve düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

Zerk etmediler kalbime bir damla ümid
 Hoca, dünyada yaşanmaz, yaşamaktan nevmid.
 Daha mektepte çocuktuk, bizi yıldırды hayat;
 Oysa hiç korku nedir bilmiyecektik, heyhat!
 Neslim ürkekmiş, evet, yoktu ki ürkütmeyeni;
 “Yürü oğlum!” diye teşci’ edecek yerde beni,
 Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,
 Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki!
 Bana dünyaya çıkarken “batacaksın!” dediler...

...
 Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bir ışık,
 Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.
 İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb,
 Çünkü biçarenin âtisine imanı harap.

(Asım, s. 788)

Eğitimde öğrencinin merkezde olduğu, öğrencinin ihtiyaçları ve çağın gerekleri temel alınarak planlanan, ümit verip azim ve gayreti artırıcı bir tutum geliştirilmesi gerektiğini vurgulayan Akif, ülkenin içinde bulunduğu duruma düşmesinin sebebinin de ülkeyi bu durumdan kurtaracak olan geçlere, içinde ümit yerine ümitsizlik olan bir anlayışla eğitim veriliyor olması olduğunu düşünmektedir. Mehmet Akif, Safahat'ın yedinci bölümü olan Gölgeler'de de o devirde karamsar yetiştirilen gençliğini şiirine tekrar konu etmektedir:

“Doğduk, “yaşamak yok size!” derlerdi, beşikten,
 Dünyayı mezarlık bilerek indik eşikten,
 Telkîn-i hayat etmedi asla bize bir ses
 Yurdur ezeli yaşçısı baykuş gibi herkes,

Ye'sin bulanık ruhunu zerketmeye baktı;
 Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı.
 “Devlet batacak!” işte bu öldürdü şebâbı.
 Git yokla da bak, var mı kımıldanmaya tâbî?
 Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,
 Batmazdı, hayır, batmadı, hem batmayacaktır,
 Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır!”
 (Yeis Yok, s. 900)

Mehmet Akif şiirlerinde eğitim, çalışkan olmanın önemi gibi konular ile birlikte ümitsizliğin ne denli kötü bir duygu olduğunu anlatır. Ona göre başarının önündeki en önemli engellerden biri de azmi elden bırakıp ümitsizliğe düşmektir. Bu sebeple Asım şiirinde milletin eğitimsizlik ve tembellik yüzünden içine düştüğü olumsuz durumları dile getirdikten sonra yine şiirin devamında yeni yetişen nesli karamsarlık içerisinde bırakmamış, ümit verici ifadelerle şiire devam etmektedir:

Marifetten de cüda Şark o faziletten de.
 Lakin ister misin, oğlum, müteselli olmak;
 İctimai bütün amillere, kudretlere bak.
 ...
 Hadisat etmesin oğlum, seni asla bedbin...
 (Asım, s. 864)

Ümit veren, karamsarlıktan uzak bir eğitim anlayışını öğütleyen “Akif’in çocuk eğitiminde gördüğü diğer bir yanlışlık ise çocukların şimdiki zamana göre yetiştirilmemesidir” (Demir, 2011, s. 194). Mehmet Akif, bu düşüncesi ile çok önemsedığı çocukların ve gençlerin eğitiminde bazı eğitim ilkelerine vurgu yapmaktadır. Çocuklar, çağın gerektirdiği şartlara göre eğitilmelidir. “Hz. Ali'nin dediği gibi, çocuklara bizim çağımızın eğitim ilkelerini kabul etmeye çalışmamak gerekir. Çünkü onlar bizim yaşamakta olduğumuzdan farklı bir zaman için yaratılmışlardır. Bu sebeple, Akif'e göre çocuklara kendi

çağımızın eğitim değerlerini kabul ettirmeye çalışmak, bir tür cinayet işlemeye benzer” (Abdulkadiroğlu, 1987, s. 44).

Akif’in eğitimde uygulanan yanlış bir metot olarak ifade ettiği diğer bir husus da çocukların büyürken geçmişlerinin kahramanlık hikâyelerinden mahrum edilip, sadece ninnilerle Akif’in ifadesiyle “uyutulmasıdır.” Bu konu ile ilgili olarak görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

Zafer havasına doymaksızın uyutmazlardı,
Bugün uyuşturuyor “ninni”lerle ahfadı!
Eşikten atlamak isterseler hayata yarın,
Beşikte duyduğu sesler gelir. Bu yavruların
Dokur ufukları üstünde bir serab-ı kesif,
Ki yırtarak çıkabilmek ümidi hayli zaif!

(Berlin Hatıraları, s. 646)

Akif eğitimde ümitsizliğin yok edilerek azmin ortaya çıkarılmasıyla ülkenin yine o eski her alanda zaferlerle dolu günlerine geri döneceğine inanmaktadır. Ancak karamsarlıkla Akif’in ifadesiyle uyuşturulan nesil ayrıca eğitimde uygulanan dayak gibi yanlış yöntemlerle daha da vahim bir durumda bırakılmıştır. Yıllarca bilimsel gelişmelere önderlik etmiş medreseler artık dayak ile eğitim veriyor olmuş, bunun sonucunda artık eski başarılı günlerini yitirmiş, ilimsel gelişmelere hiçbir katkı sağlayamamaktadır. Akif, hocanın vurduğu yerde gül biter anlayışını reddeder. Dayak ile eğitimin insana yakıştırmadığı gibi dayağın İslam dininde yerinin olmadığını, “caizdir” diyenlerin bile bunu kuvvetle dile getirememesinden anlaşıldığını ifade etmektedir.

Sanki dövsem ne yaparsın? Hocayız biz, döveriz...

Gül biter aşk ile vurduk mu?

- İmandım, caiz.

- Pek cılız çıktı bu “caiz.” Demek imanın yok?

- Dayak “Amentü”ye girdiyse benim karnım tok.

Gül değil, kıl bile bitmez sopa altında!

- Hele!

- Öyle olsaydı, şu karşıdaki yalçın kelle,
Fark olunmazdı Kızanlık'taki güllüklerden!

(Asım, s. 684)

Akif'in önemle üzerinde durduğu eğitim adına yapılan yanlışlar ve bunların ortaya çıkardığı sonuçlar çağın ilerleyen eğitim anlayışına tamamen ters düşmektedir. Çağ ilim çağıdır ve eğitim de çağın gereklerine göre yapılmalıdır. İlerleyen bilimsel gelişmeleri takip edecek kişilerin bu anlayışla eğitilmesi gerekmektedir. Akif, öğrenilenlerin de hayatın farklı dönemlerinde fayda sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini savunur. Hayata yakınlık ilkesi eğitimde teorik olarak öğrenilen bilgilerin pratikte de kullanılmasını ifade eder. Konuların yaşanan hayattan alınması, öğrencilerin öğrendiği bilgileri hayatın farklı dönemlerinde kullanmasına yardımcı olacaktır. Akif, özellikle teknolojik alandaki gelişmelerin ülkelerin gelişmesindeki rolünü fark etmiş ve bilimin pratik faydasının artık önemli olduğunu düşünmektedir. İşte bu sebeple eğitimde öğretilen tüm bilgilerin bireylerin veya toplumların hayatına pratik fayda sağlayacak bilgi olmasına dikkat edilmesi gerektiğini şu mısralar ile belirtmektedir:

Hesab edilse: Cehalet kadar çıkar mühlik,
Ma'arif oldu mu bir yerde sade müstehlik.
Ulum-i hazırardan beklenen menafi'idir.
Demek, birincisi ilmin: Hayata nafi'idir.

(Berlin Hatıraları, s. 646)

Akif, ilmin yarar sağlaması fikrini benimsemiştir. Fayda sağlayan ilmin eğitimde yerinin olması gerektiğini savunur. Akif'e göre bilimsel ve teknolojik alandan geri kalışımızın sebebi ise eğitim sistemimizin uygulanabilir bilgilerden ziyade, nazariyata yani teorik bilgiye önem vermesidir. Dünyadaki ilmi gelişmeler yanında eğitim faaliyetlerini de yakından takip eden Akif, ülkedeki eğitim süreçleri hakkında da görüşlerini ifade etmiştir Eğitim sistemindeki bazı aksaklıklar da geri kalmışlığa neden olmaktadır. Bunlardan en önemlisi

ülkedeki eğitim sisteminin sadece nazari bilgilere dayanması ve uygulamaya yer verilmemesidir. “Eğitim kurumlarında verilecek bilgini seçilmiş çok önemlidir. Boş bilgiler ve nazariyeler öğretilmemelidir. Akif, bunu bir servetin tüketilmesi olarak görür. “Nazariyeler içerisinde kaybolan çocuk ve gencin ruh dünyası çöker, çatışmalar ve buhranlara tutsak olur” (Çelebican, 2008, s. 655). Oysa çağımızda geçerli olan yöntem, bilimsel bilginin pratiğe aktarılmasıdır. “Memlekete faydalı olan ilimleri tahsil ederek cehaleti izale etmeyi hedefler. Araştırmacı bir ruha sahip olup asrın ilimlerine vâkıf olması gereken bu insan, öğrendiğini (teoriyi) mutlaka hayata (pratiğe) geçirmelidir” (Gülendam, 2008, s. 689).

Akif, sürekli ilerleyen ilmi gelişmeleri takip edecek olan yeni neslin eğitim ve öğretim faaliyetlerinde sadece dinleyerek anlamaya ve öğrenmeye çalışan öğrencilerin yerine; derse aktif olarak katılan, soru soran, bazı konuları kendine özgü plan ve tekniklerle araştıran, bulduklarını sistemli hale getirip düzenleyen, karşılaştırmalar yapan, gözleyen, düşünüp sonuç çıkaran ve bunları yapabilmek için yönlendirilen bireyler olması gerektiğini savunmaktadır.

Eğitim sisteminde yapılabilecek değişiklikler toplumu ve onun geleceğini yeniden şekillendirme yetisine sahiptir. Bununla ilgili Süleymaniye Kürsüsünde adlı şiirinde, okullarda teorik bilginin değil, uygulamanın yani pratiğin esas alınmasını ister ve dizelerinde şöyle anlatmaktadır:

Nazariyâta boğulmakla geçen ömre yazık!

Ameli kıymetidir kıymeti ilmin artık!”

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 368)

Safahat'ta Yer Alan Örgün Eğitim Anlayışı

Eğitim tanımları içinde en geniş çaplı olarak kabul gören ve öğretim programlarını etkileyen tanım, Ertürk (2013)'ün yaptığı tanımdır bu tanım “bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişiklik meydana getirme sürecidir.” Şeklinindedir. Bununla yanında Gürsel ve Hesapçioğlu'na (2004) göre eğitim dinamik bir yapıya sahiptir ve

bu sebeple eğitimle ilgili genellemelere gitmek uzun zaman almakta ve yanıltıcı olabilmektedir. Ancak eğitim ile ilgili yapılan birçok tanımın çeşitli ortak noktaları vardır. Bu ortak noktalar Ekiz, Durukan (2007) göre ise:

Eğitimin bir süreç olması

Eğitimin kişileri hayata hazırlaması

Eğitimin kişileri geliştirmesi

Eğitimde bir amaç ya da kazanım olması

Eğitimin kalıcı olması gibi ortak noktalardır. Eğitimin kişileri hayata hazırlama, geliştirme ve yaşam boyu devam eden bir süreç olma özelliklerinden hareketle Mehmet Akif de eğitimin, toplumların gelişerek ilerlemesi yolunda çok önemli bir etkiye sahip olduğunu savunur. Kendisi de milletvekilliği de dâhil olmak üzere devletin çeşitli kademelerinde görev alan Mehmet Akif, resmî eğitim kurumlarında eğitim ile ilgili görevler alarak Türk eğitimine katkı sağlamıştır. Akif eğitimin tüm yönleriyle ilgili görüş belirtirken öncelikle okullarda yürütülen örgün eğitim ile ilgili tahlillerde bulunmuştur. Örgün eğitim “Bireylerin bir iş veya meslekte çalışmaya başlamadan önce okul veya okul özelliği taşıyan yerlerde yetişmelerini sağlamak amacı ile yürütülen ve yasalarla düzenlenen eğitim olan formal eğitimin bir bölümüdür” (Ekiz ve Durukan, 2007, s. 15). “Eğitim genel olarak formal(resmi) ve informal(resmi olmayan) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Formal Eğitim önceden hazırlanmış bir program çerçevesinde planlı olarak, amaçlar belirlenerek yapılan eğitimdir. Öğretmen tarafından planlanır, uygulanır ve izlenir” (Erkan, 2009, s. 12).

Mehmet Akif, şiirlerinde örgün eğitimin aşamalarından olan ilköğretimin gerekliliğini sıkça vurgulamaktadır. Mehmet Akif o dönem mahalle mektebi diye anılan okulların öneminden, mahalle mekteplerinin okuma yazma öğretmek halkı aydınlattığından bahseder. Akif’e göre halkı aydınlanmış olan toplumların ilerlemesinin önünde bir engel bulunmamaktadır. Halkı bu konuda eğitecek ve bilinçlendirecek olan da hiç şüphesiz

öğretmenlerdir. Mahalle mekteplerinin halka sağladığı faydalar, ülkenin ilerleyebilmesindeki rolünün anlatıldığı dizeler şöyledir:

O der: “donanmaya vardır bugün eşedd-i lüzum;”

Bu der: “Hayır, daha elzendir iktisad-ı ulum;”

Kiminde san’ate rağbet, kiminde nakde heves;

Hülasa, her kafadan başka başka çıkmış ses.

Bir ihtiyar yalnız dinleyip bidayette;

“Mahalle mektebi lazım!” demiş, nihayette.

Zavallının sözü anlaşılmamış ilkin:

...

Sonunda “Kuvvetimiz, şüphesiz, ilerlemeli;

Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli.

Teammüm etmesi lazım ma’arifin mutlak:

Okuryazarsa ahali, ne var yapılmıyacak?

Donanma, ordu birer ihtiyac-ı mübrimdir,

O ihtiyacı, fakat, öğreten “muallim”dir!”

(Fatih Kürsüsünde, s. 526-528)

Mehmet Akif örgün eğitimin ilk basamağı olan mahalle mektebinin şimdiki adı ile ilkokulun öneminden bahsettiği dizelerde dönemin düşünürleri ülkenin içinde bulunduğu durumdan çıkış yollarından bahsederler bunlardan bazıları donanmanın öneminden, bazıları sanatta ilerlemenin öneminden, bazıları daha fazla para kazanmaktan çare umarak kurtuluşu bunlarda aramaktadır. Birçok şiirinde bilim ve teknolojinin takip edilerek ilimde ilerlenmesini öğütleyen Akif; bu dizelerde bilimde ilerlemekten bile daha önemli gördüğü mahalle mektebinin gerekliliğini anlatmıştır. O dönem okuryazar oranının çok az olduğu ve halkın bilgisizlik ve cahillik girdabında olduğunu belirten Akif, mahalle mektepleri sayesinde halkın eğitiminin temeli atılacağını, okuryazar olmanın ilerlemenin ilk ve en önemli adımı olduğunu anlatmaktadır. Daha sonraki dizelerde donanma, ordu gibi devletin önemli unsurlarının çok gerekli, olmazsa olmaz unsurlar olduğunu fakat bunların da temelinin eğitim ve öğretmenler olduğunu anlatmaktadır. Toplumlar her alandaki gelişmelere ayak uydurmak için bu

kurumların varlığına ihtiyaç duyar bu ihtiyaçların farkında olunması için de halkın cahillikten uzak ve çağın gereklerinden haberdar olması gerektiğini savunur.

“Akif, toplumun gerçek kurtuluşa ulaşması için; fert fert toplumun kültürel yapısının yükseltilmesini, okuryazar oranının artırılmasını ve eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması gerektiğine inanır. Bundan dolayı da tuba ağacı nazariyesinden farklı olarak, eğitim ve öğretimin temeli olan mahalle mektebinden işe başlanması gerektiğini savunur. Ona göre, mahalle mektebi yaygınlaşır, oku yazar insanlar çoğalırsa, problemler daha kolay çözülecek ve arzu edilen hedefe ulaşılabilecektir” (Özer, 1986, s. 194).

Mahalle mektebinin ilme yani ilerleme ve gelişmeye doğru atılacak ilk adım olduğunu belirttikten sonra, formal eğitimin ilk basamağı olan bu okullarda ve diğer eğitim kurumlarında da yine bu eğitimin planlayıcısı ve yürütücüsünün öğretmenler olduğunu bu sebeple de öğretmenlere düşen görevlerin çok büyük olduğunu şu mısralarla anlatmaktadır:

Demek ki; atmalıyız ilme doğru ilk adımı.
Mahalle mektebidir, işte en birinci adım;
Fakat bu hatveyi ilkin tasarlamak lâzım
Muallim ordusu derken, çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı!

(Fatih Kürsüsünde, s. 528)

Akif ülkede var olan farklı tipteki okulların özelliklerini tahlil ederek bu okullarda verilen eğitimin niteliklerini hem sorgulamış hem de eleştirmiştir ülkede o dönem medreselerin gereği gibi eğitim vermediğini söylerken yüksek okul niteliği taşıyan okullarında eksikliklerine değinmiştir. Bu dizeler şunlardır:

Şimdi bir mes'ele var arz edecek, çünkü değer:
Bir zaman müftekır olmuş mu aceb harice? Yok.
İyi amma, a beyim, şöyle bakınsak, birçok,
Bir alay mekteb-i âli denilen yerler var;
Sorunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar.
Şu ne? Mülkiyye. Bu? Tıbbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?

O mu? Baytar. Bu? Zira'at. Şu? Mühendishane.

(Asım, s. 350)

Askeri alanda, sağlık alanında, denizcilik, ziraat ve veterinerlik alanlarında eğitim veren yüksekokulların da çağın gereklerine ayak uyduramadığını belirterek bu okullardaki eksiklikleri açıkça ifade etmiştir. Birçok şiirinde bu kurumları tenkit etmiş fakat çözüm önerileri de üretmiştir. Örneğin bu kurumlarda hocalık yapanların daha fazla yetkinlik sahibi olmaları gerektiğini öğütlemiştir. Akif'in ülkede bulunan yüksekokulların eksikliklerinden bahsettiği diğer dizeler de şöyledir:

Ne yetiştirdi ki bunlar acaba? Anlatın!
 İşimiz düştü mü tersaneye yahut denize,
 Mutlaka âdetimizdir, koşarız, İngiliz'e,
 Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
 Hekimin hazıkı bilmem nereden celbedilir

(Asım, s. 750-752)

Bu dizelerde yüksekokulların bazı eksikliklerinden bahsederek; başarılı ve kendine verilen görevleri hakkıyla yerine getirebilecek bireyler yetiştiremediğini ayrıca birçok alanda Batı'ya muhtaç olan ülkeyi bu durumdan kurtarmak yerine yine birçok alanda Batı'dan yardım almak mecburiyetinde bıraktığını anlatmaktadır.

Düşünür yönünün yanı sıra eğitimci kişiliği ile toplumun her kesimi ve her yaş seviyesi için eğitime önem verilmesi gerekliliğini savunan Akif, gençlerin eğitime önem verilmeli düşüncesinin yanında çocuk eğitimi ve terbiyesine, kadınların aile eğitimindeki rolüne tüm kesimler için eğitimin önemi ve gerekliliği gibi konulara şiirlerinde sık sık yer vermektedir.

Safahat'ta Yer Alan Mektep-Medrese İle İlgili Görüşler

“Medreseler İslam dünyasında yükseköğretim kurumu olarak XI yy. ortalarında resmi bir kimlikle Selçuklu devletinde, Selçuklu öncesi dönemde ise Karahanlılar ve Gazneliler

döneminde hukuk ve ilahiyat yüksek tahsili vermek amacıyla ortaya çıkmış kurumlardır” (Doğan, 2010 s. 80, 83).

İslâm düşünce ve kültür tarihinde köklü bir geleneğe sahip olan medreseler, kendine has eğitim-öğretim sistemi, metodolojisi ve müfredat yapısıyla İslâm’ın ilk dönemlerinden günümüze kadar uzanan tarihî süreçte çok önemli bir görevi üstlenmişlerdir. Başlangıçtan günümüze değin nitelikli ve kalifiye eleman yetiştirmeyi temel alan medreseler, hem bireysel anlamda hem de toplumsal-sosyal organizasyonun işleyişi ve müdavimliği konusunda önemli görevler icra etmişlerdir. Ayrıca Selçuklu ve Osmanlı dönemi medreselerine bakıldığında, medrese sadece belli birtakım derslerin gösterildiği ya da bazı müfredat ve programların uygulandığı bir yapı olmaktan çıkmış bunun yanında, devlete ve yönetime eleman yetiştiren hatırı sayılır bir kaynak durumuna gelmiştir.

Osmanlı Devletinin en önemli medreselerinden olan Süleymaniye Medresesi ve Fatih Medresesi Akif’in şiirlerine konu olmuştur. Akif, Süleymaniye Cami ve Fatih Camisi’ni konu ettiği şiirlerinde bu yapıları yalnız cami olma özellikleri ile ele almayıp buraların buldukları külliye içinde birer ilim merkezi olma özelliklerini ön plana çıkarmıştır. Külliyeler ise Türk tarihinde sıkça rastladığımız ibadet ve imaret kurumlarıdır.

Akif’in şiirlerine konu olan Süleymaniye Camisi ve Fatih Camisi etrafında kurulmuş olan külliye yapısının bir parçasıdır ve bu yapının dini yönünü temsil eder. Akif; bu yapıları yalnızca ibadet edilen mekânlar olarak ele almayıp, buraların insanları Allah’a yakınlaştıracak ilim merkezleri olarak tasvir eder. Çünkü Akif, kişilerin dinlerini doğru anlayarak Allah’a yakın olmalarını yolunun ilim sahibi olarak mümkün olacağına inanır ve Süleymaniye Kürsüsünde adlı şiirinde bunu şöyle anlatmaktadır:

Dur da Ma’bud’una yükselmek için ilme basan
Ma’bedin halini gör, işte serapa iman!

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 310)

Süleymaniye Camii külliye tarzında inşa edilmiş bir yapıdır, külliyeler; hem bir ibadethane olarak cami, hem bir eğitim kurumu olarak medrese, hem düşkünlerin ve ihtiyaç sahiplerinin sığınabileceği birer aşevi ve kervansaray, hem bir alışveriş merkezi olarak çarşı, hem de sosyal kurumlar olarak hastane, zaviye tekke ve devlet kurumlarının içinde bulunduğu birer yaşam merkeziydiler. Akif, Süleymaniye Camisi'ni yalnız bir ibadethane olarak görmeyip etrafındaki medreselerle birlikte bir ilim merkezi olarak görür. İlim sahibi olmadan dinin anlaşılamayacağına inanan Akif; insanların ilim sayesinde Allah'a yaklaşacaklarını düşünür. Bu sebeple Süleymaniye Camisi'ne uzaktan bakıldığında etrafındaki medreselerin üstüne basmış da yükselmiş gibi görmektedir. Yani gerçek Müslüman olup manen yükselmek için de ilim lazımdır. (Düzdağ, 2006, s. 186)

Akif'e göre medreseler; insanları Allah'a yükseltecek olan ilmi öğreten yerlerdir. Mehmet Akif, Safahat'ın dördüncü kitabı olan Fatih Kürsüsünde de yine Süleymaniye Kürsüsünde şiirindeki gibi Fatih Camisi'ni üç tarafından sarmış olan medrese binalarını, "Allah'ın dostu" olan caminin beline sarılmak için atılmış "gümüş kemer"e benzetmektedir. Fatih Kürsüsünde adlı şiirinde arkadaşı Mithat Cemal ile birlikte cami yolunda Fatih Camisi'ni ve etrafını tasvir ederken ecdadın, bu millete sayısız eser yanında ilim alanında büyük başarı gösteren medreseler bıraktığını belirterek buralardan övgüyle bahsetmektedir.

Hayır, deden sana, bak, hastaneler yapmış!
 Yanında tıp fakülteleri, neler yapmış!
 Şu gördüğün kocaman kütle, tıp fakültesi, tıp
 -Demek: Bu medrese, tıp fakültesiydi...

(Fatih Kürsüsünde, s. 210)

Mehmet Akif Türk tarihi boyunca önemli ilim adamları yetiştirmiş, akli ve nakli bilimlerin hepsine sahip hocaların görev yaptığı yerler olarak övgüyle bahsettiği medreselerin, tıp fakültesi gibi bölümlerinin de olduğuna şiirlerinde değinmiştir. Uzun yıllar boyunca tüm Müslüman âlemine de önderlik yapan Osmanlı Devleti, eğitim ve bilimde de öncü olmuştur ta

ki Akif'in de yaşadığı dönem olan Osmanlı'nın son dönemlerine kadar. Osmanlı'nın son dönemleri bilimsel gelişmelerin artık eskisi gibi takip edilmediği, çağın ilerleyen ilim ve teknolojisinden haberdar olunmamaya başlandığı bir dönemde medreseler de eski özelliklerini kaybetmeye başlamışlardır. "İlim sahibi olmak ve asrın ilmini elde etmek ilerlemenin önemli şartlarından biridir. Mehmet Akif, bu konuda fen ilimlerini müfredatından çıkararak medreseyi eleştirmektedir. Hâlbuki okullarda müspet ilim ve tekniğe yer verilmeli, pratik ve uygulamalı sonuçlara dönüşmeyen kitabî bilgiden kaçınılmalıdır" (Yetiş, 1992, s. 132, 141 ve Akyüz, 1986, s. 70). Akif medreselerin eskiden olduğu gibi halkın tüm kesimlerine eğitim verme görevini yerine getirmediğini düşünmektedir. Oysaki medreseler tarih boyu köyde oturan halktan şehirde yaşayan zengin zümrelere kadar tüm milletin eğitim ihtiyacını karşılayan mekânlar olmuşlardır. Tarihî süreçte çağları aşacak ve bütün insanları kucaklayabilecek bir eğitim-öğretim örgüsü, bakışı açısı geliştiremeyen medresenin dış dünyaya yansıyan bu hayat telakkisi, zamanla onun toplum içinde ötekileştirilmesine sebep olmuş ve medrese ortaya çıktığı ve varlık bulduğu esnadaki önem ve değerinden hızla uzaklaşarak kan kaybı yaşamıştır. Hiç kuşkusuz söz konusu bu dışlama ve baskılamanın en büyük nedenlerinden birisi, medreselerin kendilerine has yukarıda sözü edilen orijinal nitelikteki bir eğitim anlayışını geliştirip kullanamamalarıdır. Medreseler, ortaya çıktığı ve varlık bulduğu andan günümüze kadar kendi bütünlüğünü daha çok ders-müfredat ve müderris-talebe ilişkisi bağlamında görmeye çalışmış, manevra alanını da buna göre şekillendirmiştir. Ancak medreselerin görevi, sadece ders verip talebe yetiştiren bir eğitim-öğretim kurumu olmak değildir. Bunun yanı sıra medreselerin, kendi bağrından bir ihtiyaç olarak ortaya çıkıp varlık bulduğu gerçek sahiplerine yani halka karşı da büyük ve ihmal edilemez sorumlulukları vardır.

Tarihimizde tüm dünyanın günümüzde bile takip ettiği İbn-i Sina, Ali Kuşçu, Gazali gibi önemli ilim adamları yetiştirtirmiş olan medreseler artık geçmişte gösterdiği başarıları

gösteremez olmuş, medreselerden yetişen kişilerde; ilim adamlarından beklenen özellikler görülmemeye başlamıştır. Mehmet Akif uzun yıllar ilim ve bilimsel gelişmelerin öncülüğünü yapmış Doğu'nun ve önemli eğitim kurumu olan medreselerin içinde bulunduğu durumu Doğu'nun azmi elden bırakıp ataletle kapılmış haline bağlamaktadır.

Mehmet Akif toplumumuzun da dâhil olduğunu belirttiği Doğu medeniyetinin çok köklü ve geçmişte tüm yeniliklerin öncüsü olan bir medeniyet olduğunu birçok şiirinde vurgular. İlerleyebilmenin yolunun ilim ve fende de ilerleyebilmek olduğunu düşünen Akif, tarihimizde büyük buluşlar ve ilmi gelişmelerle anılan medreselerin artık amacına hizmet etmediğini çağın gereksinimlerini karşılamayan bir eğitimle anıldığını belirtmektedir. Bunu da Süleymaniye Kürsüsü adlı eserinde Batı'yı ve Doğu'yu gezerek içinde buldukları durumları inceleme imkânı bulan Abdurreşid Efendi'nin diliyle şöyle anlatmaktadır:

Yolu tuttum yalnız doğruca Türkistan'a.

...

O Buhara, o mübarek, o muazzam toprak;

Zilletin koinunda girmiş uyuyor müstağrak!

İbn-i Sinaları yüzlerce doğurmuş iklim,

Tek çocuk vermiyor aguşuna ilmin, ne akim!

...

Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden

Çekecek memleketin hali ne olmaz düşünün!

Sayırsız medrese var gerçi Buhara'da bugün...

Okunandan ne haber? On para etmez fenler,

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 332-334)

Geçmişinde sayısız eserlerle ilmin ve bilimsel gelişmelerin öncülüğünü etmiş, çok kıymetli devlet adamları ve âlimler yetiştirmiş olan medreselerin XVII. asırdan itibaren kendini yenileyememesi dış dünyadaki gelişmeleri takip edememesi artık pozitif ilimlerde çağın gerisinde kalması medreselerin görevini yerine getirmedeğini göstermeye başlamıştır. Akif, medreselerin yetiştirdiği insan tipinin özellikleri üzerinde de ısrarla durmaktadır. Ona

göre buralardan yetişenler idealist ve fedakâr değildir. Bu sebeple hem mektepler hem de medreseler çağın gerektirdiği insan tipini yetiştirmekten uzaktır. Ülkede açılan yeni okulların yetersizliği ortadayken medreselerin de ihmal edilip kapatılması tam bir felâkettir. Bütün bu “acı söylenen” dost tenkitlerine rağmen Akif medreselerin kapatılmasına katiyen razı değildi. Esasen, Akif ve arkadaşlarının bu yapıcı tenkitleri sayesinde, Meşrutiyet devrinde kendi içlerinde kurdukları çeşitli ve çok ciddi teşkilatlar eliyle, medreselerin ıslah edilmesi yolunda çok büyük adımlar atılmıştır (Düzdağ, 2006, s. 189).

Mehmet Akif şiirde, medreselerin mevcut haliyle hayata yönelik sorumluluklarını yerine getirdiğini (şiirde bunu köylüye eğitim verme görevini üstlenen medrese olarak anlatmaktadır) buna karşı çağın gerektirdiği bilgiyi üretemediğine ve bu bilgiye sahip insanları yetiştiremediğine inanmaktadır. Akif medreselerin eksikliklerinden bahsederken ülkede yeni açılan yüksek okulların da iyileştirilmesinin gerekliliğini vurgular. Akif, medresenin öneminin ve halkın hayatındaki yerinin farkındadır. Ona göre, o devirde halkı aydınlatılabilen kurumlar medreselerdir. Mehmet Akif medreseleri halkın yararlanabildiği ve aydın kesim dışındakilerin eğitimine hizmet eden, köylüye ulaşip buralardaki insanların bile eğitim ihtiyacını karşılayan yerler olarak görür. O dönemde medreseleri hor görerek batı tarzı mektep anlayışının mutlak gerekliliğinden bahseden aydın tabakanın mektep- medrese ayrımı halkın eğitiminde olumsuz rol oynamıştır. Akif bu konuda yalnızca medreseleri tenkit etmeyi doğru bulmaz ve bu kurumların eski günlerine geri dönmesi için nelerin değişmesi gerektiğini anlatır. Mehmet Akif'e göre ülkede eğitim alanında yaratılan mektep-medrese ikiliği bir taraftan da insanlardaki azmi köreltmektedir. Asım şiirinde bu konuyu şu mısralarla anlatmaktadır:

Sonra, biçare medâris o kadar sahipsiz,
O kadar baştan atılmış da o haliyle yine,
Düşüyor, kalkıyor amma gidiyor hizmetine.
Halkın irşadı mıdır maksad-ı te'sisi? Tamam:

Şehre müftî veriyor, minbere, mihraba imam.
 Hutabânız oradandır, oradan vâiziniz;
 Oradandır hocanız, kayyiminiz, hâfızınız.
 Adli tevzî edecek hâkime fikh öğretene o;
 Hele köy köy dolaşıp köylüyü insan eden o.
 Şimdi bir mes'ele var arz edecek, çünkü değer:
 Bunların hepsine az çok yetişen medreseler,
 Bir zaman müftekır olmuş mu aceb harice? Yok.
 İyi amma, a beyim, şöyle bakınsak, bir çok,
 Bir alay mekteb-i ali denilen yerler var;
 Sorunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar.
 Şu ne? Mülkiyye. Bu? Tıbbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?
 O mu? Baytar. Bu? Zira'at. Şu? Mühendishane.

(Asım, s. 750)

Akif, eski özelliklerini kaybeden medreselerin yanında mekteplerin de üzerlerine düşen görevi tam anlamıyla yerine getirmediğini bunun neticesinde de özellikle halk kesiminin cahil bırakıldığını anlatır. Köylünün okuma yazma bilmemesinde dönemin okullarının depo olarak kullanılmasını ve buna izin veren yöneticileri sert bir dille eleştirir. Bunları şiirinde şöyle anlatmaktadır:

Okumak bahsini geç... Çünkü o defter kapalı,
 Bir redif zabiti mektepleri debboy yapalı.

(Asım, s. 730)

Mektep ve medreselerin genel durumlarını değerlendiren Akif, Süleymaniye Kürsüsünde şiirinde tarihimizde İbn-i Sina gibi büyük bilim adamlarını yetiştiren merkezler olarak belirttiği medreselerin şimdiki içinde bulunduğu durumdan yakınmaktadır; Mehmet Akif "Asım" şiirindeki şu mısralarda medreselerin nasıl insanlar yetiştirmesi gerektiğini örneklerle belirtmektedir:

Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü.
 Hadi göster bakayım şimdi de İbnü'r- Rüşd'ü?

İbni Sina niye yok? Nerde Gazali görelim?

Hani Seyyid gibi, Razi gibi üç beş âlim?

(Asım, s. 810)

Ülkede mektep ve medresenin gerekliliğini ve önemini birçok şiirinde vurgulayan Akif, mektep ve medreselerin öncelikle cehaleti ortadan kaldırması sonra da insanlara zanaat öğretmesi gerektiğini işaret etmektedir. Çünkü ilmin yalnızca teorik bilgilerden oluşmaması pratik olarak da insana faydalı olması gerektiğini düşünür. Ancak mektep ve medreselerin şu haliyle bunu gerçekleştirebilecek durumda olmadıklarını belirtir. “Akif, devrinde medreseyi yıkıp yerine mektep inşa edilmesini savunan kişilerin düşüncelerini doğru bulmaz. Öncelikle yapılması gereken medreselerin ıslah edilmesidir. Çünkü hazırı yıkmak çok kolay, yenisini yapmak ise çok zordur” (Oğur, 2008, s. 234). Şiirde şöyle anlatmaktadır:

Yıkmak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir?

Onu en çulpa herifler de, emin ol, becerir.

Sade sen gösteriver “işte budur kubbe!” diye;

İki ırgatla iner şimdi Süleymaniye.

Ama gel kaldıralım dendi mi, heyhat, o zaman,

Bir Süleyman daha lâzım yeniden, bir de Sinan

(Asım, s. 764)

Süleymaniye Kürsüsünde Köse İmam karakteri ile dünyanın farklı ülkelerini gezen ve bu ülkelerdeki genel durumu karakterin ağzından aktaran şair, Rusya seyahati sırasında yaşadıklarını anlattığı mısralarda Rusya’da yapılan eğitim faaliyetleri ve okulların ülkemizdekilerle kıyaslamasını yapmıştır. Yapılan kıyaslamalar sonucunda tespit ettiği gerçek diğer ülkelerde eğitim kurumlarının hakkıyla millete hizmet etmesi ve bu sebeple de toplumlarda okuryazarlık oranının artmasıdır. Günümüzde de aynı sonuca varabileceğimiz şu yargıya Akif, tüm hayatı boyu inanmıştır ki; Eğitimli toplumlar yaşadıkları ülkeleri de ileri taşıyarak gelişmiş ülkeler arasına sokarlar. Açılan okulların milletin eğitimi üzerinde ne kadar

büyük bir etkiye sahip olduğunu ve okuryazar oranını arttırdığını Akif şu dizelerle ifade etmektedir:

Açtık oldukça güzel medreseler, mektepler;
Okuyup yazmayı ta'mime çalıştık yer yer.
Tatar'ın yüzde altmışı hakkıyla okur;
Rusların hâlbuki nisbetleri gayet dundur.

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 328)

Eğitim ve okuryazarlık arasındaki ilişkiyi belirttiği bu tespitlerden sonra Akif, ülkemizin içinde bulunduğu durumu bu konular açısından genel bir değerlendirmeye tabi tutar ve şu dizeleri aktarmaktadır:

Ümmetin haline baktım ki: Yürekler yarası!
Ne bir ekmek yedirir iş; ne de ekmek parası.
Kışla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok;
Ne kılıç var, ne kalem... ne sorarsan hep yok!

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 322)

Akif, genel bir tespit yaparak milletin son dönemde içinde bulunduğu durumu değerlendirmektedir. Askeri alanda yaşanan sıkıntılar toplumun diğer alanlarında da yine tam bir yokluk içinde kendini göstermektedir. Hayatın tüm alanlarında bir yokluk içinde olan milletin içinde bulunduğu durumun sebebinin en çok da eğitim kurumları olan mektep ve medreselerin gerektiği gibi işlevlerini yerine getirmemesi olduğunu belirtir. Hem askeri anlamda zafer kazanamayan millet uzun zamandır ilim ve fenle olan ilerleme ve çağın gereklerine uyum sağlama adına da bir başarı gösterememiştir. Tüm eksiklik ve aksaklıklar içinde Akif'in ülkenin içinde bulunduğu durumu da bu yokluklara bağlaması gayet yerindedir.

Çocukları ve gençleri eğitim yoluyla günün ihtiyaçlarına uygun biçimde yetiştirmeyi öncelikli gören Mehmet Akif, ülkedeki eğitim kurumları da değerlendirmiştir. Mehmet Akif Ersoy'un "Asım"da üzerinde durduğu önemli meselelerden birisi de Tanzimat'tan sonra

açılan okullar ve mevcut eğitim kurumları olan mahalle mektepleri ile medreselerin yarattığı ikiliktir.

Asım şiirinin karakterleri olan Köse İmam ile Hocasade mektep - medrese münakaşası yaparlarken Akif, onların ağzından şunları söylemektedir:

Oturup sadece mektepleri tenkid iş mi?
Kuru laftan ne çıkar? Tıngır elek tıngır saç...
Mektebin açsa eğer, medresen ondan daha aç!

(Asım, s. 808)

Asım adlı şiirde, Köse İmam, geleneksel eğitim sistemini ve medreseyi savunanların, Hocasade (Akif) ise çağdaş eğitim anlayışını ve medrese karşıtlarının temsilcisidir. Akif, Köse İmam ve onun gibi düşünenleri artık geçerliğini yitirmiş bir eğitim anlayışını devam ettirmek istedikleri için eleştirmektedir. Köse İmam da medreselerin çağın şartlarına göre ıslah edilmesinin gerekli olduğuna inanmaktadır. Ancak Köse İmam'a göre, medreseler memleketin ihtiyacı olan imam, müftü, hoca, hukuk adamı gibi insanları yetiştirmektedir. Buna karşılık ülkede açılan Batı tarzındaki yüksekokullar ise ülkenin ve milletin ihtiyacı olan insanları yetiştirmekten uzaktırlar. Mekteb-i Âli olarak açılan okullara çok büyük kaynaklar aktarılmaktadır. Tıp, mühendislik, askerlik gibi alanlarda uzmana ihtiyaç duyulduğunda yine yabancılara başvurulmaktadır. Bu durum, ülkedeki eğitim sisteminin eksikliklerini ve yanlışlıklarını göstermektedir. Mehmet Akif, ülkede açılan Batı tarzındaki eğitim kurumlarının çoğunlukla boş, bilgisiz, hayattan kopuk, tipler yetiştirdiğini, çoğu branşlarda meslek adamı yetişmediğini, dışarıdan eleman getirildiğini; açılacak yeni okulların da ülke ihtiyaçlarına cevap vermesini, bizi yabancılara muhtaç olmaktan kurtarmasını, ayrıca bu okulların kendileri için yapılan masraflara lâıyk olarak millî ihtiyaçlarımızı karşılamasını ister, bunları da Köse İmam'ın ağzından şöyle söyletmektedir:

“Bir alay mekteb-i âli denen yerler var;
Sorunuz, bunlara millet ne verir? Milyonlar.
Şu ne? Mülkiye. Bu? Tıbbiye. Bu? Bahriye. O ne?

O mu? Baytar. Bu? Ziraat. Şu? Mühendishâne.
 Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüm yok, yalnız,
 Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız!
 İşimiz düştü mü tersaneye yahut denize,
 Mutlaka, âdetimizdir, koşarız İngiliz'e.
 Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
 Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
 Meselâ bütçe hesabını yoktur çıkarana...
 Hadi mâliyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.
 Hani tezgahlarınız nerede? Sanayi' nerde?
 Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de!

(Asım, s. 750-752)

Akif'e göre uzun yılların sonucunda oluşan ve kökleşen kurumları yıkmak çok kolay olduğu halde, bu tür kurumları ihya etmek neredeyse imkânsızdır. Mehmet Akif, bu tespitlerden yola çıkarak medreselerin kaldırılmasını değil ıslah edilmesini teklif etmektedir.

Mehmet Akif'e göre, medreselerde çağın gerektirdiği ilimlerin okutulmaması büyük bir eksikliktir. Oysa Akif, müspet ilimin millet hayatında ne kadar önemli ve gerekli olduğunu sürekli vurgulamaktadır. Türk milletinin çağdaş dünyadaki gelişmeleri yakalayabilmesi için yapması gereken, ilhamını Kur'an'dan almak ve asrın idrakine İslam'ı söyletmektir. Bu, ancak ilim ile mümkün olabilecektir. Çünkü İslam, insanlık ve hayat dinidir. Genç nesiller fedakârlık, azim, hürriyetperverlik gibi asil duygularla donatılırken kendilerine bir taraftan da sağlam İslam inancı kazandırılmalıdır. Çünkü İslam'a göre kurtuluş, insanlara "hakiki bir iman", "salah", "hak" ve "sebat" gibi değerlerin kazandırılmasıyla mümkün olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşayan Akif devlet bu en zor ve geri kalmış dönemlerinde yaşamasına rağmen Türkçe'nin yanı sıra Arapça, Farsça ve Fransızca'yı ana dili kadar iyi konuşabilecek eğitimi alabilmiş, dönemin en iyi yüksek okullarından birinde baytarlık eğitimi almıştır. Bu sebeple birçok eserinde Osmanlı'nın, son döneminde bile iyi eğitim kurumlarına sahip olduğunu anlatmaktadır.

Mehmet Akif halkın geri kalmışlığının en önemli sebeplerinden birinin eğitimsizlik olduğuna birçok şiirinde değinmiştir. Halkın bilinçlenmesiyle tüm zorlukların aşılacağına inanan şair, Fatih Kürsüsünde adlı şiirinde okulların özellikle de ilk mektep olan Mahalle Mekteplerinin öneminden; okuryazarlığın faydalarından bahseder. Yine eğitimin gerekliliğinden, muallimlerin sahip olması gereken özelliklerinden ve muallimlerin toplumun temel taşı olduğunu ve önemini anlatmaktadır.

Ülke olarak yaşanan geri kalmışlık ve yenilgilerin sebebini de Almanya, Prusya ve Fransa örneklerini vererek eğitimsizlik ve cehalet olarak göstererek milletlerin kazanılan zaferlerinin asıl mimarlarının öğretmenler olduğunu vurgular. Bilim çağının gereği olan bilimse gelişmelerin çalışkan öğretmenler ve gayretli yeni yetişen nesiller sayesinde yakalanabileceğini belirterek tüm başarılarla layık olan bu şanlı milletin hak ettiği yere gelmesi gerektiğini söylemektedir. Bu mısralar şöyledir:

“Bir ihtiyar, yalnız dinleyip bidâyette
 “Mahalle mektebi lâzım!” demiş nihayette.
 Zavallının sözü pek anlaşılmamış ilkin;
 “Bunak!” diyen bile olmuş düşünmeden lâkin
 Herif, bu söz ne demektir, güzelce şerh etmiş”
 ...
 “Sonunda kuvvetimiz şüphesiz ilerlemeli;
 Fakat düşünmeli, her şeyde önceden temeli.
 Taammüm etmesi lâzım maârifin mutlak:
 Okuryazarsa ahali, ne var yapılmayacak?
 Donanma, ordu birer ihtiyac-ı mübremdir
 O ihtiyacı, fakat öğretene “muallim” dir
 Deyip kararını vermiş ki, aynen icraya
 Konunca, ortaya çıkmış bugünkü Almanya.
 Sedan’da orduyu teslim eden Fransızlar
 Ki her zaman o vukuatı yad edip sizler
 Ne der bilir misiniz? Hem de öyledir inanın:
 “Muallim ordusudur harbeden Prusyalı’nın;

Muallim ordusu lakin asıl muzaffer olan!

(Fatih Kürsüsünde, s. 526)

Akif'e göre milletçe uğranılan felâketlerin, bozgunların kaynağı şüphesiz cehalettir, bu cehaletin sebebi de mektep ve medreselerin hem sayı olarak hem de sahip oldukları özellikler bakımından yetersiz olmasıdır. Şair bunu dizelerinde şöyle dile getirmektedir:

“Bu derde çare bulunmaz –ne olsa- mektebsiz
Ne Kürd alfabeyi sökmüş, ne Türk okur, ne Arap
Ne Çerkesin, ne Lazın var bakın elinde kitap!
Hulâsa milletin efrâdı bilgiden mahrum.
Unutmayın şunu lâkin: “zaman: zaman-ı ulûm!”
...

Demek ki; atmalıyız ilme doğru ilk adımı.
Mahalle mektebidir, işte en birinci adım;
Fakat bu hatveyi ilkin tasarlamak lâzım
Muallim ordusu derken, çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı!
(Fatih kürsüsünde, s. 528)

Safahat'ta Yer Alan Öğretmenler İle İlgili Görüşler

Toplum olarak ilerleyebilmek ve gelişmiş ülkelerdeki refah düzeyine erişebilmek için okullarda iyi bir eğitim veriliyor olması gerektiği bilinen bir gerçektir. Ancak okullarda iyi bir eğitim verilebilmesi, öğretimin niteliğinin yükseltilmesine bağlıdır. Okullardaki öğretimin niteliği de öğretmen olmadan yükseltilemez. Başka bir ifadeyle iyi öğrencilere sahip olmak için iyi öğretmenlere ihtiyaç vardır (Özyar, 2003 ve Seferoğlu, 2003'den akt Seferoğlu, 2004, s. 40).

“Eğitimin öneminden ve toplumun her kesimi için gerekliliğinden bahseden, dünyanın da, ahiretin de eğitimle yürüyeceğini savunan; yaşamak istiyorsak önce eğitime sarılmamız”

(Özbek, 1988, s. 38) diyen Mehmet Akif eğitimin en önemli ögesinin de öğretmen olduğunu belirtir. “O’na göre bu memleketi asıl kurtaracak olan muallimlerdir. Muallim, sadece okuma yazma öğreten, ders vermekten çıkar, bir şuur kazandıran, yol çizen olur” (Demir, 2011, s. 196). Akif’in memleketi kurtaracak ve toplumun tüm kesimlerine yön verecek olanların öğretmenler olduğunu anlattığı mısralar şöyledir:

Sonunda: “Kuvvetimiz, şüphesiz, ilerlemeli;
Fakat düşünmeli her şeyde önce temeli.
Teammüm etmesi lazım ma’arifin mutlak:
Okuryazarsa ahali, ne var yapılmıyacak?
Donanma, ordu birer ihtiyac-ı mübrimdir,
O ihtiyacı, fakat öğreten “muallim” dir!”
(Fatih Kürsüsünde, s. 526)

Akif bir ülkenin önemli kurumları olarak bilinen ordusu ve donanmasının ülkenin ilerleyerek gelişmesinde büyük bir önemi olduğunu, ancak eğitimin tüm millette yaygınlaşarak eğitilmiş bir toplumun ülkesini daha ileriye taşıyabileceğini savunur. Bunu anlatırken halkın eğitirken aynı zamanda millete yol gösterip rehberlik edenlerin öğretmenler olduğunu belirtir. Akif Mısır’da bulunduğu yıllarda yüksek öğretimde öğretmenlik yapmış, İstiklal Savaşı sırasında halkı milli mücadele konusunda eğitmeye çalışmış, savaşın ardından ülkenin savaş sonrası zor yıllarında da kendini halkı azimli ve çalışkan olmaları konusunda uyararak, cehaletin zararları konusunda bilinçlendirmeye adanmış olan bir öğretmendir. Akif, öğretmenin kişilik olarak sahip olması gereken özellikler yanında yetiştirilmesinde de dikkat edilmesi gerekenler üzerinde önemle durmaktadır. Bu sebeple de öğretmenin özellikleri ve değeri konusunda çok hassas olunması gerektiğini, öğretmenlerin dünya üzerinde kazanılan tüm zaferlerin mimarı olduklarını düşünmektedir.

Mehmet Akif öğretmenlerin nitelikleri konusunda düşüncelerini açıkça dile getirir: Ona göre “Öğretmenler sahip oldukları meziyetlerle halka yol gösterecek, onları peşinden sürükleyerek doğruyu bulmalarına yardımcı olacak karaktere sahip olmalıdırlar” (Demir,

2011, s. 196). Mehmet Akif öğretmenlerin sahip olması gereken yeterlilikleri ve özelliklerini şu mısralarla anlatmaktadır:

“Asar-ı hazırda geçen fenlere sahip denecek,
 Bir adam var mı yetişmiş, içinizden bir tek?
 Zavallı milletin idraki tarmar olalı;
 Muhit-i ilme giren yok, diyar-ı fen kapalı,
 Sıkıntısız mütefennin, üzüntüsüz âlim,
 Ne tatlı şey! Bunu bir çaresi yok mu?

...

Muallim ordusu derken çekirge orduları,
 Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı,
 Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden,
 Çekecek memleketin hali ne olur? Düşünün!
 Muallim” diyen olmak gerekir, imanlı,
 Edepli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı,
 Bu dördü olmadan olmaz. Vazife, çünkü büyük.”

(Fatih Kürsüsünde, s. 516-528)

Akif bu mısralarla öğretmenlerin ve öğretmen olacakların asrın geçerli olan fen ve ilimleriyle donatılmış olmalarını, ilim için sıkıntı ve üzüntü çekmelerini, çekirge sürüsü gibi bulunduğu ortama zarar veren değil, bulunduğu her ortamda kendisinden yararlanan şahsiyetler olmaları gerektiğini savunur. Akif’e göre öğretmenler ve öğretmen olacaklar önce bu milletin değerlerine sahip olmalı ve bu değerlere saygı duymalıdır. Özellikle öğretmenlerin ilk sahip olmaları gereken özellik imanlı olmalarıdır daha sonra edepli ve ahlaklı olmalıdır. İşte bu özelliklere sahip olan öğretmenlerin kendi alanlarında yeterli bilgiye sahip olmaları gerektiğini savunmaktadır.

Akif öğretmenlerin ve öğretmen olacakların tüm öğrencilerin öğrenebileceğine inanan, her bireyin kendine özgü özellikleri olduğu bilinciyle uygulamalarda bulunan, her öğrencinin yeteneklerini ve ilgi alanlarını tanıyabilen, kendi de sürekli öğrenmeye açık olan, tüm

bireylere eşit davranan, öğrencisine birey, yurttaş ve millet olma bilinci kazandıran kişiler olmaları gerektiğini düşünür. (Demir, 2011, s. 196)

Mehmet Akif, bir öğretmene verilmesi gereken önemin nasıl olması gerektiğini vurguladığı Asım adlı şiirinde bu konuyu şöyle anlatmıştır. Şiirde Anadolu'nun bir köyünde, devletten öğretmen isteyen köylülerin daha sonra öğretmeni köylerinden niçin kovduklarını anlatır. Şiirde Konya'nın bir kasabasının da halkın çocuklarını okuldan alarak, öğretmeni kovduğunu ve okulu kapattığını duyar. Bu olay karşısında sinirlenen Akif aynı gün kasabaya giderek halka vaaz eder ve öğretmeni kovdukları için oradakilere kızar ve şöyle seslenmektedir:

Hiç muallim kovulur muymuş, ayol, söyleyiniz.

O, sizin devletiniz, ni'metiniz, her şeyiniz.

Hoca hakkıyla beraber gelecek hak var mı?

Sizi mizane çekerken bunu sormazlar mı?

...

En büyük talihi Mevla size ihsan etmiş

...

Teptiniz kendi gelen ni'meti sersemlikten

Çok zaman geçmiyecektir ki, bu nankörlüğünüz

Ne felaketselere meydan verecektir, görünüz.

(Asım, s. 756)

Akif bu mısralarda öğretmene verdiği değeri çok açık ifadelerle anlatmaktadır. Öğretmenin köy halkına Allah'ın bir lütfü olduğunu öğretmenin kıymetinin bilinmesi gerektiğini ve onun halkın her şeyi olduğunu söyler bunu söylerken de öğretmenin tüm mesleklerin temeli olduğunu tüm meslek sahibi insanları yetiştirenlerin yine öğretmenler olduğunu belirtir. Bunu anlattığı dizeler Asım adlı şiirinde yer almaktadır. Asım; Mehmet Akif'in hayalini kurduğu vatanına ve milletine bağlı, kendi kültürünün değerlerine sahip çıkan ahlaklı ve çalışkan bir nesli ifade eder. Akif'e göre işte hayali kurulan bu nesli yetiştirenler

öğretmenlerdir ve onlar her türlü kötü muameleden uzak tutulmalı ve toplumda büyük saygı görmelidirler.

Safahat'ta Yer Alan Halk Eğitimi Anlayışı

Erkan'a (2009, s. 16) göre yaygın eğitim; örgün eğitim kurumlarından olan okullarda eğitim şansı bulamamış, kullanamamış bireylerin, eğitim gereksinimlerini karşılayan bir eğitim türüdür.

Her yaştaki insanın eğitiminin önemli olduğu, bu sebeple de sistemli eğitim etkinliklerinin “yaşam boyu eğitim” anlayışıyla düzenlenmesi gerekliliği anlaşılmaya başlamış bu anlayış da 1960'lı yıllardan sonra kalkınmış ve ya kalkınmakta olan ülkelerde yetişkin eğitimi ön plana çıkarmıştır. Bireylerin milli ve insani değerlerini geliştirmek, çalışma güçlerini arttırmak, yaşam seviyelerini yükseltmek yetişkin eğitimi olarak tanımlanmıştır (Kurt, 2002).

Bilgi üretiminin çok hızlı ve sürekli olduğu çağımızda her yaştan bireylerin söz konusu gelişmeleri takip edebilmesi için yaygın eğitimin kurumlarından yararlanılması bir zorunluluktur. Mehmet Akif eğitimin okullarda öğretilen ya da öğrenilenlerle sınırlandırılmayacağını savunan bir düşündür. Akif'e göre, ülkede bir inkılâp gerekmektedir ve bunun yolu ilim, irfan, marifet ve fazileti yaygınlaştırarak cehaleti sonlandırmaktır. Akif bunun halka belli bir seviye kazandırarak gerçekleştirilebileceğini düşünür. Mehmet Akif yaygın eğitimin öğelerinden olan halk eğitimine de şiirlerinde yer vermiştir. Bu dizelerden bazıları şöyledir:

Sonra, biçare medâris o kadar sahipsiz,
O kadar baştan atılmış da o haliyle yine,
Düşüyor, kalkıyor amma gidiyor hizmetine.
Halkın irşadı mıdır maksad-ı te'sisi? Tamam:

(Asım, s. 750)

Bu dizelerde yaygın eğitimin bir parçası olan halk eğitimine daha fazla önem verilerek okullarda verilen eğitimin yanında halkın birçok sosyal alanda da eğitilmesini amaçlayan bir halk eğitimini hedef göstermektedir.

“Belirli yaş sınırları içinde okulda eğitim ve öğretim gören bireylerin, okul çağı bittikten sonra da eğitimlerinin devam etmesi gerekir” (Özer, 1986, s. 196). İnsan her yaşta yeni bilgiler öğrenmek ve çağın getirdiği yenilikleri takip etmek zorundadır.

“Bir milletin ileri milletler seviyesine ulaşabilmesi için halk eğitimine de okullarda verilen örgün eğitim kadar özen gösterilmelidir görüşünü savunan Akif; 1913’te kurulan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin halkı edebiyat yoluyla aydınlatma amacı güden neşriyat şubesinde Recaizade Ekrem, Abdülhak Hamid, Süleyman Nazif, Cenap Şahabettin ile beraber çalışmıştır. 2 Şubat 1913 günü Bayezid Cami, 7 Şubat 1913 günü Fatih Cami kürsüsünden halkı vatan savunması konusunda bilinçlendirmek için vaazlar vermiş, ayrıca İstiklal Savaşı devam ederken Balıkesir ve Kastamonu’da vaazlar vererek halk eğitimine de katkı sağlamıştır” (Tansel, 1991, s. 89).

Akif’e göre halk öyle derin bir uykudadır ki ne yapıp edip onu mutlaka uyandırmak gerekmektedir. Bu da yalnızca eğitim ile mümkün olacaktır bunun için Akif ülkeyi ve farklı ülkelerdeki Türkleri uyandırmak için sürekli çaba göstermiştir. Şiirlerinde halk eğitiminin ne denli önemli olduğunu sık sık vurgulamaktadır:

“Şu bizim halkı uyandırmadadır varsa felâh;
Hangi bir millete baksan uyanık: ...Çünkü sabah
(Köse İmam, s. 256)

Mehmet Akif, yorulmadan, bıkmadan 45 yıl gezmiş, çırpınmış, didinmişti: Baytar olarak Rumeli, Anadolu ve Arabistan’da “bulaşıcı hastalıklar konusunda halkı aydınlatmak üzere yıllarca dolaşmıştı. Devlet ve milletin güvendiği bu seçkin adam, savaş çıkınca hizmete koşan er gibi “teşkilat-ı mahsusa” emrine girmiş, Almanya’ya gitmiş orada İngilizlerle birlikte Osmanlı’ya karşı savaşırken Almanlara esir düşen

Müslüman kamplarında incelemelerde bulunmuş ve farkında olmadan Osmanlı'ya karşı savaşıyan Müslüman esirleri aydınlatmaya çalışmıştı. Sonra uzun bir çöl yolculuğu ile Lawrens'in saçtığı İngiliz altınları ile ayartılmış olan Müslümanları, Türk devletine bağlamaya çalışmıştı. (Özgen, 2013, s. 16)

İşte ömrünü halkı eğiterek aydınlanmasına katkı sağlamak için farklı görevlerde geçiren Akif halkın cehaletinden yalnız halkı sorumlu tutmaz halkın cehaletinden halkı cehaletten uzaklaşmaya yönlendirmeyen aydınları sorumlu tutmaktadır. Ayrıca Akif, halk eğitiminin ihmal edilmesini de cehaletin sebeplerinden saymaktadır. Akif'e göre okullarda verilen eğitime önem verildiği kadar hatta daha da fazla olarak halk eğitimine de önem verilmeli bu konuda çalışmalar yapılmalıdır. Halk eğitiminin gereğini anlattığı dizelerinde köylünün içinde bulunduğu durumdan yakınan Akif bunu sebebinin eğitimsizlik ve köylünün okumaması olduğunu düşünür bunu da şu mısralarla anlatmaktadır:

Köylünün bir şeyi yok, sağlığı, ahlakı bitik;
 ...
 Uğramaz, gün kavuşur, çiftine ya da evine;
 Sabah iskambil atar kahvede, akşam domine.
 ...
 Okumak bahsini geç... Çünkü o defter kapalı,
 Bir redif zabiti mektepleri debboy yapalı.

(Asım, s. 730)

Okullardaki eğitim çalışmalarının da eksiklikleri olduğunu şiirlerinde vurgulayan Akif, okullarda yapılan örgün eğitim ve yaygın eğitim karşılıklı sebep ve sonuç ilişkisine dayalı iki eğitim türü olduğunu düşünmektedir. Ona göre yaygın eğitime de önem verilerek bu iki eğitim türünün birbirini desteklemesi sağlanmalıdır. Toplumun kurtuluşu ve istikbale güvenle bakabilmesi için Akif, halkı bilinçlendirerek eğitmekten başka çarenin olmadığını belirtir. Mehmet Akif dizelerinde bunu şöyle anlatmaktadır:

Dinledin, gördün, a oğlum, ne bozuk terbiyemiz!

Ne yapıp yapmalı, insanlığı öğretmeliyiz.
 Şu bizim halkı uyandırmadadır, varsa felah;
 Hangi bir millete baksan uyanık... Çünkü sabah!

(Köse İmam, s. 256)

Mehmet Akif; halkın genel olarak içinde bulunduğu durumu da dile getirdiği bu mısralarda kurtuluş çaresi olarak da halkın eğitilerek cehalet ve bilgisizlik uykusundan uyandırılmasını görür. Asr-ı ulum olarak nitelendirdiği yaşanan çağın bilim ve teknolojiye sayısız gelişmenin yaşandığı, yaşanan bu gelişmelerin pratik sonuçlarının da ülkelere yarar sağladığı düşünüldüğünde artık halkın uyanık olarak tüm gelişmelerden haberdar olmasının gerektiğini; bunu yerine getiren milletlerin de bu gelişmelerden birçok alanda yarar sağlayabileceğini anlatmaktadır.

Mehmet Akif ülkede yaşanan Balkan Savaşına, Birinci Dünya Savaşına ve İstiklal Savaşlarına şahit olmuş; o dönem milletin ve dünya Müslümanlarının zor durumlarını yakından izlemiştir. Bu zor durumun yaşandığı ülkelerden birinin de kendi ülkesi olması sebebiyle halk eğitimi için farklı yollar ve yöntemler düşünmüş, halk eğitiminin resmi kurumların yanı sıra cami, tekke gibi halk ile beraber olunabilecek yerlerde de yapılabileceğini belirtmiştir. Çünkü o dönem halkın bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi görevini yalnız az sayıda gazete ve dergi üstlenmektedir. Mehmet Akif de dergi ve gazete çıkarıp buralarda yazılar ve şiirler yazarak halkı aydınlatmaya çalışmıştır. Akif, halk eğitiminde basının rolünün önemli olduğunu savunur. Gelişmekte olan basının halk eğitimindeki rolünü de takdir ederek şu mısraları aktarmaktadır:

Bir cerideyle hemen başlayıverdim va'za.
 Zaten en başlıca yol halkı budur ikaza.
 Medeniyetteki insanlar için matbuat,
 Şimdi kürsilerin en yükseği. Lakin heyhat.

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 329)

Akif hayatı boyu basına büyük önem vermiş, basın yoluyla da faydasız işlerle zamanlarını öldürenleri tenkit etmiş; bütün eli kalem tutanları, âlimleri, şairleri milleti irşat edecek faydalı işler yapmak için teşvik etmiştir. Akif, araç durumunda olan basının iyi ellerde halka doğruyu gösterecek şekilde kullanılmasının önemini her fırsatta belirtmektedir.

Bununla birlikte Mehmet Akif, halkın camilerde vaaz ve nasihat yoluyla eğitilebileceğini düşünmektedir. Camiler, halkın aydınlatılması için ne uygun yerlerdir! Fakat ne yazık ki, cahil vaizler hocalar İslam'ı geniş kitlelere yanlış anlatıyorlar ve onları dini hikâyelerle meşgul ediyorlar diye düşünmektedir. Akif'in bu düşüncesini destekler nitelikte Ziya Paşa da şöyle der: Bizde son derece önemli iki şey var ki, bile bile en yeteneksizlere verilir: Nahiye müdürlüğü ve çocuk lalalığı. Mehmet Akif ise bunlara vaizliği de eklemek gerektiğini düşünür. (Akyüz, 1986)

Halk eğitimini çok önemli bulan Akif,

Bir siyasi ve sosyal ortamda; inançlı bir aydın olarak, halkla ilişki kurma imkânı veren tüm kurum, yol ve araçları kullanarak millete ulaşmaya, onlarla olup bitenleri dostça ve içtenlikle paylaşmaya, çıkış ve çözüm yollarını göstermeye gayret eden bir eğitimci konumunda olmuştur. Mehmet Akif, camilere hem İslam'ın temel kurumu olarak ifade ettikleri mana ve yerine getirdikleri işlevler (ilim, ibadet, eğitim, iletişim ve idare) hem de tanıklık ettikleri sanat dehası ve medeniyetimizin sonsuzluğa uzanan eserleri olarak bakar, öyle değerlendirir ve öyle görülmesini ister ve bekler. (Çakan, 2011, s. 68)

Mehmet Akif Safahat'ın ikinci kitabı olan Süleymaniye Kürsüsü'nde de tam bir din adamı ve halk eğitimcisi olarak halka şöyle seslenmektedir:

“Beni kürside görüp, va'zedecek sanmayınız,
Ulemadan değilim, şeklime aldanmayınız.
Dinin ahkâmını zaten fukahanız söyler,
Anlatırlar size bir müşkiliniz varsa eğer,
Bana siz âlem-i İslam'ı sorun, söyliyeyim;
Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim.

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 320)

Akif, yukarıdaki mısralarla Süleymaniye Kürsüsünde şiirine başlamış, değerlendirme ve tespitlerde bulunmuştur. Şiirleriyle toplumun her kesimine okullardan, camilerden seslenerek cehalete, eğitimsizliğe, dinsizliğe savaş açan bu büyük şairin eseri Safahat halkı ilgilendiren tüm konularla ilgili haklı eleştiriler, isabetli değerlendirmeler ve çözüm önerileri sunan bir halk eğitimi kitabıdır.

Akif yaygın eğitimin önemini vurgularken kahvehanelere de değinmektedir. Kahvehaneler geçmişte kıraathane diye anılmaktadır ve bu okuma evi manasındadır. Zamanında buralardaki kitaplar ve buraya gelerek halkı önemli konularda aydınlatan ulemanın varlığı buraları birer halk eğitim merkezi haline getirmiştir. Ancak daha sonraları bu işlevini kaybeden kıraathaneler Akif'in değimiyle birer tembellik ve miskinlik yuvası haline gelmiş halkın vaktini boş yere harcadığı birer mekâna dönüşmüştür. Mehmet Akif kahvehanelerin bu dönüşümünü ve halkın eğitim yuvasından vakitleri boş yere harcadığı mekânlar haline gelmesini şu mısralarla eleştirmektedir:

Bu, gündüzü bile yol vermeyen haramiler,
Adımda bir, dikilir, azminin gelir önüne...
Zavallı yolcunun artık kıyar bütün gününe.

...

Mahalle kahvesi Şark'ın harim-i katilidir;
Tamam, o eski batakhanelerin mukabilidir,

(Mahalle Kahvesi, s. 228, 230)

Halkı azimle çalışma ve ilerleme yolundan alıkoyan bu batakhaneye benzeri mahalle kahveleri halkı çok olumsuz etkileyen mekânlardır. Böyle boşa vakit geçirmenin çok büyük bir yanlış olduğunu düşünen Akif insanlara daha faydalı vakit geçirmek için sporu işaret etmiştir. Mehmet Akif sporun da insan eğitiminin dolayısıyla halk eğitiminin bir parçası olduğuna inanan bir aydındır. Koşma, gülle atma, yüzme ve ata binme gibi sporlarla meşgul olmakla birlikte güreş sporunun onun hayatında ayrı bir

yeri vardır. Onun güreşe ilgisi kendinden birkaç yaş büyük olan mahalle arkadaşı Kıyıcı Osman Pehlivan vasıtasıyla gelişmiştir. Mehmet Akif mahallede, okulda hatta yakın çevredeki köy ve kasabalarda güreş müsabakalarına katılmıştır. Onu güreş sporuna dönemindeki güreşçilerin ahlaki değerlere bağlılığı yaklaştırmıştır. Akif sporun ahlaki eğitime de katkısı olduğuna inanmaktadır. Çünkü ona göre pehlivanlar “içki bilmez” ve “fuhuş tanımaz” temiz insanlardır. Kendine göre gençliğinde zararlı alışkanlıklardan sporculuğu ve dindarlığı sayesinde uzak kalabilmiştir. (Pepe, 2008)

“Dolayısı ile Mehmet Akif, insanın tek yönlü bir varlık olmadığını düşünerek, ruh ve bedeni bir bütün kabul eden bir eğitimci olarak karşımıza çıkar. Belki de insanı eğitmenin diğer canlıları eğitmekten farkı, en iyi bu bilinç sayesinde ortaya konabilir. Mehmet Akif mükemmel insan olmanın beyin gücü ile birlikte beden sağlığına sahip olmaktan geçtiğinin de farkındaydı.” (Özgen, 2013, s. 13)

Mehmet Akif, Safahat’ın dördüncü kitabı olan Fatih Kürsüsü’nde de yine Müslüman milletlerin o gün içinde buldukları durumları tam bir eğitimci ve aydın olarak değerlendirerek, halk eğitimine dikkat çekmektedir. Müslüman toplumların eksiklerinden bahsederken, Akif şiirde evrendeki kanunun hareket ve çalışma (sa’y) olduğunu kanıtlarıyla ortaya koyar ve her defasında sözünü çalışmaya getirerek halkı çalışkan olma konusunda uyarmaktadır;

“Bekaayı hak tanıyan sa’yı bir vazife bilir,
Çalış çalış ki beka, sa’y olursa hakkedilir.”

(Vaiz Kürsüde, s. 468)

Şiirde tembellik, cehalet, yanlış anlaşılma ve yorumlanmış tevekkül, kader, hurafe, içtihat gibi doğrudan halkın düşünce ve yaşayışını etkileyen konularda eleştiri ve değerlendirmeler yapar, bu ilkelerin nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiğini tam bir halk eğitimcisi olarak anlatır (Çakan, 2011, s. 69). Eğitime tüm kurtuluş yollarından daha fazla değer veren Akif, ilim, mektep, maarif ihtiyacı ve önemi üzerinde önemle durur. Milletin

kurtuluşunun birlik beraberliğe, ümitle ve yılmadan çalışmaya bağlı olduğunu belirtmektedir ve sözlerini şiirin sonunda şu dua ile bitirir:

Ya Rab, bizi kahretme, helak eyleme... Âmin

Ta ibret olup kalmayalım âleme... Âmin

...

Çöksün mü nihayet yıkılıp koskoca bir din?

Çektirme, İlahi, bu kadar zilleti. Âmin!

(Fatih Kürsüsünde, s. 562-564)

Mehmet Akif Fatih Kürsüsünde şiirinin sonunda yer alan dua niteliğindeki mısralar ile eğitim ve çalışma ile gayretini ortaya koyan milleti için daha güzel günleri Allah'tan istemektedir.

Safahat'ta Yer Alan Ailede Eğitim İle İlgili Görüşler

Toplumun temel kurumlarından biri olan aile; Türkçe sözlükte kişinin ilk eğitimini aldığı, tanımlanmıştır.

Mehmet Akif Safahat adlı kitabındaki Fatih Camii, Mahalle Kahvesi, Hüsrân-ı Mübin, Fatih Kürsüsünde adlı şiirlerinde aile kurumunun öneminden, ailede erkekler kadar kadın ve çocukların da eğitim görmelerinin öneminden, anne ve babaların çocuklar üzerinde doğru şekilde rol model olmaları gerektiğinden bahsederek; çocukların kişilik gelişimlerinde anne ve babaların rolleri üzerinde durmaktadır.

“Mehmet Akif, insan ve toplumun ilerlemesine engel olan faktörlerin başında gelen bilgisizlikle savaşmaya yürekten inanmış, onun millet hayatındaki önemini çok iyi anlamış bir şairdir” (Babacan, 2011, s. 458). Ona göre eğitimin ve bilgi edinmenin temel yeri “mektep” olmakla birlikte, ilk eğitimin alınacağı yer olarak aileyi gösterir. Ailenin ilk eğitim alınacak yer olduğunu anlattığı mısraları şunlardır:

“Bu cehâlet yürümez; asra bakın: asr-ı ulûm

Başlasın terbiyeniz, âilelerden, oğlum!”

(Köse İmam, s. 260)

Asım adlı şiirde ise bu konuyu şu mısralarla anlatır:

“Kimse evlâdını câhil komak ister mi ayol?
Bize lâzım iki şey var: Biri mektep, biri yol!
(Asım, s. 758)

Mehmet Akif, aile düzeninin toplum yapısının direği olduğunu fark ederek aile hayatının gerekliliğini Anadolu insanına birçok şekilde aktarmıştır. “Mehmet Akif’in aile hayatı ve aile saadeti ile ilgili düşüncelerini, kısa fakat geniş manalı bir özet olarak ‘Mahalle Kahvesi’ isimli şiirinde bulabiliriz” (Düzdağ, 2006, s. 62).

Ailenin ilk ve en önemli eğitim merkezi olduğunu vurgulayan Akif, aile birliğinin önemine dikkat çeker ve faydasız bir şekilde dışarıda geçirilen vaktin aile birliğini olumsuz etkileyeceğini belirtmektedir. Toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumu toplumdaki tüm olumsuzluklardan da etkilenmektedir ve bu olumsuzluklar aslında o toplumun gelecekteki durumunu da etkiler.

Akif, şiirinde aile kurumunun diğer düşmanlarından biri olarak kahvehaneleri gösterir. Mahalle kahvesini, “tembellik yuvası” milletin ölmeden tutulduğu bir yemliksiz ahıra benzetir. Akif, mahalle kahvelerinin aile hayatına onarılmaz darbeler vurduğunu söyler. Kahveye alışan aile reisi yuvasına ekmek götürmeyi ihmal eder. “Mahalle kahvesi Şark’ın hârim-i katilidir.” (Mahalle Kahvesi, s. 230) diyerek bu mekânı katile benzetir. Kahvehaneler aile reisini ailesinden uzaklaştırarak zamanını bu yerlerde boş işlerle geçirmesine neden olur ve bunun neticesinde ailevi felaketler meydana gelir. Mehmet Akif, kahvehane alışkanlığından yola çıkarak hem zamanın kıymeti ve zamanın doğru değerlendirilmesi konularını şiirlerinde ele almıştır. Olumsuz alışkanlıkların aile ilişkilerini azaltarak olumsuz etkileyeceğini düşünür ve ebeveynlerin çocuklara rol model olarak eğitime sorumluluklarını yerine getirmelerini engelleyeceğini belirtmektedir:

“Hayât-ı âile dünyâda en safâlı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız Heyhat!

Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
 Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle;
 Karın, çocukların, annen, baban, kimin varsa,
 Dolaşsalar; seni kat kat bu hâleler sarsa,
 Sarây-ı cenneti yurdunda görsen olmaz mı?
 İçinde his taşıyan kalb için bu zevk az mı?
 Karın nedîme-i rûhun; çocukların rûhun
 Anan, baban birer âgûş-i ilticâ-yı masûn.
 Sıkıldın öyle mi! Lâkin biraz alışsan eğer
 Fezâ kadar sana vâsi' gelir bu dar çember.
 Ne var şu kahvede bilmem ki sığmıyorsun eve”

(Mahalle Kahvesi, s. 232)

Mahalle Kahvesi şiirlerinden alınmış bu dizeler ise bize Akif'in, aileyi sağlıklı bir toplumun temeli olarak kabul ettiğini göstermektedir. Çocuk geleceğin hazırlayıcısı olduğundan onların sağlıklı bir aile ortamında yetiştirilmeleri önemlidir. Aile, aile üyelerinin her biri için birer korunaktır (Bolay, 1986, s. 759). Ailedeki bireyler ve bu bireylerin arasındaki bağın çöküşü en çok çocukları etkilemektedir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılış dönemlerinde toplumun tüm birimlerinde olduğu gibi aile kurumunda da büyük çatlaklar oluşmuş, özellikle yoksulluk nedeniyle birçok aile dağılmıştır.

Akif toplumun gerilemesine sebep olan kahvehane gibi yerlere her zaman karşı durarak eleştirmiş ve şiirinde cani, katil, azmin önünde engel, emeğin olmadığı bir yer olarak değerlendirmiştir. Kahvehanelerin bir an önce kapanmasını istemektedir. Bu mekânlar insanlardaki çalışma ruhunu öldüren, beyinlerini örümcekletiren, aileleri felakete götüren yerler olarak Akif tarafından topluma duyurulmaktadır. Akif, asıl vermek istediği mesajı şiirinin sonunda, tavana yuva yapmış kırlangıçlar ile vermektedir.

“Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan,
 Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar:
 Ya sizin bir yuvanız yok mu? Diyor anlaşılan,

Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar...”

(Mahalle Kahvesi, s. 246)

Ataların “Yuvayı dişi kuş yapar” atasözünden hareketle şiirde ailenin sorumluluğunu almayan ve vaktini mahalle kahvesinde boş yere geçiren babaya inat Mahalle Kahvesi şiirinin bu son bölümünde dişi erkek birlikte çalışan kırlangıçlar örnek gösterilerek; şiirdeki ailede birlik içinde olmanın önemi kadın erkek sorumluluk paylaşımı konularına değinilmiştir. Ailede çocuk eğitimi konusuna da değinen Akif, anne ve babanın çocukların rol modeli olduğunu, ailede öğrenilenlerin hayat boyunca kişinin en temel bilgileri olarak kaldığını vurgulamaktadır. İlk öğretmen olan anne ve baba; çocuklarına kendi yaşayışları ile örnek olurlar. Eğitimde en etkili metot doğrudan yaşayarak öğrenmedir. Mehmet Akif ilk hocam dediği babası ile hayata dair önemli konular hakkında ders aldığı hikâyeyi anlattığı Fatih Camisi şiirinde şöyle anlatmaktadır:

“Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: “Bu gece,
Sizinle camie gitsek çocuklar erkence,
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Meraminiz yaramazlıksa işte ev, oturun!”
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.
Namaza durdu mu, haliyle koyverir peşimi,
Dalar giderdi. Ben artık kalınca azade,
Ne aşikane koşardım hasırlar üstünde!

(Fatih Camii, s. 28-30)

Şiirde bahsedilen çocukları ile bizzat ilgilenerek onlara örnek oluşturan bir babanın yıllar sonra bile şairin belleğinde böyle yer tutması ailede çocuğa verilen değer ve örnek olunarak doğru davranışların öğretilmesinin çocuğun tüm yaşamı boyunca ne denli kalıcı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Toplum içinde doğru davranışlar sergilemesini beklediği çocuklarını birlikte camiye giderek böyle sosyal bir ortamda yapılması gereken doğru davranışları bizzat kendi çocuklar önünde uygulayarak gösteren baba; ailede eğitime güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu örnekten hareketle Mithat Cemal Kuntay, Akif’in babası

hakkında şunları söyler: “Hoca Tahir Efendi erkenden kalkar, çocuklarını (Akif ve kız kardeşi Nuriye) kendi eliyle yıkar, kızının saçlarını tarar, pişirdiği salepleri içirerek onları mekteplerine gönderirdi... Çocuklarını bir kere bile dövmemişti” (Kuntay, 2007, s. 12). Ailesine karşı sorumluluklarını yerine getiren baba ileride de çocuklarının da bu anlayışa sahip olacağını bilir. Mehmet Akif’in ailesinin yanında yaşadığı mahallenin de onun şahsiyetinin oluşmasında katkısı oldukça fazladır.

Mehmet Akif’in yetişmesinde önemli bir etken de mahalledir. Osmanlı kültürü, insan eğitiminin bu yönünü iyi bildiğinden, aile intizamı içinde bir mahalle sistemi kurmuştur. Mahalle manevi açıdan olduğu kadar, mimari yönden de çocuğun dürüst yetişmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Genellikle çeşme, sebil, park ve bahçelerle süslenen sokaklar, ortasında büyük bir cami bulunan meydanlarda birleşirler. Böylece çocuk daha sokağa çıkar çıkmaz; oyunla beraber temizliği, itaatle beraber ibadeti öğrenerek, hayatı boyunca ruhunu bu değerlerle süsleyecektir. Çünkü eğitimde aile, mahalle, okul bütünlüğü, ancak bu şekilde sağlanabilirdi. Onun için, her baba gibi Tahir Efendi de, tahsiline önem verdiği oğlunu hiç endişe duymadan mahalleye bırakabilirdi. İşte Akif de başkasından öğreneceği çok şeyi, bu içtimai müessesenin intizamlı işleyişi sayesinde sokakta öğrendi. (Yasar, 1985’den akt. Bacaksız, 2008, s. 88)

İlk eğitim yeri olan ailede başta anne ve babanın güzel örnek oluşturması önemlidir. Doğru ve güzel davranışların duymaktan daha çok görerek edinildiği aşikârdır. İşte Akif’in dördüncü kitabı Vaiz Kürsüde bölümünde yetişen yeni nesiller üzerinde doğru ve güzel örnek oluşturan aile bireylerinin yeni yetişen nesillerin eğitiminde etkisi çok büyük olacaktır tespiti de çok yerindedir. Vaiz Kürsüde şiirinde aile bireylerinin iyi ilişkiler içinde olarak her bireyin kendi üzerine düşen görevi yerine getirdiği bir evde mutluluk ve huzurun hâkim olacağını, bu ortamda sevginin hüküm süreceği ve en önemlisi ülkenin teminatı olan iyi yetişmiş nesillerin bu aile içinde yetişebileceği şu dizelerle anlatılmaktadır:

“Görün şu âile efrâdının sevişmesini;
 Küçük, büyüklerinin rûhu, kurretü'l-ayni;
 Büyük küçükler için dâyedir, mürebbîdir...
 Gider, hayâtını tanzîm eder, görür gözetir.
 Güneş ki âilenin mihriban reîsi odur.
 Serîr-i muhteşeminden süzüp fezâyı vakûr
 Nazarlarıyla arar her tarafta mevkibini;
 Nasıl ararsa bir âvâre yâr-ı gâibini.
 Bulunca hepsini artık o nâzenin sîne,
 Alır birer birer âgûş-i hâr-ı şefkatine.
 Bu hânümânı tutan hep onun himâyesidir;
 Üzerlerinde gezen sâye kendi sâyesidir;”

(Vaiz Kürsüde, s. 472)

Çocuk eğitiminde Anne ve babaların aile birliği içinde çocukları hakkında vardıkları farklı kararlar ve takındıkları farklı tutumlar olumsuz etkili olacaktır. Yine anne ve babasının fikir ayrılıklarının ortasında kalan çocuğun doğru seçimler yapabilmesi çok zordur. İşte Hüsrân-ı Mübin adlı şiirde anne ve babanın çocukları üzerinde farklı gelecek hayalleri kurmaları, bu aile ortamında yetişen çocukların geleceklerinin harap olacağı anlatılmaktadır.

“Başlattığı gün mektebe, duydum ki, diyordu,
 Rahmetli babam: "Âdem olur oğlum ilerde.
 Annemse, oturmuş, paşalıklar kuruyordu...
 Âdemliği geçtik! Paşalık olsun, o nerde
 Âmalı tezâd üzre giderken ebeveynin,
 Hep böyle harâb olmada etfâl ara yerde!”

Aile sevgisini ve aileye verilen önemi Allah’a iman delili sayan Mehmet Akif, iman mefhumu ve aile saadeti arasında sıkı bir bağ kurmaktadır ve şunları söyler:

“Hülâsa, âile hissiyle cümle hissiyyât;
 Mukaddesâtı için çırpınan yürekte olur.”

(Vaiz Kürsüde, s. 530)

Akif Safahat'ın birinci kitabında “Dirvas” adlı şiirde yaşı küçük olmasına rağmen kendini çok iyi bir şekilde yetiştirmiş, birçok konuda kendinden yaşça büyüklere göre çok daha bilgili olan ve ifade gücü yüksek bir çocuk olan Dirvas'ın hikâyesini anlatmaktadır. Dirvas, Emevi hükümdarı II. Hişam zamanında yaşamış, 11 yaşında bir çocuktur. O dönemde, o havaliye üç sene yağmur yağmayınca ekinler kurumuştur. İnsanlar açlık ve susuzluktan kırılmışlar, kalanlar, kurtulanlar “Biz gidelim, derdimizi hükümdara anlatalım, fakat bizi kim ifade edecek, kim hükümdara derdimizi anlatacak?” demişlerdir. Sonra 11 yaşındaki Dirvas'ı seçip hükümdara göndermeye karar vermişler. Hükümdarın huzuruna çıkan Dirvas'ın söylediği öyle şeyler varmış ki buna hükümdar da şaşırılmış. Hükümdar baştan bu çocuğu küçük görmüş. “Bu çocuğu karşıma niye çıkardınız?” demiş. Dirvas da hükümdara;

“Dirvası çocuk mu zannedersin?”

(Dirvas, s. 222)

Bir dinle de sonra gör çocuk mu?” diye bütün olanı biteni, gerçeği anlatmış, durumu çok iyi ifade etmiştir. Dirvas'ın bu özelliklerini çok beğenen hükümdar hem çok memnun olmuş, hem de bu çocuğun bütün istedikleri hemen yerine getirilmesini emretmiş. Bu şiirde Akif, bu çocuğu bir kahraman olarak alıyor. Bütün o civarın insanlarına örnek olarak gösteriyor. Mesajı nedir? Bu çocuktur, akli ermez, bunu konuşurmayın dedirtmemektir tabii... (Bolay, 1986, s. 128). Mehmet Akif, çocuk eğitimine örnek teşkil etmesi amacıyla kaleme aldığı bu şiirde çocukların yetiştirilirken yüreklendirilip kendilerine güvenli şekilde eğitilmeleri gerektiği savunmaktadır.

Safahat'ta Yer Alan Kadın ve Eğitim İle İlgili Görüşler

“Cennet annelerin ayakları altındadır” diyerek cenneti annelerin ayakları altına seren, kadına büyük kıymet veren İslam dini bir takım yanlış yorumlamalar ile dinimizin kadına verdiği değer bazı kesimler tarafından tam tersi gibi gösterilmiştir. Bunun sonucunda din

sanki buna izin veriyormuş gibi gösterilerek kadın hiç hak etmediği muamelelere maruz kalmıştır.

Kadın toplumun en önemli unsurudur, milletlerin yetişmesinde rolü çok büyüktür. Bu sebeple kadın ile ilgili yaşanan tüm olumsuz durumlar sadece fertlerin ve ailelerin değil tüm cemiyetin problemini oluşturur. İslâmcı düşünörlere göre kadın:

“İslam toplularında milletin terbiye-i esasını kadın öğretir. Bu anlamda kadın medeniyetin ilk adımıdır denilebilir. Kadına istikbalde düşen görevler ise şöyle ifade edilmiştir: “Her cemiyetin saadet-i hakikası husn-ü terbiye görmüş faziletli kadınların elindedir. Kadın aileyi kudret-i ‘alemiyesi ile idare eder. Faziletkâr bir kadın intizam beyti ihlal ederek, ahvali bir taraf eder. Çocuklar beşeriyetin bir ‘uzv-ı mühimi olmakla zararı oluruz validelerine aiddir. Kadının vazifesi ne âlidir. Her vakit kendileri ihtırâma sayandır” (Şengöler, 1990 s. 178).

Akif şiirde kadınlara gereken önemin verilmesi gerektiğini şöyle anlatır:

Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan?

(Köse İmam, s. 258)

Mehmet Akif’e göre toplumda en çok ilgilenilmesi gereken kişiler; çocuklar, kadınlar ve yaşlılardır. Bunlara her zaman ilgi gösterilmeli ve merhamet edilmelidir. Onlara ilgi gösterilmezse bu toplum ayakta duramaz (Kazan, 2008, s. 762).

“Mehmet Akif kadının ailede ve cemiyetteki yeri gibi konuları ”Köse İmam” adlı şiirinde mükemmel şekilde tasvir eder” (İmamoğlu, 1997, s. 213). Köse İmam Mehmet Akif’in idealleştirdiği bir aydındır. Yaşadığı mahallenin bütün sorunları ile ilgilenir, sosyal hayattaki rolü ve kazandığı itibar ile bu sorunlara çözümler bulmaya çalışır. İşte yaşadığı mahallede karşılaştığı önemli sorunlardan biri de kadınların ailelerinde kocaları tarafından

olmaması gereken muamelelere tabi tutulmalarıdır. Bunlardan biri de yine aynı şiirde kocasından şiddet gören bir kadının durumunu anlattığı dizelerdir:

Ne kafam kaldı dayaktan, ne gözüm, hep şişti;
 Karşı koysaydım eğer mutlak işim bitmişti.
 Ağladım, merhamet et, yapma dedim. Kim dinler.
 Boşamakmış beni dünden beri efkarı meğer...

(Köse İmam, s. 250)

Şiirde birden fazla kadınla evlenmek için kendi karısına birçok eziyet eden zengin bir adamı ve buna karşı Köse İmam'ın bu adamı doğru yola çağırmasının hikâyesi şiir halinde anlatılmaktadır.

Akif eserlerinde kadın konusunu işlerken İslâm dünyasında ün kazanmış Muhammed Ferid Vecdi ve Abdülaziz Çâviş'ten yaptığı tercümelere de yer verir. Adı geçen her iki İslâm âlimi 19 yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında etkili olmuş iki önemli yazardır. M. F. Vecdi ve A. Çaviş, özellikle Batı karşısında Müslümanların durumları ve modernleşme sürecine İslâmiyet'in uyumu konusunu ele almışlardır. Bu konular arasında Müslüman kadının durumu önemli bir yer tutar.

Akif, Safahat'ta Müslüman kadınların çağın gereklerine göre yetiştirilmesini destekler bunun yanında kadınların cemiyet hayatındaki yerleri ve vazifeleri konusunda Batının birebir örnek alınmasının yanlış olduğunu düşünür. Kadının psikolojik ve fizyolojik açıdan erkekten farklı olduğu, kadının temel görevinin yeni nesilleri doğurmak ve yetiştirmek olduğu, Müslüman kadınların durumunun batılı kadınlardan daha iyi olduğu, kadının çalışması konusunda Batı'nın örnek alınmaması gerektiği, evi geçindirmenin erkeğin görevi olduğu, bu nedenle erkeğin kadın üzerinde bazı hakları bulunduğu, tesettürün amacının ne olduğu gibi konularını ele almıştır (Şengüler, 1990, s. 465-594).

Mehmet Akif, Avrupa ülkelerinde ve özellikle Almanya'da bulunduğu yılların ardından buralarda edindiği tecrübe ve bilgileri içeren şiiri Berlin Hatıraları'nda ülkemizdeki

kadınlar ve özellikle Müslüman kadınlarımız için önyargı taşıyan bazı kesimlerden söz eder. Akif'e göre özellikle aydınlarımız, Türk kadınına Avrupa'ya iyi tanıtamamış; onları korkunç bir yaratılmış gibi göstermişlerdir. Bu konuda Mehmet Akif, Türk kadınına över ve Batı'da Türk kadınının yanlış bilinmesinden dolayı aydınlarımızı suçlar ve şu dizelerle onları eleştirmektedir:

O annecikler için duyduğun hurâfeyi at!
 Düşünme, dest-i musâfâtı Şark'a doğru uzat.
 Ne hisli vâlidelerdir bizim kadınlarımız!
 Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladınız.
 Yazık ki onları tasvîr eder birer umacı,
 Beş on romancı, sıkılmaz beş on da maksatçı.
 Nedir bu anlaşamazlık? Gelin de anlaşınız;
 Lisân-ı müşterek olmaz mı kendi gözyaşınız?
 (Berlin Hatıraları, s. 343)

Mehmet Akif, toplumun tüm kesimleri için eğitimin önemli olduğunu birçok şiirinde vurgulamıştır. Bunu yaparken en çok da çocuklar, gençler ve kadınların eğitilmesinin önemini anlatmıştır. Akif'e göre milletleri kurtaracak olan ideal gençlik kadar onları yetiştiren annelerin eğitimi de önemlidir. Ancak Akif, eğitimin toplumların değer ve yargılarına uygun olarak yapılmasını doğru bulur. İlim ve fende ileri olan ülkelerin tüm yönleriyle taklit edilmesinin yanlışlığını vurgulayan şair; kadın ve aile konularında buna daha fazla hassasiyet gösterilmesi gerektiğini düşünür. Yaşadığı dönemde eğitim için Avrupa'ya giden aydın kesim kadınların da mutlaka Avrupa'da eğitim görmeleri gerektiğinden; hatta kendi inançlarına ait önemli bir unsur olan örtülerinden, örf ve adetlerinden rahatlıkla vazgeçmeleri gerektiğinden bahsederler hatta kadınların sahip oldukları bu değerlerin ülkeyi geri kalmışlığa ittiğini bile savunan aydınlar görülmektedir.

Akif ise gelecek nesilleri yetiştirecek en önemli vazifelerinden biri annelik olan kadının kendi öz değerlerinden ayrılmasını doğru bulmaz ve bunu şiirlerinde dile getirir.

Süleymaniye Kürsüsü'nden alınmış aşağıdaki dizelerde kadın eğitimi konusunda özellikle Batılılaşma taraftarlarının batıyı tüm özellikleriyle taklit etme fikirleri eleştirilmektedir. İslam'ın modern çağın bilimiyle birleştirilerek yaşanmasından yana olan Akif; bazı batı hayranlarının düşündüğü gibi başka ülkelere eğitim almak için gidenlerin sırf batılılaşmak adına kendi dini ve kültürel değerlerinden vazgeçmesini çok yanlış bulmaktadır.

Dizelerinde tahsil için Batı'ya gidilmesinden yana olan şair, orada ilim tahsili yaparken dini değerlerinden ayrılmayı normal görenleri hatta bunu ilerlemenin bir şartı gibi halka anlatanları sert dille eleştirmektedir.

“Bir selâmet yolu varmış... o da neymiş: Mutlak,
 Dîni kökten kazımak, sonra, evet, Ruslaşmak!
 O zaman iş bitecekmiş... o zaman kızlarımız
 Şu tutundukları gayet kaba, pek mâ'nâsız
 Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden,
 Analık ilmini tahsîl edecekmiş... zâten,
 Müslümanlar o sebepten bu sefâlette imiş;
 Din için, millet için iş görecekt alçağa bak:
 Dîni pâmâl edecek, milleti Ruslaştıracak!
 Bunu Moskof da yapar, şimdi rızâ gösterelim;
 Başka bir mâ'rifetin varsa haber ver görelim!
 Al okut, Avrupa tahsîli desinler, gönder,
 Servetinden bölerek nâ-mütenâhî para ver;
 Sonra bir bak ki:Meğer karga imiş beslediğin!
 Hem nasıl karga? Değil öyle senin bellediğin!
 Sâde bir fuhşumuz eksikti, evet, Ruslardan...
 Onu ikmâl ediverdik mi, bizimdir meydan!
 Kızımın iffeti batmakta rezîlin gözüne...
 Acırım tükürge billâhi, tükürsem yüzüne!
 Demiş olsaydı eğer: “Kızlara mektep lâzım...
 Şu kadar vermelisin.” Kahrolayım kaçmazdım.
 Elverir sardığımız bunları halkın başına...

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 330-332)

Akif, kızların tahsil için Avrupa'ya gönderilmesini yanlış bulmaz. Hatta bunun için ne kadar istenirse o kadar para verilebileceğini söyler. Bu ifadeler Akif'in kadınların eğitimine ne denli önem verdiğini göstermektedir. Mehmet Akif'in karşı çıktığı Avrupa tahsili için farklı ülkelere gönderilen kızların ilerleme ve tahsil görme adına kendi değerlerini küçümseyerek bunları tamamen dışlaması ve Batı'ya tüm yönleriyle hayranlık duymasındır. Bu durumda bulunan kişileri şu mısralarıyla anlatmaktadır:

“Kadın erkek koşuyor borç ederek Avrupa'ya...

Sapa düşmekte sizin şıklara, zannım Asya!

Hakk'a tefvîz ile üç tâne yetişmiş kızını;

Taşıyanlar bile varmış buradan baldızını,

Analık ilmi için Pâris'e yüksünmeyerek...

Yük ağır, ecri de nisbetle azîm olsa gerek!

“Hani: “nâ-mahreme ben söyleyemem kızlarımın

Karımın ismini... hem öldürürüm, sorma sakın!”

Diye, tahrîr-i nüfûs istemiyen er kişiler!

Hani, göstermediler eski celâdetten eser;

Fuhşu i'lâya koşan bir sürü nâ-merd öteden,

Ne selâmlık, ne harem dinlemeyip çiğnerken!”

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 354-356)

Kadının toplumsal yaşam içerisinde etkin olarak yer alması, Batılılaşma taraftarı aydınlar tarafından modern toplum olmanın en önemli işareti olarak kabul edilmiştir. Bunun ise ancak kadının İslâmiyet'in çizdiği mahrem alandan çıkması ile mümkün olacağını savunurlar. Bazı düşünürlerin bu düşüncelerine karşı Mehmet Akif, yaşadığı dönemin birbiriyle çelişen iki düşüncesinden bahseder; bir yandan kadının yüzyıllardır içinde bulunduğu mahrem alan zorlanmaya başlanmış, bir yandan ise İslâmî kuralların gereği gibi bilinmemesinden dolayı kadın hor görülmüştür. İşte Akif eserlerinde bu iki düşünceyle savaşımaktadır.

Mehmet Akif, Batılı kadını çok kıymetli, Türk kadını ise inancından dolayı kıymetsiz gören anlayışın karşısındadır. Akif, Batı'ya karşı her alanda uyandırılmaya çalışılan hayranlık hissiyle Batı kadını da tüm yönleriyle taklit etmenin Müslüman Türk kadını için doğru olamayacağını savunmaktadır.

Akif toplumda var olan İslam dininin kadına gereken değeri vermiyor yargısının İslâmiyet'in asıl kaynaklarına inilmemesine bağlamaktadır. Bu sebepten Akif, çok evlilik, kadına şiddet, gibi kadını hor ve hakir hale düşüren davranışların İslâmiyet'e dayandırılmasına karşı çıkmıştır. Ona göre İslâmiyet kadına gereken değeri vermiştir. İslâmî kurallar gerektiği gibi uygulandığında kadın gerçek değerini bulacaktır.

Safahat'ta Yer Alan Cehalet İle İlgili Görüşler

Bilgisizlik manasına gelen cehalet, Mehmet Akif'e göre eğitimin kıymeti anlaşıldığında ancak hangi olumsuz özelliklere sahip olduğu anlaşılacak kurtulma çarelerine başvurulacak olan bir düşmandır. Akif, Safahat'ta eğitilmiş olmanın olumlu sonuçlarını çok kez anlatırken; cehaletin de zararlarını sık sık vurgulamıştır. "Akif, eğitimi bir proje olarak ortaya koyar ve ülkedeki eğitim sisteminin eksiklerini ve çarelerini yan yana zikreder. Ona göre eğitimin önündeki en büyük problem cehalettir. Mehmet Akif'in cehaletin yok edilmesi için getirdiği çözüm tabii olarak mektep ve matbuat yoluyla eğitimidir" (Gökçek, 2005, s.186). Akif'e göre cehaletten kurtulmanın yolu yalnız mektep açmak değildir. Akif için kurumun adının medrese ya da mektep olması bu anlamda onun cehalet ile savaşa ile ilgili düşüncelerini değiştirmez. Ona göre önemli olan özü kaybetmeden asrın ihtiyaçlarına cevap verecek eğitimin uygulanıp uygulanmadığıdır.

İnanan insanlar için din ve vatan en önemli kutsal değerlerdir. XX. yüzyılın başında Anadolu'da hem din hem vatan tehlikededir. Tefrikalar sebebiyle vatan parça parça olmuş, iç isyanlar, dış saldırılar had safhaya varmıştır. Dinin gerçek şekli kaybolmuş, dinden olmayan şeyler din diye kabul görmektedir. Akif'e göre tüm bunların sebebi cehalettir.

Akif'e göre "Cehaleti öldürmeden yani ortadan kaldırmadan, yakamızı düşmanlarımızın elinden kurtarmamız mümkün değildir. İnsan gibi yaşamamız önce cehaleti yenmemizle başlayacaktır" (Bakiler, 1986, s. 26). Mehmet Akif cehaletten hakiki hasım diye bahsetmektedir. Hakk'ın Sesleri adlı şiirinde bunu şu dizeleriyle anlatmaktadır:

Ey derd-i cehalet sana düşmekle bu millet
 Bir hale getirdin ki, ne din kaldı, ne namus!
 Ey sine-i İslam'a çöken kapkara kâbus,
 Ey hasm-ı hakiki, seni öldürmeli evvel:
 Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el
 (Hakkın Sesleri, s. 414)

Akif; mısralarında gerçek düşman olarak gördüğü cehaleti hem milletin hem de dinin üzerine çöken kapkara kâbus olarak anlatır. Milletin içine düştüğü durumun ve diğer ülkelere göre bizim ülkemizin geride kalmasının sebebini de cehalet olarak görür. Tüm bu kötü durumlardan kurtulmanın da cehalet denilen illetten kurtulmakla gerçekleşeceğine inanmaktadır.

Şairin yaşadığı dönemde cehalet toplumun tüm kesimlerini etkisi altına almış durumdadır. Halkın cehaletinin yanında toplumu iyiye doğruya yönlendirecek, toplumun sorunlarına çözümler bulacak aydın kesimde kesim de bu konuda üzerilerine düşeni yapmamaktadır. Hâlbuki yüzyıllarca cehaleti ortadan kaldırıp, ilimde öncü olmuş bu millet son yüzyılda bu gelişmeleri sahip olduğu fazilet ile birleştirerek ilerleyememiştir. Bu düşüncelerini Mehmet Akif şöyle dile getirmektedir:

Bir büyük milletin evladınız, oğlum, ancak,
 O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
 Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
 (Asım, s. 862)

Akif, ülkemizde olduğu gibi bir zamanlar İbn-i Sina gibi Uluğ Bey gibi büyük ilim adamları yetiştiren Buhara'nın bile, ilmin kucağına artık tek çocuk vermediğinden dert

yanmaktadır. Akif Buhara Türklerinin cehaletlerini, taassuplarını yüreği kan ağlayarak ortaya koymaktadır (Bakiler, 1986, s. 26).

O Buhara, o mübarek, o muazzam toprak
Zilletin koynuna girmiş, uyuyor müstağrak
İbn-i Sina'ları yüzlerce doğurmuş iklim
Tek çocuk vermiyor aguşuna ilmin, ne akim

...

Ya taassupları? Hiç sorma nasıl maskaraca
O uzun hırkasının yenleri yerlerde hoca

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 332-334)

Akif, şiirlerinde sık sık Müslüman toplumların içinde bulunduğu cehalet belasından bahsetmektedir. Cehalet toplumların en büyük düşmanlarından olduğu için aile hayatında da büyük problemlere yol açmaktadır. Akif, cehaletin ne denli kötü bir illet olduğunu anlattığı şiirinde cahil olan kadının aile içinde sahip olduğu hakları bilmediği için haksızlığa uğrasa bile kendini savunamadığını; erkeğin ise ailesi ile ilgili kendine düşen sorumlulukları yine cehalet sebebiyle yerine getiremediğini şöyle anlatmaktadır:

Karı dövmüş, boşamış... “emr-i ilahi” ne denir!

Bunların hepsi, emin ol ki cehalettendir.

(Köse İmam, s. 256)

Mehmet Akif, cehaletin kişilerin ve toplumların en amansız düşmanı olduğunu ifade ederken, bu durumdan mutlaka kurtulmak gerektiğini “ Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” mealindeki Zümer Suresi 9. Ayetinin mealini Hakkın Sesleri şiirinde verirken şöyle belirtmektedir:

Olmaz ya... Tabi'i... Biri insan, biri hayvan!

Öyleyse, <<cehalet>> denilen yüz karasından,

Kurtulmaya azmetmeli baştanbaşa millet.

Kâfi mi değil, yoksa bu son ders-i felaket?

(Hakkın Sesleri, s. 412)

“Tarihimizde Mehmet Akif kadar cehalete düşman şair oldukça azdır” (Bakiler, 1986, s. 25). Şiirlerinden anladığımız kadarıyla Akif’e göre milletin en büyük düşmanı cehalettir. Şiirlerinde geri kalmışlığın sebebinin cehalet ve tembellik olduğunu çok kez vurgulamaktadır. Bu mısralarında da cahil olan ile olmayanın insan ve hayvan kadar birbirinden ayrı olduğunu bu mısralarla belirtmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durumun sebebinin toplumun cehaleti ve tembelliği olduğunu söylemektedir. Şair, tüm toplumun tembellik, atalet, ümitsizlik gibi özelliklerinden kurtularak içine düşülen bu zor durumdan çıkışının da cehalet denilen yüz karasından kurtularak olabileceğine inanır. Yine mısralardaki benzetmeye yakın olarak cahil olan ile olmayanı kıyasladığı bir başka şiirinde cahil olan ile olmayanı şöyle anlatmaktadır:

Fakat cahille âlim büsbütün nisbet kabul etmez:

O bir kördür, bu lakin doğru yoldan hiç udul etmez.

(Hasbihal, s. 290)

Cahil olanla olmayanın aralarında insan ve hayvan arasındaki fark kadar büyük bir fark olduğunu mısralarında dile getiren Akif; Hasbihal adlı şiirinde de cahil kimse ile cahil olmayanın arasındaki farkın gören bir kişiyle gözleri görmeyen kişinin arasındaki fark gibi olup; kıyas kabul etmeyeceğini söylemektedir.

Ey millet, uyan! Cahilliğe kurban gidiyorsun! Diyerek; yıllarca savaşın çilesini çekmiş bu mazlum milleti her fırsatta eğitimin önemi ve cehaletin kötü sonuçları hakkında uyarın şair toplumun tüm kesimlerine ilmin ışığında yaşanan bir İslam dini fikri aşlamaya çalışmıştır. Din eğer bu şekilde anlaşılmaz ve yaşanmaz ise Akif’in yaşadığı dönem var olan anlayış gibi hurafeler, uydurmalar ve tefrikalar ile ilerlemenin önünde bir engel olarak görüleceğini belirtir ve bu durumu şöyle eleştirmektedir:

Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!

İslam’ı da <<batsın!>> diye tutmuş, yediyorsun!

Allah’tan utan! Bari bırak dini elinden...

Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen!

Lakin ne demek bizleri Allah ile iskat?
 Allah'tan utanmak da olur ilm ile... Heyhat!
 (Hakkın Sesleri, s. 414)

Dizelerinde milletin içinde bulunduğu durumun sebebinin cehalet olduğunu; cehaletin ise toplumun tüm hayatında etkili olduğunu belirtir. Dinin de bu cehaletin kurbanlarından biri olduğunu söylerken din adına yapılan türlü yanlışların da asıl sebebinin cehalet olduğu üzerinde durmaktadır. Hâlbuki Akif; gerçek İslam inancının ilmin ışığında olabileceğini söyler ve cahillik ile ilgili tüm inanış ve uygulamaları kesinlikle reddeder. Bütün dert ve felaketlerimizin sebebi cehalet olduğunu şiddetle savunan şair, cahillik yüzünden önce dinimizi yanlış anlayıp, onu bozduğumuzu; sonra zamanın ilim ve fennini takip edemeyip düşmana mağlup olduğumuzu belirtir (Düzdağ, 2006, s. 95).

Safahat'ta Yer Alan Çalışmak İle İlgili Görüşler

Sözlük anlamı bir şey için gayret göstermek, çaba ve emek sarf etmek olan çalışmayı Akif, bir amaç uğruna var olan sebeplere sarılarak gayret etmek, emek vermek ilerlemenin yolu olarak belirtir. “Kendi hayatında çalışkanlığın çarpıcı örneklerini veren Akif, çalışma konusuna özel bir önem verir. Ahlak değerlerinin en yücelerinden biri saydığı çalışma ve çalışkanlık üzerinde ısrarla durur. Ona göre bugünkü iş yarına bırakılmamalıdır, bugün yapılmalıdır. Yarına bırakılırsa o yarımlar mahşere kadar sürer... “Gözümün nuru, sakın günlerin boşa geçmesin durumun elverişliyi çalış, çünkü sonun belli değildir” demektedir. (Kavcar, 1999, s. 130).

Çalışmanın önemini, milletlerin yalnız ve ancak çalışkan olarak ileri gidebileceklerini birçok şiirinde anlatan Akif, “Fatih Camisi’nde 7 Şubat 1913’te yaptığı şu konuşma çalışmanın niçin ve nasıl önemli olduğunu göstermektedir:

“İnsan için ne bu dünyada, ne öteki dünyada kendi çalışmalarının veriminden, kendi kazancından başka şey yok. İnsan ne ekerse onu biçiyor. Ekmeden biçmek olmuyor. İşte bu

fitratın bir kanunu, Allah'ın bir kanunu, hem de Kur'an ile tebliğ edilmiş bir kanunudur” (Kabaklı, 2012, s. 173).

Ahlakçı ve yurtsever her şair gibi Mehmet Akif'in de bir ideal yeryüzü ülkesi vardır. Bu ülke, bazen en sert tenkitler, bazen öğütler çok defa umut, istek ve hayaller halinde Safahat'ın çoğu yapraklarında gülümser. Bu ülke, her şeyden önce “sa'y”in (çalışmanın) hüküm sürdüğü... Batılı ilim ile “marifet”lenmiş ama kendi milli-islami değerlerimizle “fazilet”lenmiş bir ülkedir (Kabaklı, 2012, s. 73).

Akif, ideal ülkeye ulaşmanın tek yolunun tembellik ve ümitsizliği bırakarak çalışmaya sarılmak olduğunu belirtir ve milletin bu geri kalmışlığı bırakarak, tekrar hak ettiği günlere ulaşmasının yolunun canla başla çalışmak olduğunu söyler. “Çalışmak! Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla, başlarla. Alınlar terlesin, derhal iner Allah'ın vaat ettiği rahmet, hiç hakkını almaz mı “Allah'ın yardımını hak ettim” diyen millet?” (Şengüler, 1990, s. 509).

Akif yine bu konuyu Umar mıydın adlı şiirinde şu dizelerle anlatır:

...

Fakat matem halas etmez cehennemler saran yurdu.

Cemaat intibah ister, uyanmaz gizli yaşlarla!

Çalışmak!.. Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla, başlarla

(Umar mıydın, s. 889)

Mehmet Akif'e göre insan olarak yaratılarak dünyaya gelmenin maksadının bir amaç uğruna çalışmak olduğunu, kişilerin bir gayeye sahip olmadan dünyada yaşamasının anlamsız olduğunu belirtir. Akif dünyada insana verilen ömrün insanın çalışarak kendine, yaşadığı topluma faydalı olması için bir fırsat olduğunu düşünür ve insan ömrünün çok kıymetli olduğu düşüncesini savunmaktadır. Çalışmayı insan olmanın bir özelliği olarak niteleyen şair, bunu da şu dizeleriyle anlatmaktadır:

Nedir dünyâya gelmekten garaz, gitmek midir ancak?

Velev bir anlamak hırsıyla olsun yok mu uğraşmak?

Ganîmettir hayâtın, iğtinâm et, durma erkenden,

Yarın milyonla feryâd olmasın enfâs-ı ma'dûden!
 Bu âlem imtihan meydânıdır ervâh için mâdâm,
 Demek: İnsan değilsin eylemezsen durmayıp ikdâm.
 Neden geçsin sefâletlerle, haybetlerle, ezmânın?
 Neden azmin süreksiz, yok mudur Allâh'a îmânın?
 alış, dünyâda insân ol, elindeyken henüz dünyâ;
 (Hatıralar, s. 590)

Akif'in "Seyfi Baba" şiirinde yaşlı olmasına rağmen çalışmaktan bir an bile geri durmayan bir insan tipi anlatılmaktadır. Akif, bu şiirde Seyfi Baba'nın ağzından insanın çalışmadığı durumda başına gelebilecek sıkıntılı durumları anlatmaktadır. Her yaşta çalışarak kimseye muhtaç olmamanın öneminin vurgulandığı mısralar şöyledir:

Oturup kör gibi, namerde el açmak iyi mi?
 Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:
 Dostunun yüz karası; düşmanının maskarası!
 (Seyfi Baba, s. 144)

Atalet fitratın ahkâmına mademki isyandır;
 alışsın, durmasın her kim ki da'vasında insandır.
 (Hasbihal, s. 290)

Hasbihal şiirindeki bu dizeleriyle de en büyük hasım olarak gördüğü tembelliğin insan olan hiç kimseye yakıştırmaz ve insan olmanın anlamının çalışmak, azimli olmak ve bir amaç uğruna ömrünü sürdürmek olduğunu söyler. Gelecek için çalışanların geçmiş ile oyalanmayı bırakıp, gelecek için çalışmanın gereğinden Allah'ın bile boş durmadığı vurgusu yaparak; boş durup çalışmayanların yalnız ölümler olduğunu söyler. Böylelikle çalışmayıp boş duranları ölümlere olarak nitelendirir. "Hasbihâl" şiirinde, tembel insanların dünyada gün yüzü görememelerini doğal karşılar; bu durumun dönüştürülmesi mümkün olmayan, kesin, tabii bir kanun olduğunu; insanın zamanını boşa geçirmemesi gerektiği, zira bireyi yarın neyin beklediğinin bilinmediğini aktarır" (Erol, 2012, s. 109).

Akif yine aynı şiirde üzerinde durduğu düşüncesini şöyle dile getirmektedir:

“Müsevvisler için dünyâda mahvolmak tabî’idir.

Bu bir kânûn-i fitrattır ki yok te’vîli: Kat’idir.

Sakın ey nûr-i dîdem, geçmesin beyhûde eyyâmın;

Çalış hâlin müsâidken... Bilinmez çünkü encamın.”

(Hasbihal, s. 288)

Durmamalım adlı şiirinde okuyucuyu çalışmaya teşvik eden Akif, dikkat çekici ifadelerle her insanın bir amaç uğruna yaşaması gerektiğinden bu amaç içinde çalışmaya dört elle sarılmasının gerekliliğinden bahsetmektedir:

Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!

Bunların hakkında bilmem bir bahanen var mı? Dur!

Masiva bir şey midir, boş durmuyor Halik bile:

Bak tecelli eyliyor bin şe’n-i günagün ile.

Ey, bütün dünya ve mafiha ayaktayken, yatan!

Leş misin, davranmıyorsun? Bari Allah’tan utan.

(Durmamalım, s. 64)

Akif, çalışmanın gerekliliği ve önemi konusunda; “İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.” (Necm 39) ayetini delil gösterir. Akif çalışkan olmayı Allah’a olan imanın da gereği sayar. Şaire göre kişinin imtihan olmak için geldiği bu dünyada azim ve gayretten ayrılmayarak çalışması gerektiğini anlatmaktadır.

Akif çalışmayı insan olmanın gereklerinden biri olarak tasvir eder ve ataletin insan fitratına uymayan bir davranış olduğunu belirtir. Çalışkan olmak milletlerin gayelerine ulaşarak geleceklerini inşa etmelerini sağlar. Yalnız belli bir yaş gurubu ve belli bir kesim için değil, toplumun tüm kesimi için çalışmanın önemini vurgulayan Akif, çalışmanın önündeki engelin azmi bırakıp, hüsrana ve ümitsizliğe kapılmak olduğunu söyleyerek ailede eğitimin önemini anlattığı dizelerde aşağıdaki gibi uyarıda bulunmaktadır:

Hüsrana rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;

Kendin yanacaksan bile, evladını yakma!

(Hakkın Sesleri, s. 406)

“Çeşitli görevler için bulunduğu Avrupa ülkelerinde, Batı ve Doğu’nun içinde bulunduğu durumları bunların sebeplerini çokça düşünen şair; Geçmişinde sayısız başarı ve zafer olan Doğu’nun içinde bulunduğu geri kalmışlığı düşünür ve Şark’ın tembelliği... Cehaleti, taassubu... Karşısında ruhunda fırtınalar kopar ve bunları da tüm dehşetiyle yazmaktan çekinmez” (Bakiler, 1986, s. 27). İşte bu durumu anlattığı dizeler şunlardır:

Ne gördün şarkı çok gezdin diyorlar gördüğüm yer yer
 Harab iller serilmiş hanumanlar, başsız ümmetler
 Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar
 Buruşmuş çehreler, tersiz alınlar, işlemez kollar;
 (Şark, s. 876)

Bazı çevrelerce Şark’a kayıtsız şartsız hayran, Batı’ya da amansız bir düşman gibi gösterilmeye çalışılan Akif, bu dizelerde başka hiçbir şairin yapmadığı kadar Doğu’nun çalışmayan tembel tarafını ve bunun getirdiği sonuçları çok sert eleştirmektedir.

Ülkesindeki ve farklı ülkelerde edindiği tecrübeleri ve gözlemledikleri ile çalışmanın toplumların birçok alanda ilerlemesinin de sebebi olduğunu düşünmektedir. Çalışkan olan toplumların mutlaka hak ettikleri yere ulaşacaklarını savunmaktadır. “Mehmet Akif; Fatih Kürsüsü adlı şiirinde batının çalışkanlık sonucunda ilim ve fende kazandığı başarılarından bahseder, buna karşılık çalışmadığı, marifet ve faziletle donatılmadığı için adeta Avrupa’nın sömürgesi olmuş bulunan “Şark”ı en acı tenkitlerle hırpalır” (Kabaklı, 2012, s. 73). Akif dizelerinde Şark’ın çalışmaktan uzak durumunu şöyle anlatmaktadır:

“Bakın mücahid olan Garb’a şimdi bir kere:
 Havaya hükmediyor kâni olmuyor da yere,
 Dönün de âtıl olan Şark’ı seyredin: ne geri!
 Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!
 ...
 “Zaman zaman görülen âhiret kılıklı diyar
 Cenazeden o kadar farkı olmayan canlar
 Damarda seyri belirsiz irinleşen kanlar;

Sürünmeler, geberip gitmeler, rezaletler;
 ...
 “Dilencilikle yaşar derbeder hükûmetler;
 Esaretiyle mübâhi zavallı milletler;
 Harabeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
 Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;
 Durur sular, dere olmuş akar helâlar;
 Sıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sâriler
 Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;
 Mezar mezar dolaşıp, hasta baktıran sağlar...
 Ataletin o mülevves teressübatı bütün!
 Nümune işte biziz... Görmek isteyen görsün!
 Bakın da haline, ibret alın şu memleketin!
 Nasıldın ey koca millet? Ne oldu akibetin?
 Yabancılar ediyormuş -eder ya- istikrah
 Dilenciler bile senden şerefli dir billâh
 Vakarı çoktan unuttun, hayayı kaldırdın;
 Mukaddesatı ısırдың, Huda’ya saldırdın!
 Ne hatıratına hürmet, ne ananâtını yâd;
 Deden de böyle mi yapmıştı ey sefil evlât
 ...
 Sükûn belirdi mi bir milletin hayatında
 Kalır senin gibi zillet, esaret altında
 Nedir bu meskenetin, sen de bir kımıldasana!
 Niçin kımıldamıyorsun? Niçin? Ne oldu sana?
 Niçin mi? “Çünkü bu fani hayata yok meylin!
 Onun neticesidir sa’ye varmıyorsa elin.”

(Fatih Kürsüsünde, s. 488-490-492)

Akif, ülkemizin durumunu da milletin çalışmayı bırakarak, miskinliğe kapılmasına bağlamaktadır. Çalışmayı seçen millete kendi geçmişini örnek göstererek onları çalışmaya yönlendirmeye çalışmaktadır. Kendi ülkesi ile beraber tüm Doğu’yu da çalışmayı

ümitsizliğe kapıldığı için eleştiren Akif, yine aynı şiirde kurtuluşun da tek yolunun yine çalışmak olduğunu şöyle anlatmaktadır:

Çalışma denen vefalı silah, kimin kolunda
Bulunmuyorsa, kurtulmayı ummasın sonunda.
(Fatih Kürsüsünde, s. 486)

Akif yaşadığı toplumu çok iyi gözlemleyip tespitlerde bulunmaktadır; ancak sadece tespitlerle yetinmeyip çözüm yollarını da dizelerinde okuyucuya sunmaktadır. “Senin şu halini Sa’di ne hoş hikâye eder” diye başladığı mısraları çalışmanın önemini hikâye tarzında anlattığı dizelerinde öğüt olarak okuyucuya sunmak istediği dizeleri şöyledir:

“Dolaş da yırtıcı arslan kesil behey miskin!
Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin?
Elin, kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak,
Ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak.”
(Fatih Kürsüsünde, s. 510)

Berlin Hatıraları adlı şiirde şair; Berlin ve İstanbul arasında bazı kıyaslamalara gitmiş kendi ülkesinde var olan aksaklıklardan bahsetmiş ve Bir Avrupa ülkesi olan Berlin’in bizim ülkemize göre çok ilerde olan şartlarının sebeplerini sorgulamıştır. Çalışma, gayret etme ve bilimsel gelişmeleri takip etmenin bu sebeplerden en önemlileri olduğunu tespit etmiş, bunların gerekliliğine birçok şiirinde değinmektedir.

1914 yılı itibariyle Batı’nın ilerlemiş olduğunun göstergeleri, fen ve sanatta ileri olmalarıdır; ilerlemiş olan bilimin eşyada görülen eserleridir: Büyük okyanusları yaran gemiler, dünyayı baştanbaşa dolaşan trenler, havada yükselen balonlar, düşmanlara karşı ateş kusan toplar, uçaklar, tanklar; özetle insana korku ve hayret veren eserler hep topluca çalışmanın eseridir. Zenginlik içinde yaşamalar, toplumca paylaşılan sevinçler, insanın düşünme ve belleme rahatlığına bağlı mutluluklar, hep kuvvetlenen emeller, sözü geçerli olmalar, küçülmeyen büyüklükler, sürekli ilerlemeler ve medeniyete erişmeler... (Keskin, 2005, s. 3).

Batının çalışarak elde ettiklerinin hepsi eğitime verdiği önem ile birlikte çalışmanın eseridir. Doğunun ise geri kalmışlığının sebebi ise yıllardır ilim alanındaki gelişmelerden uzak kalması ve çalışma ve gayreti bırakmasıdır. “Akif, Doğuyla Batıyı karşılaştırırken de çalışma olgusuna sık sık gönderme yapar ve Batı’nın ileri oluşunu, yere, havaya hükmedişini, üstün siyasetini, oluşturduğu bilim ve tekniği çalışkanlığına bağlar” (Aydın, 2008, s. 330).

Uzun yıllar hem bilimde hem sanatta dünyaya liderlik eden milletin evlatları çalışmayı ve gayreti bırakarak bilim ve teknolojiye geri kalmış, sonra da bu geri kalmışlığı dine bağlayarak yanlış bir tevekkül anlayışına bürünmüştür. Akif, yüce dinimize hem yaşayışı hem de ilmi yönü ile vakıf olan bir şairdir. Kuran’ı Türkçeye çeviren Akif birçok şiirinde dinimizin çalışmaya verdiği önemden bahseder. Allah çalışma ve gayretlerine göre insanlara karşılık vermektedir bu da hiçbir emek harcamadan istenilen şeyleri Allah’tan beklemenin yanlışlığını ifade eder. Yanlış kader ve tevekkül anlayışını eleştirir. Tevekkülün çalışma ile birleşince gerçekten değerli olacağını anlatmaktadır:

O i’timad ile millet bütün metalibini,
Bugün değilse, yarın çare yok halas edecek.
Mücadeleyle ile tevekkül... Ne kahraman meslek!

(Hatıralar, s. 628)

Mehmet Akif, Fatih Kürsüsü adlı şiirde çalışmayı bırakıp, tevekkül ve kader diyerek başarısızlığı ve geri kalmışlığı bunlara bağlayan başarısızlığı kabullenen kişileri sert bir dille eleştirir. Mehmet Akif şiirinde geri kalmışlığın temelinde toplum tarafından yanlış yorumlanan bazı hususlar üzerinde de durmuştur. Bunlardan biri tevekkül ve kadercilik anlayışıdır. Tevekkülün yanlış anlaşıldığını, emek harcanmadan, çalışmadan tevekkül etmenin bir şey ifade etmediğini şiirlerinde ele almıştır. İnsan kaderinin temelinde de gayret sarf etme yer almaktadır. İnsan emek harcamadan ve bir gayret içine girmeden başına gelenleri kader anlayışıyla yorumlaması doru değildir. Onca yanlış anlaşılan bu kader ve tevekkül anlayışı öyle bir hale gelmiştir ki, her şeyin nedeni olarak Tanrı’nın

görüldüğü, her şeyin sorumluluğunun Tanrı'ya havale edildiği bir evren tasarımına yol açmıştır. Akif bu tasarımı, Tanrı'ya yapılmış bir saygısızlık olarak görmekte, hatta “senin bu kopkoyu şirkin sığar mı imana? diyerek şirke bulaşmış bir zihniyetin ürünü saymaktadır. (Aydın, 2008, s. 331)

Akif, şöyle demektedir:

“Kadermiş!” öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru
Belânı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.

...

Çalış dedikçe din, çalışmadın durdun,
Onun hesabına bir çok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de “Tevekkül” sokuşturup araya
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!

...

“Demek ki: her şeyin Allah, Yanaşman, ırgadın O;
Çoluk çocuk O'na ait: Lalan, bacın, dadın O;
Denizde cenk olacakmış... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lâzımmış... Askerin, kumandanın O;
Köyün yasakçısı, şehrin de baş muhassılı (tahsildarı) O;
Tabib-i aile, eczacı... Hepsi hâsılı O.
Ya sen nesen? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu?
Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu!
Huda'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Huda;
Utanmadan da “Tevekkül” diyor bu cür'ete... Ha?

(Fatih Kürsüsünde, s. 496-498)

Çalışmadan yanlış bir tevekkül ve kader anlayışı ile başarı bekleyenlerin hüsrana uğrayacaklarını, dini manaları kesinlikle çalışmadan başarı beklemek olmayan tevekkül ve kader anlayışının cahil kimseler tarafından böyle anlaşılacak istendiğini bunun da dine zarar verdiğini vurgulamaktadır. Bu dizeler şunlardır:

Sarılmadan en ufak bir işinde esbâba,
Muvaffakiyete imkân bulur musun acaba?

Hamakatin aşılıyor hadd-i itidali, yeter!
 Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster!
 “Kader” senin dediğin yolda, dine bühtandır,
 Tevekkülün, hele hüsrân içinde hüsrandır.

...

Tevekkülün, hele, manası hiç de öyle değil.
 Yazık ki: beyni örümcekli bir yığın cahil,
 Nihayet oynayarak dine en rezil oyunu;
 Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu!

(Fatih Kürsüsünde, s. 500-504)

Akif; çalışmadan, ter dökmeden yalnızca Allah’tan isteyerek kimsenin istediğine ulaşamayacağını, gayret göstermeden Allah’tan istemenin yanlış bir dini anlayış olduğunu söylemektedir. Dinin de çalışma ve ilerleme önünde bir engel olarak gösterilmesine tamamen karşıdır. Çalışmanın önemini anlayamayan toplumların sanayi, ticaret ve ziraat gibi hayatın önemli alanlarında geri kalacağını; sürekli ilerleyen ve değişen bilim ve fende gelişmeleri takip eden bir düşünür olarak Akif, yaşanan dönemde toplumların artık ilerleyen ilim ve fenin pratik faydaları ile ticaret, sanayi, ziraat, tarım gibi alanlarda gelişip ilerleme gösterebileceğini şöyle anlatmaktadır:

“Zavallı milletin idraki tarumar olalı,
 Muhit-i ilme giren yok, diyar-ı fen kapalı;
 Sanayinin adı batmış, ticaret öylesine,
 Ziraat olsa da... Âdem nebi usulü yine!
 Hulâsa, hepsi çalışmak, yorulmak isteyecek
 Fakat çalışmak için önce şart olan: İstek.”

...

Süveysî’i açtı herif... Doğru... Neyle açtı fakat?
 Omuzlamakla mı? Heyhat! Öyle bir fenle,
 Ki bir ömür telef etmiş o fenni tahsile
 Düşünmüyor bu kopuklar ki: Müctehid geçinen
 Zamanın olacak muktedası irfanen”

(Fatih Kürsüsünde, s. 516-518-520)

Akif, toplum hayatında çalışmanın önemine her zaman inanmış ve toplumu zamanın kıymeti ve verimli zaman geçirme konusunda daima uyarmıştır. Milletinin kahvehane ve meyhane gibi zamanın boşa geçirildiği yerlerde harcanmasının ne kadar yanlış olduğunu Mahalle Kahvesi ve Meyhane adlı şiirlerinde açıkça ifade etmiştir. Toplumun büyük bir kısmının vakit geçirdiği bu mekânları Mahalle Kahvesi şiirinde toplumu geri bırakan Şark'ın harim-i katili olarak betimler. Akif halkı buralarda boş zaman geçirmek yerine ülkenin gelişip ilerleyebilmesi için toplum olarak ter dökmeye aşağıdaki dizelerle çağırmaktadır.

“Ezilmek, inlemek, yatmak sürünmek var ki, âdettir;
Ölüm dünyâda mahkûmîne en son bir sa'âdettir:
Desen bir kere "insanım!" kanan kim? Hem niçin kansın?
Hayır, hürriyetin, hakkın masûn oldukça insansın.
Bu hürriyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister:
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter.”

(Alınlar Terlemeli, s. 884)

Akif, çalışmanın önemini bilen bir şair olarak “Durmayalım” adlı şiirinde de tembel olan insanın hayattan ne beklediğine şaşmakta ve insanın çalışarak bir yerlere varabileceğini şöyle ifade etmektedir:

“Varmak istersen -diyor Sa'di- eğer bir maksada?
Tuttuğun yollar tükenmekten muarra olsa da;
Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!
Merd-i sahib-azm için neymiş uzak, neymiş yakın?
Hangi müşkil ki himmet olsun, asan olmasın?
Hangi dehşettir ki insandan hirasın olmasın?”

(Durmayalım, s. 6062)

Akif, çalışmayı dinin gereği olarak saymakta ve çalışmanın olmadığı yerde yokluğun olacağını söylemektedir. Şiir sanatını, daha çok ülkesinin ilerlemesi ve savaş yıllarında bağımsızlığını yeniden kazanması uğruna bir araç olarak kullanmış olan Mehmet Akif Ersoy, ümitsizlik, yılgınlık ve tembellik içindeki bir toplumu uyandırıp harekete geçirerek ülkenin

kurtuluşa ermesi ve kalkınması yolunda tembelliği bırakıp çalışmaya yönlendirme uğraşı içinde olmuştur.

Safahat'ta Yer Alan İlim Anlayışı, Batı Hayranlığı ve Kültüre Yabancılaşma İle İlgili

Görüşler

XX. Asır, ilim ve teknolojide gösterilen inanılmaz gelişmeler sebebiyle Batı medeniyetinin altın devri sayılabilir. Ancak, bu gelişmelere paralel olarak emperyalizmin ve sömürgeciliğin de bu dönemde güçlendiği bir gerçektir. Mehmet Akif'in de yaşadığı dönem olan Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde de bilime ve bilim adamlarına verilen değer üst düzeyde olmuştur. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren öğrenmeye, bilgiye büyük önem vermiştir. Bilimin pozitif yönünü ahlaki yönleriyle bağdaştıran Osmanlılar bilimsel faaliyette bulunmayı ahlak ve iman meselesi olarak görmüşlerdir. “Bunun en belirgin örneklerinden birisi Orhan Bey tarafından İznik'te kurulan medresedir. Bu medresede dönemin belli başlı âlimlerinin ders verdiği bilinmektedir” (Kâhya, 2003, s. 11). Akif geçmişte ilimde ve sanatta büyük adımlar atmış ve tüm cihana örnek olmuş bu şanlı milletin şimdi bir taraftan cehaletin, taassubun, ikiliğin ve taklitçiliğin geri bıraktığını, öte yandan girdiği savaşlarda Akif'in ifadesiyle medeni Avrupa ordularının yakıp yıktığını ve baştanbaşa viraneler haline getirdiğini büyük bir hüznle seyreder (Bakiler, 1986). Akif milletçe bu durumdan kurtulmanın ilmi kendimize rehber edinip, ilim ve fen alanında yetişmiş ilim adamları yetiştirmekle mümkün olacağına inanmaktadır. Bu konuda Avrupa Ülkeleri'nin de geçmişte bu zor zamanları yaşadıklarını ancak ilmi rehber edinip bilim ve teknolojide ilerleyerek karanlıklardan kurtulduklarını hatırlatmaktadır.

“Akif, yaşadığı dönemin tüm gelişmeleri yakından takip etmiş ileri görüşlü bir insandır” (Kurnaz, 1986, s. 107). Bazı çevreler tarafından “çağdışı, geri kafalı, yobaz” şeklinde gösterilmeye çalışmıştır oysaki Mehmet Akif hayatını ilim öğrenmeye ve bununla birlikte halkı aydınlatmaya adanmıştır. Eserlerinde ise birçok yerde ilmin ve çağın gereklerine

ayak uydurmanın öneminden bahsetmiştir. Mehmet Akif, ilmin doğasında merak ve araştırma olduğunu ifade ederek, bilimsel çalışmaların hayatta çok önemli bir yer kapladığından bahseder. “Deneysel bilimlere bu derin sevgi ve saygısı, Mehmet Akif’e realiteyi doğru olarak gözleme ve eserlerinde doğru olarak anlatma becerisini kazandırmıştır. Programı geniş ölçüde deneysel bilimlere dayalı böyle bir mektepte okumaktan gelen gözlem, bilgi ve düşünce birikimi, onun şahsiyetinde realiteye bağlılık çizgisinin gelişmesini kolaylaştırmış ve onu şiirimizin önde gelen gerçekçi şairlerinden biri durumuna getirmiştir” (Yılmaz, 2006, s. 30).

Şiirinde “Bu cehalet yürümez; asra bakın asr-ı ulum” (Köse İmam, s. 260) diye haykıran Akif, asrının ilim asrı olduğunun farkına varmış, bunu fark etmeyen kalabalıkları da uyarmaya, uyandırmaya çalışmıştır. Bu münasebetle aynı hususu şiirlerinde defalarca dile getirmektedir:

Hülasa milletin efradı bilgiden mahrum,

Unutmayın şunu lakin: “Zaman, zaman-ı ulum!”

(Vaiz Kürsüde, s. 528)

Aile kurumuna çok değer veren şair, devrin ilim devri olduğunu tekrarlayarak, bu bilincin ailelerce verilmesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü hakiki ilim belli bir terbiye ve olgunlaşmadan geçerek yaşayan beyinlerden doğar.

“Bu cehalet yürümez; asra bakın: Asr-ı ulûm!

Başlasın terbiyeniz, ailelerden oğlum”

(Köse İmam, s. 260)

Mehmet Akif, bilgi sahibi olmaya ve ilmi çalışma yapmaya karşı çıkanlara şiddetle bunların gerekliliğini savunur. “Ara, çalış, bilmeye uğraş, bir defa bilginin mümkün olan sınırına gelmeye gayret et” demektedir” (Akgül, 1986, s. 128). Akif, bunu da Hasbihal adlı şiirinde şöyle anlatmaktadır:

Diyor Kur’an: “Bilenler, bilmeyenler bir değil, heyhat

Nasıl yeksan olur zulmete nur, ahya ile emvat!”

Diyorlar: “İ’tiraf-ı cehl iken, tahsilin encamı,

Nedir beyhude it'ab eylemek Şehbal-i ikdamı?"
 Evet, lakin yarıp ser hadd-i malumata bir insen,
 O gayetten demek lazım ki: "Yok irfan için imkân!"
 Hakiki i'tiraf altında parlar zilli irfanın;
 Budur insanlığın manası, en son zevki vicdanın"
 (Hasbihal, s. 290)

Yukarıdaki mısralarda Akif, ilme kayıtsız kalan, ilim adamına değer vermeyen ve ilmin çağımızdaki önemini küçümseyen bir toplumun çıkmaz bir yolda olduğunu anlatmaktadır. Toplumda düşünce önderliği edecek, yönlendirmeleriyle, ilmin rehberliğinde halkın bilinçlenerek kalkınmasına yardımcı olması gereken aydın kesim bu işlevini yerine getirememiş, Batı'yı toplumun değerlerini gözetmeksizin taklit etmek gerektiğini savunmuştur. Bunun sonucunda halk ile aydın kesim birbirinden tamamen kopmuş ve halk aydın kesime olan tepkisini ilim, fen okumaya da gösterir olmuş tüm olumsuzlukları bunlara bağlamıştır. Toplumda ilim ve fen okumaya özellikle de bunların eğitimini almak için Avrupa'ya giden aydın kesime karşı bir düşmanlık gelişmiştir. Mehmet Akif ülkede ilim ve tekniğe düşmanlığın olduğundan üzüntüyle bahseder ve Süleymaniye Kürsüsünde adlı şiirinde bu husustan şu şekilde bahsetmektedir:

"Bir felaket bu gidiş... Lakin işin berbadı:
 Mütefekkir geçinenlerdeki taşkınlıktan,
 Geldi efkar-ı umumiyyeye mühlik bir zan:
 "Bu fesadın başı hep fen okumaktır" dediler;
 Onu mahvetmeye kalkıştılar artık bu sefer.
 Neye ilmin adı yok koskoca millette bugün?
 Çünkü efkâr-ı umumiyye aleyhinde bütün;
 Çünkü yerleşmek için gezdiği yerlerde funun,
 Önce gayetle büyük hürmet arar, sonra sükun,
 Asr-ı hazırda geçen fenlere sahip denecek
 Bir adam var mı yetişmiş içinizden, bir tek?
 Mütefennin tanınan üç kişinin kıymeti de,
 Münhasır anlamadan dinlemeden taklide.

(Fatih Kürsüsünde, s. 366-368)

İlmin bir yerde barınabilmesi için sevgi, saygı ve huzur ortamına ihtiyaç duyduğunu belirten Akif, bir ülkede ilmi temelin kurulması ve ilmi zihniyetin tekrar doğru şekilde oluşabilmesi için, ülkede var olduğu gibi gösteriş meraklısı, yapmacık ve taklide dayanan ilmi bir anlayış yerine kurucu ve özgün ilmi ürünler ortaya koyan bir anlayışın var olması gerektiğini belirtmektedir. Mehmet Akif özellikle ilmi çalışmaların yalnız teori boyutunda kalmayıp gerçek hayatta uygulanabilecek pratik neticeler vermesini savunmuştur. Bunun yanında toplumun önünden yürüyen aydın kesimin de milletin kültür değerlerine sahip çıkarak millet olarak ilerlemenin yollarını göstermelerinin gerektiğini belirtmektedir.

Mehmet Akif yaşadığı dönemde milletin eğitilmesini kendine vazife edinmiş gerçekçi bir mütefekkindir” (Özbek, 1988, s. 1). Akif hem Doğuyu hem de Batıyı yakından tanımaktadır. Farklı ülkelere yaptığı seyahatler özellikle batı ülkelerindeki bilim ve teknolojik gelişimini yakından takip etmesini sağlamaktadır. Ülkemizin de dört bir yerini milli mücadele ruhunu halka anlatmak için dolaşmış, insanlarla yakından görüşüp ülkenin her yerini tanıma imkânı bulmuştur. Ülkemizin ve özellikle Doğu toplumlarının geri kalmışlığının, Batı'nın bilim ve teknolojiye ilerlemesinin sebeplerini tahlil etmiş, dünyada var olan ilmi gelişmeleri millete anlatmıştır. Mehmet Akif, milletin geri kalmasını cehalet ve tembelliğe bunun yanında ülke aydınlarının bilim ve teknolojiye gelişmeleri gerektiği gibi takip edememesine bağlamaktadır. Akif'e göre milletler önce aydınları ile ilerlemeli daha sonra aydınlar toplumun ilerlemesi için milleti yönlendirmelidirler.

Batı'nın ilim ve fende ileri oluşunu takdir eden Akif'in Batı karşısındaki tavrı hiçbir zaman batıyı tamamen reddetmek olmamıştır. O, Batının bilimsel ve sanatsal yönünden yararlanmanın çağın bir zorunluluğu olduğunu sık sık vurgulamıştır. Bu konu ile ilgili Mehmet Akif, Kastamonu'da, Nasrullah Camii'ndeki vaazının bir yerinde şöyle der: "Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetteki, sanayideki terakkîleri inkâr olunur şey

değildir. Ancak insaniyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini kendilerinin maddiyattaki bu terakkileri ile ölçmek katıyen doğru değildir. Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı. Fakat kendilerine asla inanmamalı, kapılmamalıdır” (Düzdağ, 2006, s. 64).

İlerlemiş toplumların örnek alınmasının önemini anlattığı dizelerde Akif, topluma bu mısralarla yol göstermektedir:

Alınız ilmini Garb’ın, alınız san’atini,
 Veriniz hem de mesainize son sür’atini.
 Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız;
 Çünkü milliyeti yok san’atın ve ilmin; yalnız,
 İyi hatırda tutun ettiğim ihtarı demin:
 Bütün edvar-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
 Kendi “mahiyet-i ruhiye”niz olsunklavuz.
 Çünkü beyhudedir ümmid-i selamet onsuz.
 (Süleymaniye Kürsüsünde, s. 376)

Şaire göre devir ilim devri olduğu için bu konuda ileri olan milletlerden yararlanılması gerekmektedir bu sebeple Akif’e göre bilimin milleti olmaz, bilim evrenseldir. Bununla birlikte, “Batı’nın ilmine sahip olmadan yaşamak mümkün değildir. Bunun için çalışmaları hızlandırmak gerekmektedir. Her ne kadar, ilim ve sanatın milliyeti yok ise de, gelişme çağlarını yarıp geçmek için milletlerin “rûhî mahiyetleri”nin kılavuzluğu şarttır. O olmadan kurtuluş ümidi boşunadır” (Kurnaz, 1986, s. 111). Ayrıca Akif, asrın ilimlerini yeni yetişen nesle öğretirken nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini anlatır ve bunun yolunun mukaddesata saygılı olunarak, gelişmiş ileri milletlerin yalnızca ilminden yararlanmaktır. Bunu şu dizelerle anlatmaktadır:

Evet, ulûmunu asrın şebaba öğretelim
 Mukaddesata fakat çokça ihtiram edelim
 (Vaiz Kürsüde, s. 530)

Bu dizelerde Batı’nın ilim ve san’atta olan üstünlüğünü gören Akif, Batı’nın ilim ve san’attaki başarılarının takip edilerek onlara yönelmek gerektiğini belirtir. Batı’yı birçok

yönden eleştiren ve Batı'nın yalnız ilim ve san'atta örnek alınmasını savunur. Topçu (1998, s. 46, 47) 'ya göre Batı'nın ilim ve irfanını alacak yerde, madde ve cinsiyet hayatında yaşattığı cazibeye çabucak teslim olduk. Esasen taklit kötü ve tehlikeli bir yenileşme usulüdür; benliği kaybettiricidir. İnkılâbımızın aşısını yine kendi mazimizden almalıyız. Bizzat bu temelleri sağlamlaştırmakla işe başlamalıyız. Bir milletin varlığı yabancı temeller üzerine kurulamaz. Akif de bu konuda düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

“Sade garbın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç senelik ilmi sık elden edinin.
Fen diyarında sızan na-mütenahi pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nafi' suları.
Aynı menba'ları ihya için artık burada
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.”

(Asım, s. 864-865)

Mehmet Akif bu mısralarda Asım'a verdiği bu öğütlerle aslında tüm Türk milletine ve özellikle de yeni yetişen nesle ilmi gelişmeleri uzun yıllardır takip edemeyip geri kalmış bulunan bu milletin çok hızlı biçimde ilmi gelişmeleri öğrenerek bunları memleketin ilerleyip kalkınmasında kullanması gerektiğini öğütlemektedir. Yalnız ilim ve fende ilerlemenin toplumların kalkınmasında yeterli olmadığını düşünen Akif, bir milletin yükselmesi için iki kudrete ihtiyaç olduğunu söyler. Bunlar marifet ve fazilettir. Marifet milletin maddi refahını arttıracak teknik ve ilimdir. Fazilet ise o milletin kültür değerleridir. Kültür bir milletin yaşama tarzıdır. Kültür bir milletin dil, din, tarih, güzel sanatlar, gelenek ve göreneklerinin hepsidir. Bir milletin kültür değerleri o milletin medeniyetini oluşturur. Bu iki kaynak olmadan kalkınma olmaz (Bakiler, 1986, s. 37, 38). Bu hususta şöyle demektedir:

Çünkü milletlerin ikbali için evladım
Marifet, bir de fazilet... iki kudret lazım
Marifet ilkin ahaliye saadet verecek
Bütün esbabı taşır sonra fazilet gelerek

O birikmiş duran esbabı alır, memleketin
 Hayr-ı ilasına tahsis ile sarf etmek için
 Marifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer
 Tek fazilette ali edemez zaafa düşer.

(Asım, s. 862)

Safahat'ta bir ilim diyarı olarak gösterilen Batı ile ilişkilerimizin nasıl olması gerektiği üzerinde durulurken, Batı'nın çalışkanlığı, Batı medeniyetinin güzellikleri yanında çirkinlikleri, Batı'nın çifte standart uygulamaları ve maddi açıdan zenginliği ile ilim ve sanayideki üstünlüğü gözler önüne serilmektedir. (Dursun, 2003)

Giden birer avuç olsun getirse memlekete
 Döner muhitimiz elbet muhit-i ma'rifete
 Kucak kucak taşıyor olmadık mesaviyi,
 Beğenmesek “medeniyet!” diyor, inandık iyi!
 “Ne var, biraz da ma'arif getirmiş olsa...” desek.
 Emin olun size “hamallık etmedim!” derdi.

(Fatih Kürsüsünde, s. 546)

Bu dizelerde Akif, Batı'nın ilim ile ilgili gelişmelerinin ülkemize getirilmesini beklemektedir. Şaire göre; ilimde, fende, edebiyatta, sanayide özellikle de teknik alanda Batı'nın ileri olduğu inkâr edilmeyecek bir gerçektir. Nitekim Akif, Fatih Kürsüsünde adlı şiirinde şöyle belirtmektedir:

Bakın mücahid olan Garb'a şimdi bir kere
 Havaya hükmediyor kani olmuyor da yere.

(Fatih Kürsüsünde, s. 488)

“Avrupa medeniyetinin ilim ve sanatı “marifet” olarak Batı'dan alınacak; fakat Avrupa'nın kötülüklerinden “fazilet” ile uzak durulacaktır. Fazilet ise, gerçek İslâm'ın içinde mevcuttur: Ahlâk, çalışma ve azim. Müslümanların, İslâm'ın bu özelliklerine kavuşmaları için “ilmi” bir inkılâp şarttır” (Yılmaz, 2003, s. 331).

“Akif, eserlerinde Doğu’nun geçmişine ait övünülecek şanlı tablolarını anlatmış, yaşadığı dönemde Doğu’nun içinde bulunduğu durumu ve eksik olduğu noktaları da anlatmaktan geri durmamıştır. Akif’e göre bu eksikliklerden en önemlisi geçmişteki onca fazilet ve büyüklüğüne rağmen Doğu’nun içinde bulunduğu durumda olmasında hiç şüphesiz toplumları hâkim konumda tutan ilim ve fenden mahrum oluşun, gittikçe cehalet içinde kalışın önemli payı vardır” (Gür, 1997, s. 33, 34). Mehmet Akif aşağıdaki mısralarıyla bu gerçeğin altını çizmektedir:

Bizler, edvar-ı faziletleri cidden parlak,
 Bir büyük milletin evladınız, oğlum, ancak,
 O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
 Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
 Bünyevi kudreti günden güne mefluc olarak,
 Bir düşünüş düştü ki: Davransa da sarsak sarsak.
 Garb’ın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm
 Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrum.”

(Asım, s. 862)

Mehmet Akif yaşadığı toplumun yanında tüm İslam coğrafyasını da gözlemleyerek buralarda yaşanan eksiklikleri açıkça dile getirmektedir. Akif’e göre Doğu dünyası cehalet, tefrika, ümitsizlik, batıl inanç, halkla aydınının ters düşmesi, tembellik, yanlış tevekkül, kader anlayışı ve kendi kültür değerlerinden uzaklaşma gibi sebeplerden dolayı geri kalmıştır. İlerlemesinin yolu da ümitsizliği terk ederek Batının ilmi gelişmelerini kendi öz benliğinden ayrılmadan takip etmesiyle, gayret ve çalışmayla olacaktır. Farklı karakterlerin ağzından dünyanın farklı ülkelerinin bilimsel gelişmelere olan bakış açısını, bunun olumlu ve olumsuz yönlerini milletine anlatma çabası içindedir. Akif, Süleymaniye kürsünde vaizin ağzından, gözlemlediği Doğu’yu şöyle betimlemektedir:

“Dönün de atıl olan Şarkı seyredin: Ne geri!
 Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!

...

Zaman zaman görülen âhîret kılıklı diyar;
 Cenâzeden o kadar farkı olmayan canlar;
 Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;
 Sürünmeler, geberip gitmeler, rezâletler;

...

Dilencilikle yaşar derbeder hükümetler;
 Esâretiyle mübâhî zavallı milletler;
 Harâbeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
 Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;
 Durur sular, dere olmuş helâ-yı carîler;
 Sıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sârîfer;
 Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;
 Mezar mezar dolaşıp, hasta baktıran sağlar...
 Atâletin o mülevves teressübâtı bütün!
 Nümûne işte biziz... Görmek isteyen görsün!
 Bakın da haline, ibret alın şu memleketin!
 Nasıldın ey koca millet? Ne oldu âkibetin?
 Yabancılar ediyormuş -eder ya- istikrâh
 Dilenciler bile senden şerefli dir billâh.
 Vakaarı çoktan unuttun, hayâyı kaldırdın;
 Mukaddesâtı ısırđın, Hudâ'ya saldırdın!
 Ne hatıratına hürmet, ne ananâtını yâd;
 Deden de böyle mi yapmıştı ey sefil evlât.”

(Vaiz Kürsüde, s. 488-490-492)

İlim ve fende ilerlemiş olan ülkelerin yanında milletimizin geri kalışına çok üzölen Mehmet Akif Ersoy, tarihimizden bazı olayları örnek vererek okurlara atalarının mirasına sahip çıkmaları gerektiğini anlatır. Ona göre tarihimizdeki övünç verici ilmî gelişmeler atalarımızın ilme verdikleri önemden kaynaklanmaktadır. Şu dizelerle bunu anlatmaktadır:

“Kamer hesâbı, güneş devri, sonra, miladi,
 Deyip de üç yılı ezber bilen zeki millet,
 Durur mu hiç yalnız bir sa'atle durmaz evet!”

...

“Oyup sıçan gibi her dört adımda bir kemeri,
 Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri
 Hayır, deden sana, bak hastahaneler yapmış!
 Yanında Mekteb-i Tıbbiye’ler, neler yapmış!
 Şu gördüğün kocaman kütle yok mu Dârü’t-Tıb.”

(Fatih Kürsüsünde, s. 450-456)

Geçmişte ecdadın eğitim ve ilim adına yaptıklarıyla övünen ve bunların bugün bile etkilerinin görüldüğünü belirten Akif, rotasını içinde yaşadığı döneme çevirdiğinde geçmişte yaşananın ve şuan olmasını arzuladığı durumun tam tersiyle karşılaşır. Geçmişte külliyeler inşa etmiş olan ecdadın aksine millet şimdi miskinlik yuvası kahvehanelerde vakit öldürmektedir. Bu durumdan bir hayli üzüntü duyan şair, geçmişe büyük bir özlem duymaktadır.

Batı karşısında kendi kültür değerlerinden koparak, kendi kültür değerlerine hor bakan, sonra ilimde, teknikte, sanatta geri kalan Doğu’yu kalkındırmak için marifet ve fazilet kaynaklarından yararlanmak gerekmektedir. Çünkü Akif’e göre yarının ilmi atomla uğraşacak dereceye kadar ilerleyecektir. Bu sebeple bir an önce bu çağa hazırlanmak gerekmektedir. İleriki yıllarda bir ilmi gelişme olarak ortaya çıkan atom ile ilgili yapılan çalışma ve buluşlardan Mehmet Akif’in uzun yıllar önce bahsetmesi çok dikkat çekicidir. İşte bu dikkat çekici gerçeği Akif şu mısralarla dile getirmektedir:

Yarının ilmi nedir halbu ki? Gayet müthiş
 “Maddenin kudreti zerriyesi” uğraştığı iş.
 O yaman kudrete hâkim olabilsem diyerek,
 Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek,
 Onu bir buldu mu, artık bu zemin başka zemin
 Çünkü bir damla kömürden edecekler temin
 Öyle milyonla değil, na mütenahi kudret...
 İbret al kendi sözünden, aman oğlum gayret.

(Asım, s. 866)

Şiirlerinde Mehmet Akif, bilim adamlarının ilmî gerçekleri yanlış anlayışını, bazı bilinenlerin ise noksanlıklarla oluştuğunu görerek bu durumu zihinlere resmeder. Mehmet Akif içinde bulunduğu devirde tembelliğin toplumun üstüne sinmesine dikkat çekerek hizmet veren bilimsel kurumların da ataların gayretiyle yapıldığını vurgulamaktadır. İlime bu denli katkı sağlamış olan geçmiş neslin torunlarının ise bilimi kullanmadığı gibi geliştirme gayreti içinde bulunmadıklarından söz eder. Bunu anlatımı desteklemek için Akif, milletin çağın gelişmelerine uzak olmaktan hiç rahatsızlık duymadan kahvehane ve meyhane gibi vakit öldüren yerleri şiirleriyle sert bir şekilde eleştirir. Mahalle Kahvesi ve Meyhane şiirlerinde bu eleştiriler açıkça görülmektedir. Yukarıdaki şiirde ise kahvehane ve geçmişte yapılan tıbbiye ve hastane kavramlarıyla şair, halkın eğitime ve ilme verdiği önemin değiştiğini vurgular. Şair, toplumun geldiği noktayı ifade etmektedir.

Akif, geçmişte ilim önderliği yapmış olan Doğunun uzun süredir, bilimsel gelişmeleri önemsemeyip, takip etmemesinin, hem tarıma hem de sanayinin gelişmesine ket vurduğunun bilincindedir. Bir diğer deyişle, bilime dayalı uygarlığı ve bilimin pratik yararını kavramıştır. Kuşkusuz bu kavrayışta, Berlin deneyimi ve orada gözlemlediği bilim ve teknolojiye dayalı uygarlık güçlü bir rol üstlenmiştir. Bunları şu mısralarıyla anlatmaktadır:

Muhît-i ilme giren yok, diyâr-ı fen kapalı;
 Sanâyi'in adı batmış, ticâret öylesine,
 Zira'at olsa da... Âdem nebi usûlü yine!
 Hulâsa, hepsi çalışmak, yorulmak isteyecek.
 Fakat çalışmak için önce şart olan: İstek.
 O yoksa hangi vesîleyle biz ilerleyelim?
 Sıkıntımız mütefennin, üzüntüsüz âlim.”

(Fatih Kürsüsünde, s. 516)

Akif sert bir dille eleştirdiği Doğu'nun bulunduğu duruma düşmesinin sebeplerini farklı şiirlerinde anlatmaktadır bunun en önemli sebebinin de ilmi gelişmelerden uzaklaşmak olduğunu düşünmektedir. Şair bunları anlatırken yıllarca dünyanın en önde gelen ilim

adamlarını yetiştiren medreselerin Doğu'ya ait olduğunu bunların uzun yıllar boyunca ilim ve fende önderlik yapan kurumlar olduklarını üzüntü içinde hatırlar bunu şöyle anlatmaktadır:

O Buhârâ, o mübârek o muazzam toprak;
 Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak!
 İbn-i Sînâ'ları yüzlerce doğurmuş iklim,
 Tek çocuk vermiyor âğuşuna ilmin, ne akîm!
 O rasad-hâne-i dünyâ, o Semerkand bile;
 Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle:
 Ay tutulmuş, "Kovalım şeytanı kalkın!" diyerek,
 Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!
 Bu havâlîde cehâlet ne kadar çoksa, nifâk,
 Daha salgın, daha dehşetli... Umûmen ahlâk
 -Pek bozuk" az gelecek -nâmütenâhî düşkün!
 Öyle murdârını görmekte ki insan fuhşün;
 (Süleymaniye Kürsüsünde, s. 332-334)

O dönem ilim merkezlerinden olan medreselerin gerektiği gibi işlevini yerine getirmediğini, İbn-i Sina gibi dünyaca ünlü bilim adamlarını yetiştiren bu merkezlerin artık cahillik inanışları olan hurafelerle anıldığını, cehalet sonucu ortaya çıkan olumsuzlukların artık buralarda kol gezdiğini, geçmişte ilim merkezleri olarak anılan bu yerlerin artı ülkelerin ilerlemesine hiçbir katkı sağlamadığını belirtmektedir. Orta Asya ve Türkistan ziyaretleri sırasında gözlemledikleri şairi üzmüş ve geçmişe dair düşünme isteği uyandırmıştır. İbn-i Sinaları, İmam Buhari gibi binlercesini bağrında çıkararak bu topraklardaki cehalet, ahlaksızlık ve hurafeler Akif'i derinden etkilemiştir.

Akif, yine Süleymaniye Kürsüsünde şiirinde Vaizin ağzından yine Doğu'nun bilim ve teknolojiye geri kalma sebeplerini anlatmaktadır. Şiirde vaiz Hindistan ziyareti sonrasında İngiltere'de ilim tahsil etmiş olan Hindistanlı Müslüman gençlerle konuşur. Bu gençler Doğu'nun Batı'ya göre ilim ve fende geri kalmışlığını; toplumu fikir ve yazılarıyla aydınlatarak, topluma yön vermesi gereken aydın kesimin ilim ve fende gelişmeleri

gerektiği gibi takip etmeyip çağın ilmine sahip olmamalarına bağlamaktadır. Hâlbuki Doğu İslam dinine mensuptur ve İslam dini çalışmayı, okumayı emreden bir dindir. Bu sebeple bu dine inanan milletlerin daha çalışkan ve daha ileri olmaları gerektiğini düşünür. Bunu da şöyle anlatmaktadır.

Şunu öğretti ki İngiltere tahsili bana:
Milletin, memleketin böyle sefil olmasına
Bir sebep varsa, havassın geriden bakmasıdır...
Yoksa Şark'ın bu zeki unsuru her feyzi alır.
(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 344)

Akif, milletin ilim ve fende geri kalmışlığının sonlandırmak ve bilimin pratik faydasını kavrayarak gerekli olan bilimsel gelişmelere sahip olmak için Batı'nı ilmi ve teknolojik gelişmelerinden faydalanılmasını önerir. Ancak bunu yaparken de kendi değerlerinden uzaklaşmasını eleştirir. “Ona göre dilden, dinden, sanattan kılık kıyafete kadar her alanda ‘biz dahi yaptık’ taklitçiliği ile varılacak sonuç her yerde ve her alanda tükenmişlik, keşmekeş, kargaşa ve ikilikten ibarettir. Kör taklit ne kadar övülürse övülsün, bu korkunç sonucu güzel göstermeye yetmez” (Çakan, 2006, s. 131, 132).

Akif çağdaş bilimin ışığında ilerlemeyi hedef gösterirken bunu kendinin de hem ilmi hem de yaşayış olarak hâkim olduğu İslam dini çerçevesine oturtmak istemektedir. Bu sebeple dini ilerlemenin önünde bir engel olarak görenleri çok sert şekilde eleştirmektedir:

Mütefekkirleriniz anlamıyor sanırım,
Ki çemenzar-ı terakkide atılmış her adım,
Değişir büsbütün akvama, cema'ate göre;
Başka bir kavmin izinden yürümek, çok kere,
Adeta muhlik olur; sonra ne var, her millet,
Gözetir seyr-i tekâmülde birer ayrı cihet
(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 370)

Her milletin kendine has özellikleri ve değerleri vardır. Bunlar o milletin kültürünü oluşturur. Milletler kendi kültürel değerlerine sahip çıkarak asrın ilim ve teknolojilerindeki

gelişmeleri takip ederlerse ilerleyebilirler. Başka ülkelerin izinden kendi değerlerini yok sayarak giden toplumlar için bu ilerleme değil bir yıkım olacaktır. Mehmet Akif Süleymaniye Kürsüsünde şiirinde ilim ve fende gelişmiş ülkelerin sadece gelişmiş yönlerinin örnek alınması gerektiğini savunur ve bunun en güzel örneğini Japonların kendi değerlerinden ayrılmayarak ilim ve teknolojiye ne kadar ileri gittiklerini şu mısralarıyla anlatmaktadır:

Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle
O da sâhiplerinin lâhik olan izniyle.
(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 340)

Batı'nın yalnız ilminden yararlanıp kendi toplumunun değerlerinden uzaklaşmadan yalnızca batının ilmi gelişmelerinden yararlanan bir millet olması sebebiyle Süleymaniye Kürsüsü adlı şiirde Japonya çok önemli bir yer tutar. Şiirde Abdürreşid Efendi karakteri hayatının son on yılını burada geçirecek kadar bu ülkeyi sevmektedir. "Japonlar"ın göstermiş oldukları teknolojik gelişmenin örnek alınması gerektiğinden bahseder. Japonlar Avrupa medeniyetini cahilce ve hayranlıkla taklit ederek yükselmemişlerdir. Kendi milli ve manevi değerlerine bağlı kalarak Avrupa'dan aldıkları teknoloji ile yüksek bir medeniyet seviyesine çıkmışlardır (Kırkıl, 2012, s. 90).

Sorunuz, şimdi, Japonlar da nasıl millettir?
Onu tasvîre zafer yâb olamam, hayrettir.
Şu kadar söyleyeyim: Dîn-i mübînin orada,
Rûh-i feyyâzı yayılmış, yalnız çekli Buda
Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efrâdı bugün,
Müslümanlık'taki erkânı siyânette ferîd;
Müslüman denmek için eksiği ancak tevhîd.
Doğruluk ahde vefâ, va'de sadâkat, şefkat;
Âcizin hakkını i'lâya samîmî gayret;
En ufak şeyle kanâ'at, çoğa kudret varken,
Yine ifrât ile vermek, veren eller darken;
Kimsenin ırzına, nâmûsuna yan bakmıyarak

Yedi kat ellerin evlâdını kardeş tanımak;
 Öleceksin!“ denilen noktada merdâne sebat;
 Yeri gelsin, gülerek oynıyarak terk-i hayat;
 İhtirâsât-ı husûsiyyeyi söyletmiyerek
 Nef -i şahsîyi umûmun kine kurbân etmek
 Daha bunlar gibi çok nâdire gördüm orada...
 (Süleymaniye Kürsüsünde, s. 338-340)

Akif; Japonların ilim ve teknolojiye ilerlemelerken kendi kültürlerine bu kadar bağlı olmalarının sebebinin Batı'nın ilerleyen ilmini alırken kendi kültürel değerlerine sahip çıkmak olduğunu söylemektedir:

Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle...
 ...
 Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!
 Garb'ın eşyâsı, eğer kıymeti hâizse yürür;
 Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür!
 Müslümanlık sanırım parlıyacaktır orada;
 Sâde Osmanlıların gayreti lâzım arada
 Misyonerler, gece gündüz yeri devretmedeler,
 Ulemâ vahy-i İlâhîyi mi bilmem, bekler?
 (Süleymaniye Kürsüsünde, s. 340)

Akif'in o yıllarda üstünde önemle durduğu toplumların kalkınmasında çağın ilmi gelişmelerine sahip olmanın önemi, günümüzde de gerçekliğini aynen korumaktadır. Akif'in yaşadığı dönemde yaptığı bu tespitler ve çözüm önerilerinin günümüze dahi ışık tuttuğu düşünülürse Akif'in ne denli ileri görüşlü büyük bir fikir adamı olduğu anlaşılabilir olacaktır.

Safahat'ta Yer Alan Aydınlar ile İlgili Görüşler

Aydın, eski Osmanlıca deyimiyile münnevver; Arapça “nur” dan gelen bu kelime daha akılcı, daha insancıl ve herkes için daha iyi bir toplum düzenine ulaşabilmesi için bu hedefin önündeki engellerin aşılması yolunda yapılması gerekenleri saptayan, bunları inceleyen, onların savaşını veren ve yaşamını büyük ölçüde buna göre uyumlaştıran kişidir. TDK

sözlüğünde: Kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli (kimse), münevver, entelektüel olarak tanımı yapılan aydının özelliğini anlatırken Mehmet Akif ülkenin ilerlemesinin, toplumun cehaletten uzaklaşarak çağın gereksinimlerine ayak uydurmasını yine toplumun önünden yürüyen insanlar ile olacağına inanmaktadır. İşte toplumun bu kesimini aydın olarak nitelendirir. Hangi zümreden olursa olsun toplumu daha iyiye ve doğruya yönlendiren insandır aydın olanlar.

Bir ülkenin ilerleyip kalkınmış ülkelerden olmasında da; çalışmayı bırakıp cehalet içinde yaşayarak geri kalmasında da aydın kesimin büyük rolü vardır. Akif'e göre milletin birçok alanda geri kalış nedenlerinden birisi yüksek tabakanın halka üstten bakması ve aydınlarla halk arasındaki var olan uçurumdur. Mehmet Akif'e göre eğer halk, önde giden aydınını kendinden bilir ve onunla zihnen anlaşabilirse, yapılan yenilik ve hareketler çabuk gelişir. Halk kendisinden olanı veya kendine yakın hissettiğini benimser Mehmet Akif bu konuyu anlattığı dizeleri şöyledir:

“Sizde erbâb-ı tefekkürle âvâmın arası
Pek açık, işte budur bence vücûdun yarası.
Millet in beyni sayarsak mütefekkir kısmı,
Bilmemiz lazım olur halkı da elbet cismi.
Bir cemaat ki dimağında dönen hissiyat,
Cismin a'sabına gelmez, durur aheng-i hayat;
Felcin a'razını göstermeye başlar a'za.
Böyle bir bünye için vermeli her hükme rıza.”

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 364)

Akif, insan vücudunun uzuvlarına benzettiği aydın kesim ve halkı anlatırken, bir vücudun beynini aydınlar, diğer bölümlerini ise halk olarak görür ve düşünen kesimde oluşan duygu ve düşünceler vücudun diğer bölümlerine ulaşamazsa o bünyede felç benzeri belirtiler olmaya başlar diye benzetme yaptığı aydın kesimin halka birçok konuda rehberlik görevini yerine getirmediğinde tüm toplumda oluşabilecek aksaklıkları anlatır. Akif, aydınlar ve halk

arasında oluşan bu duygu ve düşünce farklılığının toplum hayatında büyük aksaklıklara sebep olacağına bunun da ülkenin geleceği adına çok olumsuz sonuçlar doğuracağına inanmaktadır. Akif o dönem aydın kesimin ve halkın düşüncelerinin birbirinden çok ayrı olduğunu bu ayırımında sonuç olarak halkta yenilik ve gelişmelere karşı olumsuz bir zan oluşturduğunu anlatmaktadır. Bu konudaki dizeleri şöyledir:

Mütefekkir geçinenler ne diyor sizde bakın:

“Medeniyette tealisi umumen Şark’ın,
Yalnız bir yolu ta’kib ederek kabildir;
Başka yollara selamet gözeten gafildir.
Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı,
Aynı izden sağa, yahut sola hiç sapmamalı.
Garb’ın efkarını mal etmeli Şark’ın beyni;
Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; ya’ni:
İçtimai, edebi, hasılı her mes’elede,
Garb’ı taklid edemezsek, ne desek beyhude.
Bir de din bağınyı kaldırmalı, zira o bela,
Bütün esbab-ı terakkimize engel hala.

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 364-366)

Akif aydınlar ve halk arasındaki duygu ve düşünce bağlarını kopuk olmasının sebebinin her iki kesimin de Batı’yı taklit etme ve dine bakış açıları anlamında çok farklı olduğundan kaynaklandığını savunmaktadır. Bu dizelerde dönemin aydınlarının ilerlemenin yolunu Batı’yı tüm yönleriyle taklit etmek olarak göstermesi ve dini, ilerlemenin önünde bir engel olarak görüp bundan kurtulmak gerektiğini savunduklarını belirtmektedir. Bunun aksine halk da aydınların tam tersi gibi düşünmektedir. Bu düşünceleri de Akif, şu mısralarla anlatmaktadır:

Gelelim şimdi, ne merkezde avamın hissi...
Şüphe yoktur ki tamamıyla bu fikrin aksi:
Görenek neyse, onun hükmüne münkad olarak,
Garb’ın efkarını, asarını düşman tanımak;

Yenilik namına vahy inse kabul eylememek.

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 366)

Halkın konu ile ilgili düşüncelerini anlattığı bu mısralarda Akif, halkın kendi gelenek ve göreneklerine sahip çıkarak, Batı'nın taklit edilmesine tamamen karşı çıktığını bunun da aydın kesime karşı tepkiye sebep olduğunu belirtir, öyle ki halk ve aydınlar arasında nefrete varan duyguların geliştiğini ifade eder. Bunun neticesinde de halk kendine yol göstermesi gereken aydın kesimin her dediğinin tersini yapmaya başlamıştır. Akif dizelerinde bu konuyu şöyle anlatmaktadır:

Mütefekkirleriniz tuttuğu yanlış izde,
Öyle saplandı ki aldırmadı bir başkasına.

...

Açılıp gitgide artık iki hizbin arası,
Pek tabi'i olarak geldi nizam sırası.
Yıldırımlar gibi indikçe "beyin"den şiddet,
Bir yanardağ gibi fişkırdı "yürek"ten nefret.
Öyle müthiş ki husumet: Mütefekkir tabaka,
Her ne söylese fena gelmede artık halka;
Hem onun zıddını yapmak ebedi mu'tadı.

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 366)

Akif halk ile aydınlar arasına oluşan bu birbirine zıt düşünce ve yaşama biçiminin en olumsuz sonucunun toplumda ilim ve fen okumaya karşı çok olumsuz bir bakış açısının oluşması olduğunu belirtir. Aydın kesimin halkın düşünce yapısına ve yaşam biçimine bu denli zıt görüşleri ifade etmesi ile Avrupa'da tahsil görmüş, ilim ve fende gelişmeleri takip ettiğini savunan aydınların milletin değerlerinden bu kadar uzaklaşmalarının sebeplerini halk ilim tahsil etmeye ve fen okumaya bağlamış ve çok yanlış bir zanna kapılmıştır. Akif bunu şiirde şöyle anlatmaktadır:

Mütefekkir geçinenlerdeki taşkınlıktan,
Geldi efkâr-ı umumiyeye muhlik bir zan:
"Bu fesadın başı hep fen okumaktır." dediler;

Onu mahvetmeye kalkıştılar artık bu sefer.

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 366)

Mehmet Akif, halk ile aydınlar arasında oluşan bu uçurumun kapanması için iki kesim arasında düşünce birliğinin olması gerektiğini savunur. Eğer düşünce birliği sağlanıp aydınlar ve halk barışmazlarsa bu halk için çok olumsuz sonuçlar ortaya çıkaracaktır çünkü milletlerin ilerleyebilmesi için mutlaka bir rehber ihtiyaçları vardır, bu rehberler de ülkenin aydınlarıdır. Akif aydınların ilerleme ve Batı'yı taklit etme konusundaki yanlışlarını ortaya koyarak onlara uyarı niteliği taşıyan şu dizeleri kaleme almaktadır:

Mütefekkirleriniz anlamıyorlar sanırım,
 Ki çemenzar-ı terakkide atılmış her adım,
 Değişir büsbütün akvama, cema'ate göre,
 Başka bir kavmin izinden yürümek, çok kere,
 Adeta mühlik olur; sonra ne var, her millet,
 Gözetir seyr-i tekâmülde birer ayrı cihet.

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 370)

Akif'e göre, aydınların en büyük görevlerinden birisi kendi milletlerinin "mahiyetini" ya da kültürünü kavrayıp ona uygun bir gelişme programı hazırlamaktır. Mehmet Akif, kendimizi Avrupa medeniyetine uydurmak yerine, o medeniyetten kendi kültür yapımız doğrultusunda yararlanmamız gerektiğini savunur. Bu işlemi gerçekleştirirken de asla kuru bir taklit yolu izlemememiz gerektiğini tembihlemektedir.

Bir de hatırlamıyorlar ki, umûmen beşerin,
 Daima koştığı son maksada yükselmek için;
 Tutacak silsile akvâma değildir hep bir;
 Belki her millet için ancak o "mâhiyyet"tir,
 Ki kopar kendisinin rûh-i umûmîsinden.
 Şimdi, bir kavmin içinden mütefekkir geçinen
 Zümre evvelce bu "mâhiyyet"i takdir ederek,
 Sonra kaç safhası mevcûd ise tenvîr ederek

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 370)

Batı'nın tüm yönleriyle taklit edilmesini savunan aydınlara bir cevap niteliğinde olan bu dizelerde ilerleme yolunda atılacak adımların toplumların özelliklerine göre değişeceğini, toplumun değerlerine saygılı olunarak gelişmiş ülkelerin özelliklerinin örnek alınabileceğini anlatmaktadır. Yine dini ilerlemenin önünde kaldırılması gereken bir engel olarak gören aydınların İslam dininin çalışmayı ve ilerlemeyi ilahi bir düstur olarak gören yapısını anlayamadıklarını düşünmektedir ve şöyle seslenmektedir:

Mütefekkirleriniz dini de hiç anlamamış;
 Ruh-i İslam'ı telakkileri gayet yanlış.
 Sanıyorlar ki: Terakkiye tahammül edemez,
 Asrın asar-ı kemaliyle tekâmül edemez,
 Bilmiyorlar ki: Ulumun ezeli dayesidir,
 Beşerin bir gün olup yükselecek payesidir.
 (Süleymaniye Kürsüsünde, s. 372)

Akif, aydın kesimin İslam dinini bilmemelerinden kaynaklanan bu düşüncelerin tam tersi olarak dinin; ilimleri eskiden beri besleyen ve insanlığın ulaşabileceği en yüksek derece olduğunu anlatır. Akif şiirinde, Hindistan ziyareti sonrasında İngiltere'de ilim tahsil etmiş olan Hindistanlı Müslüman gençlerle konuşur. Bu gençler Doğu'nu geri kalmışlığını toplumu fikir ve yazılarıyla aydınlatarak, topluma yön veren aydın kesimin gerektiği gibi olayları değerlendirerek milleti bilinçlendirmediğini, hatta aydın diye adlandırılan zümrenin kendisinin bile cehalet içinde olduğunu söyler. Hâlbuki Doğu İslam dinine mensuptur ve İslam dini çalışmayı, okumayı emreden bir dindir. Aydınların halktan kopuk olduğunu ve bu sebeple de halkın ilerlemesine katkı sağlayamadığını düşünür. Bu sebeple bu dine inanan milletlerin daha çalışkan ve daha ileri olmaları gerektiğini düşünmektedir.

Eğer bir toplumda aydın olanlar, milletin güvenini kazanıp daha sonra da halkı cehaletin zararlarını anlatarak cehaletten kurtulmak için ikna etmeyi kabul ederlerse ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılar sona erecektir. "Akif'e göre önce aydınlar halka yaklaşacak,

halkın kendilerine güvenmesini sağlayacak ve onlara doğru çözüm yolları sunacaktır” (Özer, 1986, s. 197). Akif, bu konudaki düşüncelerini şöyle anlatmaktadır:

Şunu öğretti ki İngiltere tahsili bana:
Milletin, memleketin böyle sefil olmasına
Bir sebep varsa, havassın geriden bakmasıdır...
Yoksa Şark’ın bu zeki unsuru her feyzi alır.

...

Daha yüksek mi aceb Şark’ı ezen fitratlar
Kabiliyetçe? Hayır, ben buna asla kanmam,
Adam ister, yalnız, etmeye bir kavmi adam!
“Doğru yol işte budur, gel” diye sen bir yürü de,
O zaman bak ne koşanlar göreceksin sürüde!

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 344)

Mehmet Akif kabiliyet olarak asla Doğu’yu Batı’dan daha aşağıda görmemektedir ancak Doğu’nun geri kalmışlığının sebebi ancak toplumun önünden yürüyen aydınların halkı olması gerektiği gibi doğruya yönlendirememeleridir. Eğer bir ülkenin aydınları halkı doğru bir amaç için olması gereken şekilde yönlendirirse toplumun her kesiminden bu amaca doğru koşan birçok kişi görülecektir.

Akif, milletin geri kalmasını cehalet ve tembelliğe bunun yanında ülke aydınlarının bilim ve teknolojiadaki gelişmeleri gerektiği gibi takip edememesine bağlamaktadır. Akif’e göre milletler önce aydınları ile ilerlemeli daha sonra aydınlar toplumun ilerlemesi için milleti yönlendirmelidir.

Akif, aydınları halkın önünden giderek onları daha ileri taşıyan insanlar olarak görür. Halka tesir ederek arzu edilen hedeflere ulaşmasına yardımcı olacak olan bu insanların da eğitimine çok önem verilmesini tavsiye eder. Aydınların üstün vasıflarla yetiştirilip daha sonra da aydınların halkın üzerinde olumlu etkiye sahip olması ile ülkeyi bulunduğu durumdan daha iyi bir duruma ulaştıracağına inanmaktadır.

Safahat'ta Yer Alan Din Eğitimi İle İlgili Görüşler

“İnsanlar bir şeye inanmak, bir üstün güce bağlanmak eğilimindedir. Bu bağlanmanın en çok görülen şekli ise, dinler yoluyla Tanrı'ya inanmak, iman etmektir” (Kavcar, 1986, s. 137). Mehmet Akif, yaşadığı çağdaki bütün gelişmeleri takip etmiş ileri görüşlü bir insandır. Akif, inanç ve yaşayış olarak örnek bir Müslüman portresi çizer. Doğrudan doğruya Kuran'ın kendisinden ilham alarak çağın gereklerini İslam dinine göre yaşamayı seçmiştir. Çağın gereklerine uygun yaşanabilen canlı bir din olan İslam dinini Akif şöyle anlatmaktadır:

Ölüler dini değil, sen de bilirsin ki bu din,
 Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin.
 Niye israf edelim bir sürü iknaiyyat?
 Hoca, mademki bu din: Din-i beşer, din-i hayat,
 Beşerin hakka refik olmak için vicdanı,
 Beşeriyetle beraber yürümektir şanı.
 Ah o din nerde, o azmin, o sebatın dini;
 O yerin gökten inen dini, hayatın dini?
 (Asım, s. 812)

Akif sosyal hayat anlayışı içerisinde dinin yerini anlatırken, İslâmiyet'in din-i meskenet, din-i zaruret, din-i fakr olmadığını vurgular. İslam dininin tamamen yaşanabilecek bir din olduğunu belirtir. Topluma dini anlatırken bu açılardan yaklaşarak halkı uyarır. Dini, “din-i mübin” kurumayan bir kaynak olarak gösterir. Dinden uzaklaşınca her şeyin bozulduğu şiirlerinde ifade etmektedir.

Akif gelişen ve ilerleyen çağda din bilginleri ve din ile ilgili yararlanılan bilgi kaynaklarının yetersiz ve o günün şartlarında milletin ihtiyaçlarını karşılayamadığından yakınır. Hâlbuki Akif İslam dininin tüm zaman ve çağlara uygun bir din olduğunu bunun için dinin temel kaynağı olan Kuran-ı Kerim'den yararlanarak çağın ihtiyaçlarını karşılayacak eserler ortaya koyulmasını istemektedir. Akif Asım şiirinde bunu şöyle ifade etmektedir:

Yedi yüz yıllık eserlerle bu dinin hala,
 İhtiyacatını kabil mi telafi? Asla.

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,
 Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı.
 Kuru da'va ile olmaz bu, fakat ilm ister;
 (Asım, s. 810)

Mehmet Akif, İslam dinini öğrenmiş ve yaşayışını da bu düstura göre belirlemiştir. "Ben, Mehmed Akif'i, büyük şair, büyük vatansever, manzum hikâyeler ve vaazlar yazarı, bilhassa inanmış bir insan olarak her hatırlayışımda evliyalar kadar temiz ve lekesiz görebilmenin hazzını duyarım" diye belirten Nihat Sami Banarlı'nın dediği gibi (Vakkasoğlu, 1961, s. 17).

Akif, inançlı kişiliği ile birlikte çağının ilim çağı olduğunu kavrayarak inancının gereği çalışmanın da bu çağın bir gereği olduğunu içselleştirebilmiştir. Akif'in bu düşüncelerinin aksine bilimsel gelişmeleri anlamayıp ona ayak uyduramayan, eski işleyişi sürdürebilmek için bilimsel gelişme ve yenilikleri halka kötü gösteren aydınları ve hocaları da sert şekilde eleştirmiştir. Bunun tam tersi olarak, ilmi anlamayan, ona düşman kesilen hocalar kadar, dinin ilme ve ilerlemeye engel olduğunu savunan düşüncelere de tamamen karşıdır. Onların İslam'ın ruhunu anlayamadıklarını; dinin terakkiye dayanamayacağı, çağın olgun eserleriyle birlikte gelişemeyeceğini sandıklarını; oysa İslam dininin ilimleri besleyip büyüttüğünü, insanlığın bu sayede ona yükselebileceğini söyler. (Kurnaz, 2011)

Mütefekkirlerimiz dini de hiç anlamamış;
 Ruh-i İslam'ı telakkileri gayet yanlış.
 Sanıyorlar ki: Terakkiye tahammül edemez,
 Asrın asar-ı kemaliyle tekâmül edemez.
 Bilmiyorlar ki, ulumun ezeli dayesidir,
 Beşerin bir gün olup yükselecek payesidir.
 ...
 Dini tedkik edeceksek, dönelim haydi geri;
 Alalım neş'et-i İslam'a yakın bir devri:

O ne dehşetli terakki, o ne müdhiş sür'at!

Öyle bir harika gösterdi mi insanîyet?

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 372)

“İslamiyet, bütün modern gelişmelere ‘açık’ bir dindir. İslamiyet çağın yeniliklerine kolaylıkla intibak edebilir ; ‘mani-i terakki’ değildir, bizatihi terakkiyi emreder. İslamiyet’in terakkiye engel görülen tarafları, ona sonradan ilave edilen geleneklerle oluşmuştur. Bu yüzden onu sonradan oluşmuş sınırlayıcı geleneklerin bağından koparmak, ilk asli, saf şekline döndürmek gerekir” (Duran ve Salkın, 2008, s. 348). Mehmet Akif, bu sözlerle dinin ilme, medeniyete, ilerleme ve gelişmeye engel olmadığını belirtir. Ülke zor zamanlar geçirmekte ve kötü şartlarda bulunmaktadır bundan kurtuluş yolunun dinin terk edilmesi olduğunu savunan âlimleri de âlim olarak görmemektedir. Bunu da şu mısralarıyla belirtmektedir:

Bir de halkın dini var sık sık taarruzlar gören.

Hele bak: Millette hissiyatı oymuş öldüren!

Dini kurban etmeliymiş mülkü kurtarmak için!

Tut da, hey sersem, bu idrakinle sen âlim geçin!

(Hakkın Sesleri, s. 422)

Akif, dinin toplumların ilerlemesine engel olmadığını anlatırken, Müslümanların diğer toplumlara göre geri kalmışlığının sebeplerini de şiirlerinde belirtir. Bu sebeplerden biri de Müslümanların gelişime açık olmayıp, geçmişten gelen alışkanlıklara göre hareket etmeleri bunu da İslam dininin bir gereği gibi düşünerek dini, ilim ve fende ki ilerlemenin önünde engel olarak algılamalarına sebep olmaktadır. Şair bu anlayışın yanlış olduğunu vurgular ve bunu dizelerinde şöyle dile getirmektedir:

“Böyle gördük dedemizden!” sesi titrek, titrek!

“Böyle gördük dedemizden!” sözü dinen merdud;

Acaba saha-i tatbiki neden na-mahdud?

Çünkü biz bilmiyoruz dini. Evet, bilseydik,

Çare yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.

(Süleymaniye Kürsüsünde, s. 336)

Akif dinin gereğinin kişinin davranışlarında Allah'ın kendisini her daim gördüğünü düşünerek davranışlarda bulunmasını öğütlemektedir. Bundan Allah'tan utanma diye bahsetmektedir. Kişinin bu şekilde davranmasının yolunun da dinini doğru şekilde öğrenmesi ile mümkün olduğunu belirtmektedir. Dini eğitimin önemini de vurgulayarak dinin en temel prensiplerinin bile ancak eğitimle kazanılabileceğini vurgulamıştır. Bunun aksine eğitim ile öğrenilmemiş dini bilgilerin uydurmalar ve hurafeler şeklinde halkın belleğinde yer bulacağına inanmaktadır. Dini terimler yanlış değerlendirilmekte; gerçeğe uymayan bir kader ve tevekkül anlayışı toplumun en önemli sorunlarını daha da arttırmaktadır. Toplumun çalışma ve gayret ile çözülebilecek sorunları yanlış bir tevekkül anlayışıyla uyuşturulmuş halkın bu konuda hiçbir şey yapmamasına sebep olmaktadır. Yanlış kader ve yanlış tevekkül anlayışını Akif şu dizelerle anlatmaktadır:

“Kadermiş!” öyle mi? Haşa, bu söz değil doğru
Belânı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.

...

Çalış dedikçe din, çalışmadın durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de “Tevekkül” sokuşturup araya
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!

...

“Demek ki: her şeyin Allah, Yanaşman, ırgadın O;
Çoluk çocuk O’na ait: Lalan, bacın, dadın O;
Denizde cenk olacakmış... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lâzımmış... Askerin, kumandanın O;
Köyün yasakçısı, şehrin de baş muhassılı (tahsildarı) O;
Tabib-i aile, eczacı... Hepsi hâsılı O.
Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu?
Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu!
Huda’yı kendine kul yaptı, kendi oldu Huda;
Utanmadan da “Tevekkül” diyor bu cür’ete... Ha?

(Fatih Kürsüsünde, s. 496-498)

“Dinin yanlış anlaşılacak gereği gibi yaşanmadığını birçok konuşmasında belirten Akif” (Keskin, 2005, s. 4-5); Yanlış tevekkül anlayışını anlattığı dizelerde şöyle seslenmektedir:

“Allah’a dayandım!” sen çıkma yataktan...
Ma’na-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nadan!

...

Âlemde “tevekkül” demek olsaydı “atalet”,
Miras-ı diyanetle yaşar mıydı bu millet?

(Azimden Sonra Tevekkül, s. 904)

Toplum diğer milletler yanında birçok alanda geri kalmıştır. Akif bunun sebeplerinden birinin de dinin anlaşılmayıp çalışmadan Allah’tan bekleme anlayışının tevekkül olarak benimsenmesi ve ülkenin içinde bulunduğu zor duruma düşerek Batı ülkelerinden medet bekler duruma düşmesinin bile kader olarak nitelendirilmesi olarak belirtir (Gür, 1997). Akif, çalışmadan başarı bekleyenlerin; gayret etmeden amacına ulaşacağına inananların dini bilmeyen, dini öğrenememiş kişiler olarak nitelendiriyor ve dizelerinde bu konuyu anlatmaya şöyle devam etmektedir:

“Sarılmadan en ufak bir işinde esbâba,
Muvaffakiyete imkân bulur musun acaba?
Hamakatin aşıyor hadd-i itidali, yeter!
Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster!
“Kader” senin dediğin yolda, dine bühtandır,
Tevekkülün, hele hüsrân içinde hüsrandır.

...

“Tevekkülün, hele, manası hiç de öyle değil.
Yazık ki: beyni örümcekli bir yığın cahil,
Nihayet oynayarak dine en rezil oyunu;
Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu!

(Fatih Kürsüsünde, s. 500-504)

Dini ilerlemenin önünde engel görenlere cevap niteliğinde olabilecek bu mısralarda İslamcı bir aydın olarak Akif, İslam dininin çalışmayı emreden bir din olduğunu, başarı beklemek için öncelikle sebeplere sarılıp, emek verip, gayret edilmesi gerektiğini dini bilgisi eksik yahut bunu kendine mazeret edinenlerin söylediklerinin aksine İslam dinindeki gerçek kader ve tevekkül anlayışının bunlar olmadığını anlatmaktadır. Yanlış öğrenilen ve yanlış şekilde gelecek nesle aktarılan bu dini bilgilerin biran önce değiştirilmesi gerektiğine inanır. Çağın yeniliklerini yakalamanın çalışma ve gayret etme ile olabileceğini gören bireyler özellikle de gençler dinin bu yanlış yorumlanan düsturları sebebiyle dine düşman olmakta veya dinden uzaklaşmaktadırlar. Yeni neslin bir bölümünün, dinden, din adamından uzaklaşmasının diğer bir sebebi de, din adamlarının müspet ilimlerin sahasına giren konulardaki yanlış bilgilerini dinin hükmü gibi sunmalarıdır. Akif'in bu konuyu anlattığı dizeleri şunlardır:

Hani vaiz geçinen maskara şeyler var ya,
 Der ki bir tanesi peş- tahtayı yumruklayarak:
 <<Dinle, dünya neyin üstünde durur hey avanak!
 Yerin altında öküz var, onun altında balık;
 Onun altında da bir zorlu deniz var kayalık.>>

(Asım, s. 787)

Din adamlarının müspet ilimlerdeki yetersizlikleri yeni neslin dine bakış açısının da olumsuz olmasına sebep olmaktadır. Ona göre de dini hurafe haline getiren cehalet ve taklittir. Dinin kaynağından değil de hurafeler neticesinde öğrenildiği eleştirir ve eğer gerçek İslam'ın kendisine öğretilmemiş olsaydı, su son zamanlarda gençlerin tutulduğu dinsizlik hastalığına kendisinin de yakalanacağını belirtir. “Şiirlerinde Müslümanların o günkü durumunu tam bir din adamı, halk eğitimcisi ve mürşit olarak değerlendirir” (Çakan, 2011, s. 69). Değerlendirmesinde eğitimsiz cahil olanların dini de yanlış anlayarak hurafeler ve yanlış inanışları dinin gerçeği gibi gördüklerini belirtir ve bunu şöyle ifade etmektedir:

“Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni,

Hurafeler bürümüş en temiz menâbini”

(Vaiz Kürsüde, s. 512)

“Bilgiye ve bilime büyük değer veren Akif, batıl inançların, hurafelerin de hiç kuşkusuz amansız düşmanı olmuştur. Ona göre. Gerçekle hiç ilgisi bulunmayan hurafeler, ahmak aldatmak için söylenen ve hiç dinlenmemesi gereken şeylerdir” (Kavcar, 1986, s. 135).

Ahmak aldatmak için söylenir şeylermiş,

Bu hurafatı hakikat diye kim dinlermiş?

(Asım, s. 820)

Mehmet Akif'e göre, asılsız ve boş inançların İslam dininde hiç yeri yoktur. Fakat tembel ve cahil kişiler din adına birçok hurafe uydurmuşlardır.

“Çalış” dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun;

Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!

(Vaiz Kürsüde, s. 496)

Akif, din adına uydurulan hurafelerin dine zarar verdiğini; bunların oluşmasında en çok bilgisizlik ve cahilliğin etkili olduğunu belirtmektedir:

Bakın ne hale getirmiş cehlimiz dini;

Hurafeler bürümüş en temiz menabini.

(Vaiz Kürsüde, s. 512)

Mehmet Akif milletin, dini ve dinin temel kaynağı olan Kur'an'ı doğru anlaması için bütün gayret ve çabasını sarf etmiştir. Milletimizin geri kalma sebebinin din olarak açıklayan bazı aydınlara şiddetle karşı çıkmış ve geri kalma sebebinin din değil, yanlış din anlayışı olduğunu savunmaktadır.

Bölüm V: Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Mehmet Akif Ersoy, vatan ve millet uğruna geçirilmiş bir ömrün kısa adıdır. Bir abide şahsiyet olarak sahip olduğu tüm ahlaki değerleri hayatının tüm aşamalarında hiç ödün vermeden yaşayan Akif, bu yönüyle de düşündüğü gibi yaşayıp, yaşadığı gibi düşünen az sayıdaki şahsiyetlerdendir. Verdiği çok sayıda eser yanında örnek kişiliği sebebiyle de Türk Eğitim sisteminde hem eserlerinden hem de kişiliğinden örnek olarak yararlanmak çok faydalı olacaktır.

Eğitimin millet için öneminden bahsederken; eğitimi milli ve manevi değerlerle bir arada anması, eğitimi ahlak değerlerinden ayrı tutmamayı öğütlemesi de bu sebepten değerli görülmektedir. Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserinde yer alan şiirlerde uzun yıllar süren savaşlar ve iç karışıklıklar sebebiyle geri kalan toplumun tekrardan aydınlanarak ilerleyebilmesi için eğitimin toplumun tüm kesimleri için gerekliliğini, bilimsel gelişmeleri takip etmenin önemini ve ilimde ileri olan toplumları örnek alırken kendi kültürüne ait değerlerin korunmasının önemini anlatmaktadır.

Şiirlerinde toplumsal sorunları eğitim penceresinden çeşitli yönleriyle ortaya koymuştur. Eğitimin amacı, eğitim metotları, örgün eğitim, mektep ve medreseler, öğretmenler, halk eğitimi, ailede eğitim, kadın ve eğitim, cehalet, çalışmak, ilim anlayışı, Batı hayranlığı ve kültüre yabancılaşma, aydınlar, din eğitimi ile ilgili konular farklı tespitlerle ortaya konmaktadır.

Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserinde yapılan incelemeler sonucunda şiirlerde geçen eğitim olgusuyla ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Mehmet Akif, pek çok şair gibi sanatsal anlamda mükemmel eserler ortaya koyabilecek kabiliyette olmasına rağmen devrin trajik şartları dolayısıyla sanatı halkın uyandırılması için bir vasıta olarak görmektedir. Edebiyatı ve özellikle de şiiri sosyal ve

ahlaki fayda sağlayan bir araç olarak gören Akif, içinde yaşadığı toplumun bütün problemleriyle ilgilenmiş, bunları şiirlerinde de dile getirmektedir. Daha önemlisi bu problemlere uygun çözüm önerileri göstermiştir. Mehmet Akif'in üzerinde önemle durduğu ve birçok şiirinde dile getirdiği konulardan biri de eğitim olgusudur.

Akif, eğitim sisteminin temeline insanı koymaktadır. Ona göre eğitim, insanın ihtiyaçlarını bilerek bulunduğu durumdan daha iyi duruma getirmek için yapılmalıdır. Mehmet Akif, eğitimin amacını önce insanı daha sonra toplumu gerçek inanca, doğru bilgiye ve erdemli yaşayışa ulaştırma yolu olarak tanımlamaktadır. Eğitim her yaştaki farklı tecrübelerle zenginleşerek hayat boyu devam eder bu sebeple Akif'in eğitimden beklentisi çocukları ve gençleri eğitim yoluyla günün ihtiyaçlarına uygun biçimde yetiştirmesidir. Eğitim anlayışı ise aile fertlerini eğitmek üzere gösterdiği çabaları, örgün eğitim çalışmalarını ve ulaşabildiği halkın tamamını eğitmek üzere halk eğitimi için gösterdiği faaliyetleri kapsar. Akif, şiirlerinde birçok yerde ilim sahibi olmak, çalışmak, azim, ümit gibi kavramlara sıkça yer vermiştir. Bu da Akif'in bireylerin ve dolayısıyla da toplumun eğitilmesine verdiği önemi göstermektedir.

Akif, toplumun eğitim, ahlak, bilim ve gayret ayakları üzerinde yükselerek kalkınacağına inanmaktadır. Bilim ve teknikteki ilerlemenin eğitim ile sağlanabileceğini düşünmektedir. Ayrıca tarım ve sanayideki problemlerin çözümü için de eğitimi gerekli görmektedir. Bununla birlikte eğitimin çağın şartlarına ve gereklerine uygun pratik çözümler sunmasının öneminden bahseder ve eğitimde kullanılan metotların eksiklerini belirtmektedir. Akif'e göre ülkedeki eğitim sisteminde ümitsizlik ve karamsarlık hâkimdir bu da yeni yetişecek nesilleri olumsuz etkilemektedir. Akif, öğretmenleri, yazarları ve devlet adamlarını ürkek, özgüveni eksik ve karamsar nesiller yetiştirilmemesi konusunda uyarılmaktadır. Bununla ilgili olarak geçmişimize başvurulmasını, geçmişimize ait birçok kahramanlık ve başarı hikâyelerinin yeni yetişen nesle anlatılmasını öğütlemektedir. Ona göre okullarda

gelişmiş Batı ülkelerinin ilim ve teknikteki başarılarının yeni yetişen nesle anlatılmasının yerine bu ülkelerin başarıya ulaşmak için çok çalışıp gayret ettikleri vurgulanmalıdır. Çağın gerektirdiği bilimsel gelişmelerin takip edilmesini zorunlu bulan Akif, var olan eğitim ilkelerinin de çağın gereklerine göre düzenlenmesi gerektiğini söylemektedir.

Halkın tüm kesimlerine eğitimin önemini anlatan Akif'in, farklı eğitim kurumlarında edebiyat ve veterinerlik dersleri vererek eğitimcilik yapmış olması ona ülkede eğitim ve eğitime dair konularda görüş bildirmek için rehberlik etmiştir. Mehmet Akif'in eserlerinde eğitim, okul ve gelecek arasındaki ilişki önemlidir. Akif'e göre okul, insanların kurtuluşuna esas teşkil edecek, toplumun devamı sağlayacak temel kurumlardan biridir. İnsanların içinde bulunduğu döneme göre eğitilmesinde, marifetli ve faziletli bireyler olarak yetiştirilmesinde okulun sorumluluğu büyüktür. Gerçek kurtuluş, eğitimin istenen düzeyde verilmesi, okuryazar oranının artırılması gibi işlerin gerçekleştirilebilmesi ancak eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması ile mümkündür. Akif, eğitimle birlikte okumanın önemini vurgular. Halkı okuryazar olmaya çağırır. Sadece bununla da yetinmez, Mehmet Akif, eğitim ve öğretim ile ilgili kötü gidişatı yalnızca eski tarzda eğitim veren okullara bağlayanlara cevap niteliğinde tespitlerde bulunur ve eski tarz eğitim veren okullar ile Batı tarzı okulların eğitim şeklini karşılaştırmaktadır.

Batı tarzında açılan mektepleri ve özellikle de mahalle mekteplerinin önemini; bu kurumların toplumun okuryazar olmasında çok etkili olduğunu belirten Akif, yine bu kurumların eğitim sistemlerindeki eksiklikleri de belirtmektedir. Örneğin Akif, yabancı ülkelere getirilen öğretmenlere de karşı çıkmıştır. O dönem yüksek okullar Batı'dan eleman getirmektedir oysaki bu okullar Batı'ya muhtaç olmadan toplumun tüm alanlarda kendine yetebilecek eleman yetiştirmesi için açılan okullardır ve bu işlevlerini yerine getirememektedirler.

Ülkedeki bazı düşünürlerin mektepleri bazılarının ise medreseleri gerekli bulduğu dönemde Mehmet Akif, her iki eğitim kurumunun da ülke için gerekli olduğunu fakat hem mektep hem de medreselerin buralarda eğitim veren eğitimcilerin yetkinlikleri açısından ve bu kurumlarda uygulanan eğitim süreçleri açısından tekrar gözden geçirilip düzenlenmesini savunmaktadır.

Mehmet Akif ülkede nitelikli eğitimin yapılabilmesi için iman, edep, liyakat ve vicdan sahibi öğretmenlere ihtiyaç olduğunu düşünmektedir. Ülkede beklenen ve özlenen ideal gençlik işte bu özelliklere sahip öğretmenlerin omuzlarında yükselecektir. Akif, uzun yıllar savaş meydanlarında yakınlarıyla birlikte gelecek umutlarını da kaybeden bu milletin tekrar ayağa kalkıp yükselişine vasıta olacak Asım'ın neslini öğretmenlere emanet etmektedir. Başöğretmen Mustafa Kemal Atatürk'ün "Öğretmenler yeni nesil sizin eseriniz olacaktır" diyerek öğretmenliğin ne denli büyük ve kutsal bir vazife olduğunu vurgulayan sözleri gibi Mehmet Akif de toplumda öğretmenlere verilen değer çok büyük olması gerektiğini belirtmektedir. Millî ve dinî değerleri tanımayan, halkından kopmuş öğretmenlerin yeni bir nesil yetiştirmesini doğru bulmayan Akif, yabancı okullar ve yabancı öğretmenlere karşı çıkmıştır. Ayrıca Akif, okul çocukları için kitaplar yazılması yanında o kitaplardaki konuların çocuklara nasıl öğretilmesi gerektiğini gösteren eserler yani öğretmenler için kitaplar yazılması gerektiğini de savunmaktadır.

Toplumun ilerleyip kalkınabilmesi için ilim, irfan, marifet ve faziletin yaygınlaşmasının ve halkın belli bir kültür seviyesine gelmesinin gerekli olduğunu düşünen Mehmet Akif, bunun için halk eğitimine de okullarda verilen eğitim kadar önem verilmesini savunur. Akif, halk eğitimi için mahalle kahvelerinden cami kürsülerine kadar halkın bulunduğu tüm mekânlarda çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Mehmet Akif, halkın eğitilmesinde önemli rol oynayan iki kurumdan bahsetmektedir: Cami ve Basın. Akif, camileri de bir eğitim yuvası gibi düşünmektedir, milli mücadele döneminde halka verdiği

vaazlarla onları bilgilendirip geleceğe yönlendirmiştir. Bu açıdan ele alındığında din adamlarının da iyi bir eğitimden geçmelerinin, müspet ilimler sahasında da iyi yetişmeleri gerektiğinin altını çizmektedir. Halka örnek teşkil edecek kişilerin, milletin halinden anlamak, olayları iyi tahlil etmek ve söylediklerini kendisi yaşayarak halka örnek olmak zorunda olduklarını vurgulamaktadır. Akif, 1914'te yayımlanan Fatih Kürsüsünde adlı kitabındaki vaizi, çağın ilmine vâkıf bir din adamı olarak konuşturmuş, böylelikle din ile ilim arasında bir köprü kurarak çağdaş kâinat görüşü ile ilmî düşüncüyü camiye sokmuştur. Bu yönüyle Mehmet Akif farklı eğitim kurumlarında görev alan eğitimciliğinin yanında bir halk eğitimcisidir.

Şiirlerinde toplumun tümünün kalkınması ve ilerleyebilmesi için eğitimi işaret eden Akif, eğitimin ilk önce ailede başladığını vurgulamaktadır. Aile içinde yetişen çocukların eğitimiyle birlikte anne ve babanın da eğitilmiş olmalarının gerekliliğini savunmaktadır. Akif'e göre önce anne ve baba eğitilmiş olmalıdır ki doğru rol model davranışlar ile çocuğuna istedik davranışlar kazandırabilsinler. Akif'e göre çocuk eğitiminde rehberlik görevi olan ebeveynlerin ayrıca çocuk ile ilgili alınan kararlarda ortak görüş bildirme sorumlulukları da bulunmaktadır. İçinde bulunulan çağın ilim çağı olduğunu belirten Akif, çocukların çağın gereklerine uygun olarak ilim ve fenne dayalı eğitimden ayrılmadan yetiştirilmelerini ailelere hatırlatmaktadır.

Çocukların ve gençlerin eğitimi kadar kadınların eğitimine de önem veren Akif, bunu şiirlerinde dile getirmiştir. Annelik gibi büyük bir vazife üstlenen kadının eğitimine özen gösterilmesinin yeni yetişecek nesiller için de çok önemli olduğunu düşünmektedir. Çünkü yeni nesle ilk eğitimini verenler başta annelerdir. Bu sebeple yaşadığı dönem eğitim için gelişmiş Batı ülkelerine eğitim almak için giden kadınları destekler. Bunun yanında Batı'ya eğitim için giden kadınların kendi kültürlerine, manevi değerlerine yabancılaşarak Batı'yı körü körüne taklit etmelerini ve ilerleme yolu olarak Batı'nın tüm yönleriyle örnek alınmasını

savunan aydın kesimi de sert dille eleştirmektedir. Batı'nın bilim, fen ve teknikteki üstünlüğünün farkında olan Akif, bu ülkelerdeki gelişmeleri yalnızca ilim ve fen boyutuyla örnek almaktan yanadır. Bilimsel gelişmelerinden yararlanan Batı'yı kendi kültür ve değerlerine uygun olmayan yönleri ile örnek almak çok yanlıştır. Bu sebeple gençlere verdiği nasihatlerde Batı'nın ilmini, tekniğini alıp bunları da kendi ülkelerinin yararına kullanmaları için onları uyarır. Mehmet Akif İslâmî değerlerle Batı medeniyetini sentezleme fikrindedir. Bu görüş, maziye bağlı sağlam bir gelecek arayışının ifadesidir.

Bazı kesimlerin kendini Batı'ya kayıtsız şartsız düşman; Doğu'ya ise koşulsuz dost olarak göstermek istediği Akif, şiirlerinde Batı'nın ilim, fen ve teknikteki üstünlüğünü takdir etmiş ve buralarda var olan gelişmelerden istifade edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Akif, ilim ve tekniğin kaynağı olan Batı'yı beğenirken; savaştığımız sömürgeci, ırk ve din ayrımı yapan, Doğu'nun sesini duymayan, bölücü Batı'yı gerçekçi bir bakış açısıyla tenkit eder. Batı'nın emperyalizmine düşmandır.

Akif, ülkedeki bazı düşünür ve aydınların kendi değerlerine sırt çevirerek Batı'ya tüm yönleriyle hayran olduklarından bahseder. Halk ise kendi manevi değerlerini önemsemeyerek Batı'yı taklit etmeye teşvik eden aydın kesimi dışlamış böylelikle iki zümre arasında iletişimsizlik yaşanmıştır, yaşanan bu iletişimsizlik halka, ilerleme ve kalkınma konularında rehberlik etmesi gereken aydınların bu vazifeyi yapmamalarına sebep olmuştur. Halk ile aydın kesim arasında oluşan nefrete varan duygular halkın ilerleme adına ortaya konan her şeyi reddetmesine yol açmıştır bu da halkın, çağın getirdiği yenilik ve gelişmelerden haberdar olmamasına sebep olmuştur.

Akif, Doğu medeniyetinin geçmişteki zaferleri ve başarılarından bahsederken, daha sonraları cehalet, tembellik, ümitsizlik ve karamsarlık gibi sebeplerle birçok alanda geri kalmış olduğunu belirtmeden de geçmez. Doğu medeniyetinin geçmişte ilim ve teknikte tüm

dünyaya önderlik etmiş bir durumdan gerilemesine sebep olan etkenleri gençlere örnek göstererek bunlardan ibret alınmasını istemektedir.

Akif, eğitimin önemi, uygulanan ve uygulanması gereken metotlar, eğitim kurumlarının eksiklikleri gibi konularda birçok şiirinde görüş bildirmektedir ancak eğitimin önündeki asıl engel, canla başla savaşılmaması gereken konu cehalettir. Cehaleti, milletin asıl düşmanı olarak nitelendiren Akif, yaşanan tüm toplumsal sorunların kaynağının cehalet olduğunu savunur. Cehaleti yenmenin yolunun eğitim, çalışma ve azimli olmaktan geçtiğini belirten Akif, çalışkan bir milletin tüm toplumsal sıkıntıları aşabileceğine inanmaktadır.

Toplumda var olan cehalet, tembellik, yanlış kader ve tevekkül anlayışı ile oluşan yanlış din algısının doğru şekilde verilecek din eğitimiyle değişebileceğine inanmaktadır. O dönem bazı kesimlerce ilerlemenin ve bilimsel gelişmelerin önünde bir engel olarak gösterilmek istenen İslam dini ve onun koyduğu kurallar doğru bir din eğitimiyle asıl değerine kavuşarak; akla ve mantığa en uygun din olduğu, ilimlerin ve ilerlemenin öncüsü olduğu anlaşılacaktır.

Öneriler

Çalışma bulguları ve sonuçlarına dayalı olarak öğretmen ve araştırmacılara yönelik şu öneriler geliştirilmiştir.

Eğitim Programcılarına ve Öğretmenlere Öneriler

1. Şiirlerde dile getirilen değerler Türk toplumunun tarihsel süreçte, oluşmuş ortak kültürünü yansıttığı için önemlidir. Eğitim programcılarını değerler eğitimi ders içeriklerini hazırlarken bunlardan faydalanabilirler.

2. Akif'in de üzerinde durduğu, okuryazarlığın yaygınlaştırılması sorunu tamamen çözülememiştir. Türkiye'de 2,7 milyon yetişkin okuma yazma bilmemektedir. Okuryazarlığı yüzde yüze çıkarma çalışmaları devam etmektedir. Ancak halkın okuryazar olması önemli

olmakla birlikte cehaletle mücadelede işlevsel okuryazarlığın kazandırılması daha faydalı olabilir.

3. Eğitimden beklenen çağın gereklerine uygun, bilimsel gelişmeleri takip eden, çağın teknolojik gelişmelerinden haberdar olan, araştıran, sorgulayan bireyler yetiştirmek olduğu kadar kültürel değerlerine bağlı, kendi değerlerinden yüz çevirmemiş bir neslin de yetişmesini sağlamaktır.

4. Safahat'ta gençlere eğitimle birlikte maneviyatın da yetişen nesle kazandırılması öğütlenmiştir. Safahat bu konuda eğitimcilere yol gösterici olabilecek bir eserdir.

5. Eğitim sürecinde uygulanan eğitim metotlarının eksik yönlerinin belirtilerek, bu konularla ilgili çözümlerin sunulduğu eserde eğitim uygulamalarının kişilere ümit ve azim verici olması gerektiği öğütlenmektedir. Bunun için de geçmişimizin kahramanlık ve başarı hikâyelerini eğitim sürecine dâhil etmeyi tavsiye etmektedir. İlköğretimde hayat bilgisi, Sosyal bilgiler, orta öğretimde ise tarih, din kültürü ve ahlak bilgisi, edebiyat ders kitaplarına bu tavsiyeler doğrultusunda rol model oluşturacak kahramanları anlatan biyografiler, başarı hikâyeleri konulabilir.

6. Öğretmenlerin etki alanının öğrencilerle sınırlı olmayıp, veliler üzerinden çok daha geniş bir yelpazede olduğu dikkate alındığında; hem öğretmen yetiştirme programlarındaki ders çeşit ve içerikleri hem de bu programların uygulayıcısı olan öğretmenlerin kişilik özellikleri üzerinde durulması geliştirici olabilir.

7. Akif, öğretmenlerin kendi alanlarında yetişmiş olmaları kadar iman, edep, vicdan gibi özelliklere de sahip olmalarını olmazsa olmaz özellikler olarak sıralamıştı. Milli Eğitim yetkililerinin ve programcılarının bu konuyu istişare etmeleri önemlidir. Öğretmenlik en eski mesleklerden biridir. Teknolojik gelişmelere rağmen yüz yüze eğitim önemi devam etmektedir. Öğrencileri ve velileri üzerinden etki alanları geniştir. Günümüzde sertifikası olan ve bilişsel yeterlikleri ölçen sınavı geçenler öğretmen olabilmektedir. Oysaki liyakat yanında

uygun kişilikte bireyler olması da önemlidir. Öğretmen alımlarında bu konu gözden geçirilebilir.

8. Safahat'ta ilk eğitimin başladığı yer olarak belirtilen ailede çocukların, bunun yanında anne ve babaların eğitimine özen gösterilmesinin öneminden bahsedilmektedir. Aile içinde oluşturulması gereken eğitim ve iletişim ortamının gereklerini anlatan şair böylelikle çocuk eğitiminin de nasıl olması gerektiğine değinmiştir. Aile içi iletişim çalışmaları yapanlar ve çocuk eğitimi ile ilgili çalışma yapanların bu eserden yararlanmaları faydalı olacaktır.

9. Kadının ailedeki rolünün öneminden ve annelik vazifesinin yeni yetişecek nesillerin eğitiminde temel oluşturduğunu Safahat'ta dile getiren şair, bu sebeple kadınların eğitimine önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Günümüzde hala kız çocuklarının okullara gönderilmesinin yanlış olduğu düşüncesinin var olduğu düşünülürse Akif'in bu ölümsüz eserinin okuyucuya birçok toplumsal konuda olduğu gibi kadın eğitimi konusunda da yeni ufuklar açacağı düşünülmektedir.

10. Bilim ve teknolojide ileri olan ülkelerin ilim ve fen alanındaki özellikleri örnek alınırken kendi kültürüne uygun olmayan yönlerinin de taklit edildiğini belirten Akif, Başka ülkelerin tüm yönleriyle taklit edilmesini doğru bulmaz. Gelişmiş ülkelere giderek buralarda eğitim alanların bu ülkelerin yalnızca bilim ve fen alanındaki özelliklerini öğrenerek, bunları da kendi ülkelerinin yararına kullanmalarını öğütler. Kendi kültür süzgecinden geçirmeden aynen taklit edilen farklı ülkelerin özelliklerinin bizim toplumumuz için uygun olmadığı düşüncesindedir. Bu konu ile ilgili Akif'in fikirleri yeni yetişen ve yurtdışında eğitim gören gençler için tavsiye niteliğinde değerlendirilmelidir.

11. Toplumun önünden giden, topluma rehberlik eden aydınların sahip oldukları düşüncelerin halkı bilinçlendirerek Bazı konularda bilgilendirme özelliği bulunmaktadır. Bu özelliklerinin yanı sıra aydın kesim içinde yaşadığı toplumun özelliklerini iyi bilip, yaşadığı toplumun değerlerine yabancılaşmamalıdır. İşte bu aydınların toplumun kültür ve değerlerine

yabancılaşmalarının doğurduğu sonuçların ayrıntılı şekilde ele alındığı eser günümüz düşünür ve aydınlarının da yararlanmaları gereken bir kaynak olmalıdır. Aydınların toplumun kültür ve değerlerine yabancılaşmalarının doğurduğu sonuçların ayrıntılı şekilde ele alındığı eser, farkındalık geliştirme adına lise ve üniversite öğrencilerine tavsiye edilebilir.

12. Safahat'ta eğitimi birçok yönüyle ele alan Akif, din eğitiminin de taşıması gereken nitelikleri üzerinde durmuştur. Farklı kesimlerce dini, bilim ve ilerlemenin önünde engel gibi gösteren anlayışın doğru bir din eğitimiyle değişeceği kanaatindedir. Doğru din eğitiminin İslam dininin akla ve mantığa en uygun din olduğunu anlatılmasıyla başlayacağını belirtmiştir. İlimlerin öncüsü olan İslam dini eğitimle yanlış tevekkül anlayışı ve hurafelerden arınarak hak ettiği yere kavuşacağını belirtir bu sebeple din eğitimin bu esaslara dayanarak verilmesi yetişen gençlere bu şekilde anlatılması doğru olacaktır. Atatürk tarafından Kuran-ı Kerim'in tercümesi ile görevlendirilen bir aydın olan Akif'in İslamiyet'i doğru anlayanlardan biri olduğu ortadadır. Onun din adına yapıldığını tespit ettiği yanlışlar üzerinden doğru din eğitimi verilmesi için programcılara Safahat'ın incelenmesi tavsiye edilebilir.

Araştırmacılara Öneriler

Mehmet Akif Ersoy'un eğitim ile ilgili görüşleri sadece Safahat adlı eseri üzerinden, bir başka deyişle sadece şiirleri üzerinden irdelenmiştir. Daha kapsamlı bir araştırmada, nesir biçimindeki eserlerin de araştırmaya dâhil edilmesi bütünlüğün gözlenebilmesi açısından faydalı olabilir.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, A. ve Abdulkadiroğlu, N. (1987). *Mehmet Akif Ersoy'un makaleleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akbaş, A. Vahap. (2007). *Safahat*. İstanbul: Beyan Yayıncılık.
- Akgül, A. (1986). Mehmet Akif'in ilim anlayışı. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2(1), 127-135.
- Aksoy, M. (1990). Akif'e göre aile, eğitim ve aydınlar. *Milli Eğitim Dergisi*, 95(3), 38- 43.
- Akyüz, Y. (1986). Mehmet Akif'in eğitim görüşleri ve Türk eğitim tarihindeki yeri. *Ölümünün 50. yılında Mehmet Akif Ersoy'u anma kitabı* (s. 67-75). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk eğitim tarihi*. İstanbul: Alfa.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı* (6. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Aslan, A. K. (2001). Eğitimin toplumsal temelleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(5), 16- 30.
- Aydın, H. (2008). Mehmet Akif Ersoy'un şiirsel söyleminde doğu'nun geri kalmışlığının felsefi çözümleri. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 327- 336). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Babacan, M. (2011). Burdur milletvekili Mehmet Akif'e göre eğitim ve kalkınma. A. Esen (Ed.), *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 455- 467). İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Bacaksız, H. (2008). *Mehmet Akif Ersoy'da aile, toplum ve insan* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Bakiler, Y. B. (1986). *Ölümünün 50. yıldönümünde Mehmet Akif Ersoy*. Ankara: Sevinç.

- Baltacı, C. (2011). Mehmet Akif'in eğitim görüşleri. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 133(12), 53- 56.
- Barut, Y. (2008). Mehmet Akif ve Safahat adlı eserinde eğitim ve kültür. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.817-821). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Baş, S. (2011). Bir merhamet şairi olarak Mehmet Akif. [Elektronik Makale]. *İstiklal Marşı'nın 90. Yılında Mehmet Akif Ersoy Ve İstiklal Marşı'na Genç Bakışlar Sempozyumu* yayınlanmış bildirinin genişletilmiş hali. (s. 193- 217). Bartın: Bartın Üniversitesi.
- Başaran, İ. E. (1999). *Eğitime giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Bayraklı, B. (1999). *Mukayeseli eğitim felsefesi sistemleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Biçer, S. (2013). *Değerler eğitimi açısından Mehmet Akif Ersoy'a Ait "Safahat" adlı eserin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Biray, N. (2011). Ahmet Baytursinuli ile Mehmet Akif Ersoy'un fikir dünyası, [Elektronik Versiyon]. *Türk Dünyasını Aydınlatanlar: Mehmet Akif Ersoy ve Ahmet Baytursinuli Sempozyumu*, cilt 13, (s. 1-28). Almatı: Kazakistan Yabancı Diller Ve Mesleki Kariyer Üniversitesi.
- Bolay, S. H. (1986). Mehmet Akif'in aileye bakışı. *Türk Kültürü Dergisi*, cilt 24, sayı 24.
- Cerrah, S. (2011). Asım şiirinde sosyal olayların tahlili. A. Esen (Ed.), *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 261-295). İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Çakan, İ. L. (2006). *Akifçe tespitler- değerlendirmeler*. İstanbul: Ensar Yayınları.

- Çakan, İ. L. (2011). Halk eğitimi açısından camiler ve Akif. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 133(12), 68-71.
- Çelebican, N. (2008). Mehmet Akif'in şiirlerinde çocuk eğitimi ve unutulmuş bir değer amin alayı. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.653- 661). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Demir, M. (2011). Akif'ten günümüze eğitim anlayışı. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 133(12), 193- 197.
- Doğan, D. M. (1989). *Camideki şair Mehmed Akif*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Doğan, İ. (2010). *Türk eğitim tarihinin ana evreleri: Kurumlar, kişiler, söylemler*. İstanbul: Nobel.
- Duran, H. Ve Salkın, M. E. (2008). Mehmet Akif Ersoy'da islamcılık ve milliyetçilik düşüncesi. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.345- 355). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Dursun, A. (2003). Mehmet Akif'te "medeniyet". *Köprü Dergisi*. sayı 81, 92- 101.
- Düzdağ, M.E. (2006). *Mehmed Akif hakkında araştırmalar (Cilt 1-3)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Edip, E. (2010). *Mehmet Akif hayatı ve eserleri ve yetmiş muharririn yazıları*. İstanbul: Beyan. (İlk baskı 1938).
- Ekiz, D., Durukan, H. (Ed.) (2007). *Eğitim bilimine giriş*. İstanbul: Lisans.
- Ereş, F. (2007). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Maya Akademi.
- Ergün, M. (1982). Emrullah Efendi hayatı- görüşleri- çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c.30, sayı 1-2.
- Ergün, M. (2009). *Eğitim felsefesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- Ergün, M. (2009). II. Meşrutiyet dönemindeki eğitim reformlarının Türk modernleşmesindeki yeri. *100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslar arası Sempozyumu* içinde (s. 263- 273). Afyon: Kocatepe Üniversitesi.
- Ergün, M., Özdaş, A. (1997). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. İstanbul: Kaya.
- Erkan, S. (Ed.) (2009). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Kriter.
- Erol, A. (2008). Tasvir ve tahlil şiirleri ile iki şair: Mehmet Akif Ersoy ve Mirza Elekber Sabir. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.101- 113). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Erol, E (2012). Safahat'te emek ve gayret kavramları üzerine, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 21.
- Ersoy, M. A. (2009). *Kur'an'dan ayet tefsirleri ve vaazlar*. İstanbul: Yağmur.
- Ersoy, M. A. (2007). *Safahat*. İstanbul: Beyan. (İlk baskı 1911).
- Ertürk, S. (2013). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Edge Akademi.
- Fidan, N. (2012). *Okulda öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Filizok, R. (1986). Mehmet Akif'in batı medeniyetine bakış tarzı. *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy* (s. 53-66). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Gökçe, F. (1999). 21. Yüzyılın eşiğinde Türk eğitim sistemi ulusal sempozyumu bildiriler kitabı. Ankara: Tek Işık Yayıncılık.
- Gökçek, F. (2005). *Mehmet Akif'in şiir dünyası*. İstanbul: Dergah.
- Gülendam, R. (2008). Mehmet Akif'in ideal insan tipi. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 687- 693). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Gür, A. (1997). Doğu ve batı karşısında Mehmet Akif. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 4, 29- 46.
- Hesapçıoğlu, M., Gürsel, M. (2004). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Konya: Eğitim.

- İdben, E. İ. (2008). İnsancıl dünya görüşü açısından Mehmet Akif Ersoy. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.219-223). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- İldeniz, A. (2010). Türkiye yazarlar birliği vakfı başkanı D. Mehmet Doğan'la İstiklal Marşımız ve büyük şairi Mehmet Akif Ersoy'u daha iyi anlayabilmek üzere. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 133(12), 151- 159.
- İmamoğlu, A. (1997). *Mehmet Akif*. İstanbul: Cihan.
- Kabaklı, A. (2012). *Mehmet Akif* (13. Baskı). İstanbul: Türk Eğitim Vakfı Yayınları.
- Kâhya, E. (2003). 15. yy'da Osmanlı'da bilimsel faaliyetlerin kısa bir değerlendirmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 11-19.
- Kaplan, M. (1986). Ölümünün 50.yılında Mehmet Akif Ersoy. H.D. Yıldız (Ed.), *Atatürk milliyetçiliği açısından Mehmet Akif Ersoy* (ss. 1-10). İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Karavaşah, E. (2009). *Ömer Seyfettin'in hikayelerinde çocuk ve çocuk eğitimi* (Yüksek lisans tezi). Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve eğitim*. Ankara: Engin Yayınları.
- Kazan, Ş. (2008). Safahat'a göre kadın ve aile. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.759- 773). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Keskin, M. (2005). Mehmet Akif Ersoy'a göre doğu'nun geri kalmışlığının, batı'nın gelişmişliğinin eğitim öğretimle ilişkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 1-14.
- Kılıç, A. F. (2008). Uzlaşma kültürümüzün ideal bir örneği olarak Mehmet Akif Ersoy. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 43- 51). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.

- Kırkıl, H. (2012). *Safahat'ten seçmeler Hakk'a tapan gençlik*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Kuntay, M. C. (2007). *Mehmed Akif*. İstanbul: L&M Yayıncılık.
- Kurnaz, C. (1986). Mehmet Akif'in XX. asır karşısındaki tavrı. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2(1), 107-117.
- Kurnaz, C. (2011). Halkın çağdaş şairi. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 133(12), 13-25.
- Kurt, İ. (2002). *Yetişkin eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Moğul, S. (2012). *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat İsimli Eserinin Türkçe Eğitimi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Oğur, E. (2008). Asım'da eğitim değerleri. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.229- 239). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Okay, M. O. (1989). *Mehmet Akif: Bir karakter heykelinin anatomisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Okay, O. (2005). *Batılılaşma devri Türk edebiyatı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Önal, M. (2010). İstiklal Marşı. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 121(11), 33- 58.
- Öncül, R. (2000). *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Özbay, M. Ve Tayşi, E. (2011). Dede Korkut hikayelerinin Türkçe eğitimi ve değer aktarımı açısından Önemi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 21-31.
- Özbek, A. (1988). *Bir eğitimci olarak Mehmet Akif*. Konya: Nur.
- Özcan, M. (1986). Mehmet Akif'in eğitim görüşü. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 179-189
- Özer, A. (1986). Mehmet Akif'in eğitim görüşleri. *Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 5, 177- 202.

- Özer, A. (1986). Mehmet Akif'in eğitim görüşleri. *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy* (s. 177- 202). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Özer, A. (1986). Ölümünün 50. yılında Mehmet Akif Ersoy. H.D. Yıldız (Ed.), *Mehmet Akif'in eğitim görüşleri* (ss. 177-202). İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Özgen, M. (2013). Mehmet Akif Ersoy'un Türk eğitimine katkıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı 27, 1-22.
- Pepe, K. (2008). Mehmet Akif Ersoy'da spor sevgisi ve gençlik ideali. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.445- 449). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Seferoğlu, S. S. (2004). Öğretmen yeterlilikleri ve mesleki Gelişim. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 58(5), 40- 46.
- Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*. Ankara: Pegem.
- Sönmez, V. (2005). *Eğitim felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şengüler, İ. H. (1990). *Mehmed Akif külliyyatı*. (Cilt 1-10). İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Tanpınar, A. H. (1977). *Edebiyat üzerine makaleler*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tansel, F. A. (1991). *Mehmet Akif Ersoy (hayatı ve eserleri)*. Ankara: Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı.
- Tarlan, A.N. (1971). *Mehmet Akif ve Safahat*. İstanbul: Nida Yayınları.
- Tezcan, M. (2006). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayınları.
- Tonga, N. (2008). Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerinde hasbihal üslubu. G. Yıldız ve ark. (Ed.), *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 621- 631). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Topçu, N. (1998). *Mehmet Akif*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

- Uçman, A. (1986). Mehmet Akif ve milli mücadele. *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy* (s. 11- 30). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Vakkasoğlu, V. (1961). *Mehmet Akif*. İstanbul: Milliyetçiler Derneği.
- Vakkasoğlu, V. (1983). *İslam şairi Mehmet Akif*. İstanbul: Cihan.
- Yardım, M. N. (2006). Mehmet Akif Ersoy'un çocukluk yılları. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı)*, sayı 73,
- Yetiş, K. (2006). *Bir mustarip Mehmet Akif Ersoy*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldırım, T. (2007). *Milli mücadele'de Mehmet Akif*. İstanbul: Selis Yayınları.
- Yılmaz, M. (2006). Türkiye'de siyasi düşünce. T. Bora., M. Gültekin (Ed.), *Muhafazakarlık Mehmet Akif Ersoy* (Cilt. 5, ss. 318-334). İstanbul: İletişim
- Yılmaz, R. (2006). Mehmet Akif Ersoy'un şahsiyetinin kaynakları. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim (Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı)*, sayı 73, 67-87.